

KATALÓGUS

A katalógust szakanyagok alapján írta, a tárgyleírásokat összeállította: F. Dózsa Katalin

Szakanyagok:

Városeyesítés: Czaga Viktória, Horváth J. András

Régészet: Csontos Katalin, Színház: Bódis Mária

Országos Képtár: Ember Ildikó

Emlékműszobrászat: Szathmári Gizella

Oktatásügy: Erdei Gyöngyi

Fotográfia: Baróti Judit

Képzőművészet: Szvoboda Dománszky Gabriella

Sajtó: Buzinkay Géza

A tárgyleírásokat készítették:

Czaga Viktória (BFL); Simonovics Ildikó (BTM Kiscelli Múzeum, Textilgyűjtemény); B. Nagy Anikó (BTM

Fővárosi Képtár, Metszettár); Földes Emília (BTM Fővárosi Képtár, Festménygyűjtemény); Mattyasovszky Péter (BTM Fővárosi Képtár, Grafikai Gyűjtemény); Kiss Éva (BTM Kiscelli Múzeum, Bútorgyűjtemény); Létay Miklós (BTM Kiscelli Múzeum, Néprajzi gyűjtemény); Sarkady Jánosné (BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti tervek); Vigh Annamária (BTM Kiscelli Múzeum), pecsétnyomók, táncrendek, játékok; Holló Szilvia Andrea (BTM Kiscelli Múzeum), térképek, kisnyomatványok; Baróti Judit (BTM Kiscelli Múzeum, Fotógyűjtemény); Csiszár Mirella (OSZMI); Csapó Katalin (MKVM, menülapok); Csenkey Éva (IM, kerámiák); Szvoboda Dománszky Gabriella (falképek).

Az Iparművészeti Múzeum anyagát a Historizmus 1992. katalógus alapján állítottuk össze.

1. AZ EGYESÜLÉS TÖRTÉNETE, A TERJESZKEDŐ VÁROS

1.1. A KIEGYEZÉS ÉS A KORONÁZÁS

1867. június 8-án Ferenc Józsefet látványos külsőségek között magyar királlyá koronázták. Magyarország ismét alkotmányos ország lett. Az uralkodó és a magyar nemzet között létrejött kiegyezés az osztrákok számára a birodalom életének meghosszabbítását jelentette, a magyaroknak pedig egy gazdasági, kulturális fellendülés kezdetét, a fejlettebb Nyugat-Európához csatlakozás politikai alapját. A Habsburg-birodalom két központú, dualista állammá vált, s Bécs mellett Budapest az Osztrák–Magyar Monarchia második fővárosa lett.

1.1.1. Marastoni József (műk. 1870-es é.):

Emléklap az 1869-1872^k évi magyar országgyűlésről, 1872

Papír, litográfia, 83x58,9 cm

Jelzés b. l.: Kőre rajzolta ifj. Marastoni József 1872.

Nyomt. Grund V. Pesten; j. l.: Tervezte és kiadja Marastony József Pesten.

MNM MTKcs 4750

Irodalom:* Gerszi, 1960. 183, 49. sz.; Körmöczi, 1992., 61., 59. kép

1.1.2. Barabás Miklós (1810–1898) u.:

A IIik parlamentaris minisztérium, 1867

Papír, litográfia, 44,8x60,8 cm

Jelzés: Barabás 867.

Leitner M. L. és Mandello nyomása Pesten

Kiadja: Maszák Hugo

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 4013

Irodalom: Gerszi, 1960. 129. 412.

1.1.3. Székely Bertalan (1835–1910):

Koronázás (vázlat) 1867

Vászon, olaj, 39x58 cm, j. n.

MNG 51.85.

Irodalom: VU, 1867. 520; Sz. B. Múcsarnok, 1955. 19.

21. sz.; Bakó Zsuzsanna: Székely Bertalan. Budapest,

1982. 32.; Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs, Schloss

Grafe-negg 1984. II. kat. 21. 16.; Sisi, Elisabeth,

Erzsébet, a magyarok királynéja. Kiállítási katalógus.

Eisenstadt, Wien, München, 1991. 50. Erzsébet, a magyarok királynéja. Kiállítási katalógus. Budapest, 1992. 37. sz.

1.1.4. Magyar férfidíszruha

XIX. sz. utolsó harmada, Pest, Misoga Sándor műhelye.

1998-ban újraprémeste Vadler Péter szűcsmester. (Budapest, III. Vörösvári u. 1.)

Mente

Bársony, selyem, nercszőrme és arany zsinórdísz, kézzel és géppel varrott.

Háta h.: 95 cm, derékb.: 97 cm

Jelzés nyaknál belül, szövött selyem cégjelzéssel: Misoga Sándor, Budapest Váci u. 21.

Dolmány

Selyemdamaszt, arany zsinórdísz, kézzel és géppel varrott. Háta h.: 78 cm, derékb.: 87 cm

Jelzés nyaknál belül, szövött selyem cégjelzéssel: Misoga Sándor, Budapest Váci u. 21.

Nadrág

Hurkolt selyemszövet (trikó), arany zsinórdísz, fémgombok

Jelzés hátul közepén és a fémgombokon: Misoga Sándor, Budapest Váci u. 21.

BTM Kiscelli Múzeum IP.67.14.1–6

Csizma

XIX. sz. utolsó harmada

Bőr, aranyozott zsinórszegély, bőrtalp és bőrbélés, sárgaréz sarkantyú forgó rozettával, talphossz: 27 cm, szár-

hossz: 4 cm, sarok: 2,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum IP. 67.14.3.1–2

1.1.5. Díszmagyar-ékszer garnitúra

1890 k. Budapest, Link Fülöp István műhelye

Dobozban, de a doboz nincs kiállítva

Jelzés a doboz belsejében, felirat: Link F. István Budapest

Ezüst, réz, almandin és türkiz, a doboz mérete:

57x32x7 cm

IM 66.313.1-9

Irodalom: Historizmus, 1992., 495.

*Csak a legfontosabb vagy a legutolsó irodalmat jelöljük, amely általában további irodalmat is tartalmaz.

1.1.6. Grimm Rezső (1832–1885):

Deák Ferenc, az 1861-es országgyűlésre egyhangúlag megválasztott pest-belvárosi képviselő, 1861

Papír, litográfia

Jelzés b. l.: Grimm (861), k.: Nyomt. Pollák Testvérek Pesten, 1861.

Másolat; eredeti: MNM MTKcs 10037

Irodalom: Gerszi, 1960. 14., Cennerné Wilhelmb Gizella: Deák Ferenc-ábrázolások. *Folia Historica* 4. Budapest, 1976. 94, 98. Körmöczi, 1992., 20., 15. kép.

Deák Ferenc (1803–1876), a „haza bölcse”, liberális politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A reformkori ellenzék egyik vezére, 1848-ban a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere. 1854-től a passzív ellenállás politikájának irányítója. 1865-től a Habsburgokkal való kiegyezés fő támogatója és lényegében megalkotója. A kiegyezés után nem vállalt politikai tisztséget, de továbbra is az egyik legbefolyásosabb politikus maradt.

1.1.7. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Az Angol Királynő szálló, 1866

Felirat: Hotel a la Reine d'Angleterre Pest (Hongrie) – Budapest látkép D-ről./Pollak testvérek nyomtatása.

Papír, litográfia, 46x78,5 cm

Fotómásolat; eredeti: BTM Főváros Képtár 52.36.1

Deák Ferenc Pesten az Angol Királynő szálloda 72–73-as szobájában lakott.

1.1.8. Alt, Rudolf (1812–1905) u.:

Vendéglő az Angol Királynéhoz

Papír, színezett litográfia

Jelzés b. l.: Gez. v. R. Alt, j.: Gedr. b. J. Rauh, j.: Lith. v. Sandmann, felirat alatt középén: Wien, bei L. T. Neumann.

MNM MTKcs 4030

Irodalom: Körmöczi 1992. 158.

1.1.9. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Deák Ferenc szobája az Angol Királynő szállodában Budapesten, 1880

Papír, fametszet, 24,5x18,9 cm

Jelzés b. l.: S. F.

Másolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 95.185

Irodalom: Körmöczi, 1992., 14. kép

1.2. AZ EGYESÍTÉS ELŐKÉSZÍTŐI

1748-ban Mária Terézia elhatározta, hogy a Királyi Várpalotát Franz Anton Hillebrandt építésszel átépítteti. A munkálatok 1749-ben kezdődtek, és valószínűleg 1770-ben fejeződtek be. 1777-ben elrendelte a nagyszombati tudományegyetem Budára

helyezését, amely első tanévet 1777. november 13-án a palota épületében kezdte meg.

II. József 1783-ban a helytartótanácsot és a magyar kamarát Pozsonyból Budára helyezte át, s ezzel a várost a birodalom magyar tartományának székhelyévé emelte. Ez nem jelentett fővárosi rangot, de az ideköltöző udvarhű, német hivatalnokréteg ettől kezdve meghatározta a város jellegét.

József nádor 1796-tól a budai királyi palotában lakott. 1808-ban létrehozta az első önálló városrendezési testületet, a pesti Szépítő Bizottmányt, amelynek elnöke lett. Az 1856 végéig működő Szépítő Bizottmány munkássága eredményeként alakult ki a klasszicista Pest.

Széchenyi István az 1820-as évek második felében határozta el, hogy Budapest felvirágoztatásán fog munkálkodni. Naplójába a következőket jegyezte fel 1821. január 4-én: „Ma azt mondtam..., hogy egyévi jövedelmemet fordítom rá, ha Buda és Pest közt híd épül, s hogy ezért, jóllehet Pesten lakni alkamasint sohasem fogok, egyetlen krajcár kamatot vagy akár visszafizetést sem fogok követelni. Az a gondolat, hogy hazámnak fontos szolgálatot tennem, majd bőszégesen kárpótol.”

Néhány év múlva Bécsből Pestre költözött, 1829-ben letette a pesti polgáresküt. Kezdeményezésére 1832-ben megalakult a Budapesti Hídegyesület, 1842. augusztus 24-én megtörtént az ünnepélyes alapkövetétel, s 1849. november 20-án átadták a forgalomnak az első állandó hidat, a város egyesítését jelképező Lánchidat.

1.2.1. Pichler, Ferdinand (XVIII. sz. második fele) u.

Mansfeld, Johann Ernst (1739–1796):

A budai királyi palota nyugat felől, 1777

Rézkarca és rézmetszet 18,5x30,4 cm

Jelzés b. l.: Ferd. Pichler delin; j. l.: I. Mansfeld sc.

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár, Lanfranconi 134.

Irodalom: Rózsa, 1963. 138.; Rózsa, 1997 55.

1.2.2. Ism. m. (XVIII. sz. második fele):

Mária Terézia, (1717–1780) császárné, Csehország és Magyarország királynője

Vászon, olaj, 170x135 cm, j. n.

Származás: a budai királyi palotából (?)

BTM Fővárosi Képtár KM.64.8.11

1.2.3. Ism. m. (XVIII. sz. utolsó harmada):

II. József (1741–1790) császár, cseh és magyar király

Vászon, olaj, 168x132 cm, j. n.

Származás: a budai királyi palotából (?)

BTM Fővárosi Képtár KM.64.8.5

1.2.4. Höfel, Johann (1786–1864):
József Antal, Magyarország nádora (1776–1847), 1840 k.
Cégér, bádóg, olaj, 242x125 cm
Jelzés b. l.: Joh. Höfel
BTM Fővárosi Képtár 56.7.1
Irodalom: *Honművész*, 1835, Ciffka Péterné: Pest-budai cégegerek a Kiscelli Múzeumban. Budapest 1961

1.2.5. Barabás Miklós:
Széchenyi István gróf (1791–1860), 1867
Vászon, olaj, 237x137 cm
Jelzve b. l.: Barabás 867
MNM MTKcs 2215.
Szarmazás: a pesti megyeházáról.
Irodalom: Vayer Lajos: Széchenyi képe. *Magyarságtudomány*, 1942.; Széchenyi és kora. Budapest, 1991. (Szerk.: Éri István), 17/f.

1.2.6. Alt, Rudolf (1812–1905):
Pest-Buda látképe északi madártávlatból, 1857
Papír, színes litográfia, 44,3x60,5 cm
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 28.328
Irodalom: Koschatzky, Walter: Rudolf von Alt, Salzburg, 1976. 306.

1.3. MILYEN VOLT BUDAPEST AZ EGYESÍTÉS IDEJÉN?

Pestnek, Budának és Óbudának az 1860-as években viszonylag kevés városias épületegyüttese és emeletes lakóháza van, az utóbbiak elsősorban a budai Várhegyen, a Vízivárosban, a Belvárosban, a Lipótvárosban, a Nemzeti Múzeum körül és néhány, a városból kifelé tartó nagyobb út környékén található. Az épületek többsége földszintes, falusias jellegű. Jellemző, hogy 1869-ben 7243 földszintes, 1358 egyemeletes, 732 kettős, illetve háromemeletes házat írtak össze, és mindössze 18 a háromemeletesnél magasabb épületek száma.

Budán a legsűrűbben beépített a Várnegyed, a Víziváros az Országútig (ma Margit körút), a Várhegy nyugati lejtője, a Tabán. A Vízivárost a Duna-parti Lukács és Császár fürdőikkel keskenyen beépült sáv köti össze a falusias Újlakkal és Óbudával. A városképet a barokk stílusú királyi palota uralja. A budai hegyekben kedvelt kirándulók hely a Szép Juhász né és a Fácán vendéglő. A Lipótmezőn az Országos Tébolyda emelkedik ki, Kelenföldön az Erzsébet sósfürdő parkja dominál. Bár a hegyvidéken egyre több nyaraló épül, a várost túlnyomórészt beépítet-

1.3.2. Haske Ferenc: Mesterséges termálforrás-vízesés a Margitszigeten, 1873 körül

1.3.3. Ismeretlen mester: A Budai Országos Tébolyda homloknézete, 1870-es évek

len terület veszi körül. Szőlő borítja a Rózsadomb, a Gellérthegy, a Sashegy lejtőit és a Budafok feletti hegyoldalt is.

Pest beépítési határa a mai Nagykörút vonalán húzódik, központi városmagja a Váci (ma Bajcsy-Zsilinszky) út, az Országút (ma Károly és Múzeum krt.) és a Duna közötti részen terül el. Ez a legsűrűbben lakott városrész, itt található a legtöbb emeletes ház.

A város súlypontja a XIX. század elején a Belvárosból a klasszicista Lipótváros felé tolódik. Ez Pest első tervezett városrésze, amelyet a II. József emelte Újjépület (Neugebäude) hatalmas tömbje két részre tagol. A Belváros felé szabályos szerkezetű előkelő lakónegyed, mögötte északi irányban az ipari negyed épületei állnak, az 1850-es évektől kezdve olyan nagy malmokkal, mint a Pannónia, Viktória, Erzsébet és Hengermalom. A Terézváros egyetlen nagyobb útja a Városligetet a Belvárossal összekötő forgalmas Király utca, amely az üzleti élet központja is. A Városligetet, amelyet akkor Városerdőnek neveztek, kertek övezik.

A Józsefváros a Kálvin térnél, a Nemzeti Múzeum épületénél kezdődik, az ideiglenes országházzal és a mágnásnegyeddel, az arisztokraták palotáival folytatódik. A külső Józsefvárosban földszintes házak húzódnak, és üzemek – szeszgyár, gőzkocsigyár, légszeszgyár – működnek. A negyed legnevezetesebb épülete a Pollack Mihály alkotta katonaiiskola-épület, a Ludoviceum.

A Ferencváros egy- és kétemeletes házaiból kiemelkedik a Hild József tervezte Mária Terézia laktanya. A Duna-part alig beépített, inkább ipari övezetnek tekinthető. A Soroksári úton 1866-ban épült a Concordia malom, és 1872-re elkészült a Közvágóhíd.

A külvárosokban sok a zöldségeskert, mellettük malmok, gyárak, vágóhidak és laktanyák vannak. Kőbánya különálló városrész két nagy sörfőzdéjével, kőbányájával, téglagyáraival, az egész országot ellátó sertészhilaldájával.

1.3.4. A Fővámpalota Duna felőli homlokzata, 1879. Klösz György felvétele

1.3.1. Az 1867-ben alapított Első Magyar Részvény Serfőzde

Fotómásolat; negatív: BTM Kiscelli Múzeum 397

1.3.2. Haske Ferenc (1833–1894):

Mesterséges termálforrás-vízesés a Margitszigeten, 1873 k.

Papír, acélmetszet, 20,5x25,8 cm

Jelzés b. l.: Természet után rajz és aczélba metz. Haske F.

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 3114

1.3.3. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

A Budai Országos Tébolyda, 1870-es é.

Papír, fametszet, 22,4x30 cm, j. n.

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 3048

1.3.4. A Fővámpalota Duna felőli homlokzata, 1879

Klösz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.10.

Tervezte: Ybl Miklós, épült a Kiskörút sarkán, a Duna-parton 1870–1874 között.

1.3.5. Károlyi Sándor palotája, 1879

Klösz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.3

Tervezte: Ybl Miklós, épült a mai Pollack Mihály tér 3.-ban.

1.3.6. Slovikowszky Ádám (műk. 1860–70-es é.):

A Sándor utcai régi Országház a Múzeum kertből,

1866 u.

Papír, litográfia, 21,7x30 cm

Jelzés b. l.: Természet után rajzolta Slowikowsky Ádám,

k. l.: Leitner M. F. nyomása.

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 237

Irodalom: Gerszi, 1960. 200. 4.

1.3.7. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

A pesti zsinagóga

Papír, acélmetszet, 42x52,3 cm

Másolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 28340

Tervezte: Förster, Ludwig, épült a Dohány utcában 1854–1859 között.

1.3.8. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

A Pekáry-féle ház

Papír, litográfia, 15,7x13,7 cm, j. n.

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 15793

Irodalom: Gerszi, 1960. 123.

1.3.9. Coquereon:

A pesti Újépület, 1793–1796 között

Papír, tus, toll, 47,1x69 cm

Jelzés j. l.: Fait par Coquereau Capitaine de Grenad. à la

17eme 1/2 Brigade de ligne

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 1451

1.3.11. A Tudományos Akadémia, a koronázódombmal a Ferenc József téren, 1879

1.3.5. Károlyi Sándor palotája, 1879

1.3.6. Slowikowsky Ádám: Az ideiglenes Magyar Képviselet Pesten 1865–66 körül

1.3.7. Ismeretlen mester: A pesti zsinagóga

1.3.22. Blumberg Lajos: A budai királyi palota, 1866

1.3.10. A lipótvárosi templom építkezés közben, 1879
Klősz György felvétele a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 5658

1.3.11. A Magyar Tudományos Akadémia a koronázó-
dombbal a Ferenc József téren, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.20
*Az Akadémia épületét tervezte: Stühler, Fridrich
August, épült a mai Roosevelt téren, Skalnitzky
Antal és Ybl Miklós művezetése mellett, 1862–
1865-ig.*

1.3.12. A pesti Vigadó
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 56.881.1
25576/6x7
Tervezte: Feszl Frigyes, épült 1859–1864-ig.

1.3.13. Alt, Rudolf (1812–1905) u. Sandmann, Franz
Xaver (1805–1856):
A váci utca Pesten, 1845
Papír, színezett litográfia
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 3317.7
Irodalom: Koschatzky, Walter: Rudolf von Alt, Salzburg,
1976, 307.

1.3.14. Frey Vilmos (1830–?):
Dunavízhordó a Belvárosi templomnál, 1860 k.
Papír, fametszet, 23,8x25,8 cm
Jelzés j. l.: W. Frey
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 23822

1.3.15. Kuwasseg, Josef (1799–1859) u. Hürlimann:
Invalidus palota, 1844 körül
Papír, aquatinta, 24,x32,5 cm
Jelzés: Kuwasseg rajz – Hürlimann metz. Párisban.
Pesten Grimm Vinczénél
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 52.24.4

1.3.16. A Gellérthegy a Citadellával a Várhegyről
nézve (?), 1880 k.
Kozmata Ferenc felvétele
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 1449.11

1.3.17. A Széchenyi szálló, 1870 k.
Klősz György felvétele
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 21.972.13
*Tervezte Ybl Miklós, egykor a Lánchídnál, a budai
Duna-parton állt.*

1.3.18. A budai Duna-part, 1866
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 56.199.1

1.3.19. Richter Viktor: Tabán, 1869
Vászon, olaj, 59,5x73 cm
Jelzés b. l.: W. Richter Ofen 1869
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 17064

1.3.20. A Tabán a Várral, középen a feljárata a Várba,
1872–1873
Papír, fénykép,
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 88.38.4

1.3.14. Frey Vilmos: Dunavízhordó a Belvárosi templomnál, 1860 körül

1.3.21. A budavári Nagyboldogasszony-templom (Mátyás-templom) a nyugati oldalról, 1874
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 63.357.24

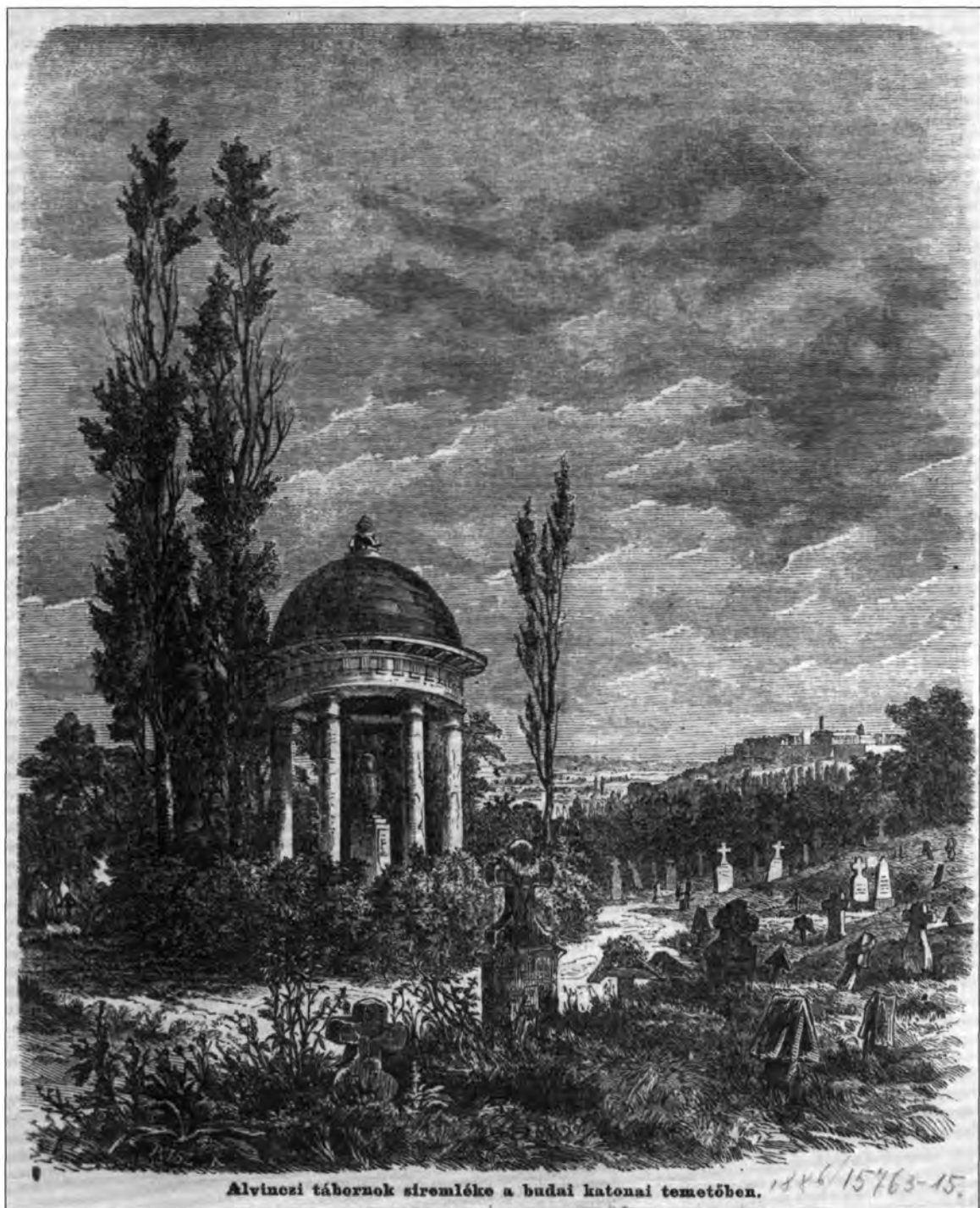
1.3.22. Blumberg Lajos (műk. 1860–1872 között):
A budai királyi palota, 1866
Papír, litográfia, 18,8x33,5 cm
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 54.136.1

1.3.23. Gregus János–Rusz Károly (XIX. sz. második fele):
Alvinczy tábornok síremléke, 1886
Papír, fametszet 18,2x15,9 cm
Jelzés b. l.: Rusz K.
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 15763.15
Egykor a budai katonai temetőben állt, a mai Szilágyi Erzsébet fasor és a Kút völgyi út között.

1.3.24. Ism. m. (XIX. sz. második fele):
A budai takarékpénztár, 1862
Papír, litográfia, 15x26,7 cm, j. n.
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 15800
Irodalom: Gerszi, 1960. 93. sz.
Tervezte Ybl Miklós, egykor a Fő u. 2.-ben állt.

1.3.25. Pettenkofen, August (1822–1889):
A Bomba tér a Szent Anna-templommal
Vászon, olaj, 60x40 cm, j. n.
Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 18418

1.3.26. A Víziváros és a Várhegy látképe Pest felől, 1860 k.
Heidenhaus felvétele
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 26.196

1.3.23. Gregus János- Rusz Károly: Alvinczy tábornok síremléke, 1886

1.3.24. Ismeretlen mester: A budai takarékpénztár, 1862

1.3.27. A Császár fürdő homlokzata

Papír, fénykép

Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 1010

1.3.28. Az újlaki templom

Klősz György felvétele

Papír, fénykép

Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 5643

1.3.29. Ism. m. (XVIII. sz. második fele):

Kis Máriaczell, 1792

Papír, litográfia, 32x45,5 cm, j. n.

Fotómásolat; eredeti: BTM Fővárosi Képtár 24428.2

1.3.30. Óbuda, Fő tér, a Zichy-kastéllyal

Weinwurm Antal felvétele

Papír, fénykép

Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum

1.3.31. Óbuda látképe a Duna felől a hajómalomokkal, a zsinagógával és a plebániatemplommal

Papír, fénykép

Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 762/79

1.3.32. Halácsy Sándor:

Budapest térképe a legújabb adatok alapján...

Budapest, 1873

Papír, színezett litográfia, eredeti méret: 38,2x65,5 cm, eredeti méretarány: 1:200

Fotómásolat, nagyítás; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 3762

Megjelent Hevesi, 1873. kiadvány mellékleteként

1.3.33. Buda és Pest látképe a Gellérthegyről, 1873 körül

Gévay Béla felvétele

Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum

1.4. A VÁROSEGYESÍTÉS ELŐZMÉNYEI, AZ EGYESÍTÉS KÖZIGAZGATÁSI TÖRTÉNETE

Szemere Bertalan belügyminiszter 1849. június 14-én rendeletet bocsátott ki Buda, Pest és Óbuda egyesítéséről, végrehajtására azonban nem maradt idő.

A kiegyezés után a miniszterelnök, Andrássy Gyula gróf gazdasági és politikai eszközökkel támogatta a több területen már együttműködő városok adminisztratív egyesítését.

1870-ben Wahrmann Mór és Házmán Ferenc képviselők indítványt terjesztettek az országgyűlés elé Pest, Buda és Óbuda egyesítéséről, amelyet 1872. december 9-én emeltek törvényerőre.

Budát, Pestet és Óbudát a XXXVI. tc. közös törvényhatósággá egyesítette. Ettől kezdve a főváros élén a főpolgármester állott, aki a kormánynál a város érdekeit képviselte. Az önkormányzat alapszerve a törvényhatósági bizottság volt, amely 1873. október 25-én tartotta alakuló közgyűlését. A törvényhatósági bizottság négyszáz tagból állt. A tagok felét az 1200 legmagasabbadó-fizetőből, másik

felét a teljes választópolgári körből választották. A törvény elrendelte a kerületi elöljáróságok felállítását. A fővárost tíz közigazgatási kerületre osztották, s minden kerület élén egy elöljáró állott, aki mellé megfelelő számú esküdtet is választottak.

A tisztelt ház nagy lelkesedéssel szavazta meg azt is, hogy a fővárosi közigazgatás nyelve magyar legyen.

Az egyesítés adminisztratív folyamata, a kerületek kijelölése, a hivatalok, bizottságok felállítása, a szabályok megalkotása közel egy évig tartott. Budapest közigazgatása 1873. november 17-én reggel 8 órakor kezdett működni, s a fővárosi közgyűlés ezt a napot Budapest hivatalos születésnapjává nyilvánította.

1.4.1. Buda és Óbuda egyesítése, 1849. november

Papír, kézirat

BFL Buda város lt. Tanácsi levelezés IV. 1002.j.1723

1.4.2. Jankó János (1833–1896):

Új házasság

Másolat, karikatúra, közölve: *Borsszem Jankó*, 1872. november 21.

Az egyesítést sokan ellenezték, különösen a „gazdag és fiatal” Pest félt az „öreg, német és főleg szegény” Budától.

1.4.3. Barabás Miklós:

Szentkirályi Mór, 1867

Papír, litográfia, 26x22,5 cm

Jelzés b. l.: Leitner M. nyomása, j. l: Barabás 867.

MNM MTKcs 9673

Irodalom: Gerszi, 1960. 127,329.

Szentkirályi Mór (1807–1882), ügyvéd, orvos, politikus, 1839-től Pest megye országgyűlési követe, 1865–1867-ben Józsefváros képviselője, 1867–1868 között Pest főpolgármestere. Az egyesítést komoly fenntartásokkal fogadta.

1.4.18. Alt, Rudolf után Sandmann, Franz Xaver: A budai városháza, 1850 körül

1.4.19. Szabad J. W.: Régi pesti városháza, 1880

1.4.4. Baelz rajza u.:

Wahrmann Mór

Papír, litográfia, 43,8x31 cm

Jelzés j. l.: Baelz

BTM Fővárosi Képtár 98.47

Wahrmann Mór (1832–1892), kereskedő, politikus, az első izraelita vallású honatya. 1869-től haláláig Pest város lipótvárosi kerületének országgyűlési képviselője, a Deák-párt tagja. A főváros üzleti életének tekintélyes személyisége. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, a Lloyd Társulat, valamint a pesti izraelita hitközség elnöke. A három város egyesítésének lelkes híve és aktív előkészítője.

1.4.5. Cserna Károly (1867–1944):

Házmán Ferenc

Vászon, olaj, 65,5x53 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 1082

Házmán Ferenc (1810–1894): jogi végzettségű politikus. Budai polgárcsalád gyermeke. 1837-től Buda főügyésze, 1843-tól főjegyzője, 1843–1844 és 1847–1848-ban országgyűlési követe. Szemere Bertalan, az első felelős minisztérium belügyminisztere az országlásztati osztály vezetését bízta rá. 1849-ben a kormánnyal Szegedre, majd Aradra menekült. A szabadságharc leverése után itthon halálra ítélték. Törökországi, majd amerikai száműzetés után hazatért, és 1867-ben Buda város polgármestere lett. A város egyesítés egyik leglelkesebb híve s legaktívabb előkészítője volt. Főpolgármesteri tisztre jelölték, de 40 szavazattal alulmaradt Ráth Károly ellenében.

1.4.6. Braidwiser, Theodor–Deis, C.:

A magyar parlament ülése a régi Országházban.

1870 k.

Papír, fametszet, 34x53 cm

Jelzés b. l.: Th. Braidwiser; képen j. l.:

C. Deis

BTM Fővárosi Képtár B.A.6536

1.4.7. Az egyesítésre vonatkozó törvényjavaslat szövege, 1871. április 15.

Papír, kézirat

BFL Pest város lt. Pest, Buda, Óbuda egyesítésére vonatkozó iratok IV. 1314.

1.4.8. Az utolsó budai közgyűlés jegyzőkönyve, 1873. október 20.

Papír, kézirat

BFL Buda város lt. közgyűlési jegyzőkönyvei IV. 1105.

1872–73

1.4.9. Az utolsó óbudai közgyűlés jegyzőkönyve, 1873

Papír, kézirat, könyvbe kötve

BFL Óbuda mezőváros lt. Közgyűlési jkv. V.1.a 1873

1.4.10. Az utolsó pesti közgyűlés jegyzőkönyve, 1873. október 24.

Papír, kézirat, könyvbe kötve

BFL Pest város lt. közgyűlési jegyzőkönyvek. IV.1302.

1.4.11. Budapest alakuló közgyűlésének jegyzőkönyve, 1873. október 25.

Papír, kézirat, könyvbe kötve, BFL Budapest Székesfőváros Levéltára, Budapest főváros törvényhatósági bizottságának közgyűlési jegyzőkönyve. IV. 1403.a

1.4.12. Pecsénnyomó Pest címerével, 1868
Körirata: Pest Város Levéltári Hivatala 1868, j. n.
Sárgaréz, 33x29 cm
BTM Kiscelli Múzeum 479/24

1.4.13. Pecsénnyomó Buda címerével, 1848
Körirata: Buda-Tabáni Bíróság Pecséte, 1848., j. n.
Réz, vas, átm.: 35 mm
BTM Kiscelli Múzeum 479/92

1.4.14. Pecsénnyomó az egyesített főváros címerével,
1873
Körirata: Budapest Főváros Tanácsa, j. n.
Sárgaréz, átm.: 36 mm
BTM Kiscelli Múzeum 479/163

1.4.15. Javaslat Budapest kerületi eljárásainak szemé-
lyzeti létszáma iránt, 1873
Papír, kézirat
BFL Pest város lt. Pest, Buda, Óbuda egyesítésére vonat-
kozó iratok IV.1314

1.4.16. Buda címere 1703–1873 között
Papír, vízf.
BFL (A székesfőváros irataiból kiemelt okmányok gyűj-
teménye) IV.1420.d

1.4.17. Kőrösi Józsefnek, a Fővárosi Statisztikai Hivatal
igazgatójának felterjesztése a Budapest elnevezéssel
kapcsolatban, 1874
Papír, kézirat
BFL Budapest főpolgármesterének iratai. Általános ira-
tok IV.1402.b

1.4.18. Alt, Rudolf (1812–1905) u. Sandmann, Franz
Xaver (1805–1856):
A budai városháza, 1850 k.
Papír, litográfia, 12,7x18,6 cm
Jelzés b. l.: Gez. v. R. Alt; j. l.: Lith. v. Sandmann; j. köz.:
Gedr. bei J. Rauh – Wien, bei L.T. Neumann
BTM Fővárosi Képtár 189/20
Irodalom: Schoen, 1936. 308. sz.

1.4.19. Szabad J. W. (műk.: XIX. sz. második fele):
Régi pesti városháza, 1880
Papír, vízf., 26,7x19,6 cm
Jelzés j. l.: Szabad J. W. 1880
BTM Fővárosi Képtár 3054

1.4.20. Cserna Károly (1867–1944):
Az óbudai Főtér, bal oldalon a Városháza, 1890 k.
Papír, vízf., 27,5x38,2 cm
Jelzés j. l.: Cserna K.
BTM Fővárosi Képtár 597

1.4.20. Cserna Károly: Az óbudai Főtér, bal oldalon a Városháza, 1890 körül

1.4.28. Stetka Gyula: Gerlóczy Károly alpolgármester, 1900

1.4.21. Pest címere 1703–1873 között

Papír, vízf.

Felirata: Hatósági rendeletre Pestváros levéltárában levő eredetiről másolta Fridrich Lajos, 1873.

BFL (A székesfőváros irataiból kiemelt okmányok gyűjteménye) IV.1420.d.

1.4.21./a Fridrich Lajos:

Az egyesített főváros címerének terve, 1873

Papír, vízf.

BFL (A székesfőváros irataiból kiemelt okmányok gyűjteménye) IV.1420.d.

1.4.22./b Fridrich Lajos:

Az egyesített főváros címerének és zászlójának (nem elfogadott) terve, 1873

Papír, vízf.

BFL (A székesfőváros irataiból kiemelt okmányok gyűjteménye) IV.1420.d

Budapest címerét és színeit a három város közgyűlése 1873. május 29-én fogadta el.

A címer leírása: „Egy magyar pajzs, melynek alapszíne veres. Ezt szélességében kettéválasztja egy hullámos ezüst színű pólva, mely a Dunát jelképezi. A felső mezőben egy tornyú, egy kapus, az alsó mezőben három tornyú két kapus vár arany színekben. A felső vár Pesté, az alsó Budáé. A második kapu Buda címerében Óbudáé. A címer színei veres, sárga (arany) és fehér (ezüst). A pajzs jobb oldalán oroszlán, bal oldalán griff.”

1.4.23. Steindl Imre:

A pesti Új Városháza főhomlokzata, 1870(?)

Papír, vízf., tus, 66x94 cm, j. n.

Származás: Budapest Fővárosi Tanács VB Építési osztály tervtárának átengedése 1962-ben.

BTM Kiscelli Múzeum 62.426.1

Irodalom: Honismertető, 1873, 170 A)B)C).; Sisa József: A pesti Új Városháza. *Ars Hungarica*, 1983/2. 251–268.

Az 1873-as bécsi világkiállításon szerepelt az Új Városháza terve.

1.4.24. Steindl Imre:

A pesti Új Városháza keresztmetszete, 1870. ápr. 20.

Papír, tus, 50x71 cm

Jelzés b. l.: Steindl Imre architekt 10/9 1870

Budapest Fővárosi Tanács VB Építési osztály tervtárának átengedése 1962-ben

BTM Kiscelli Múzeum 62.426.2

Irodalom: Honismertető, 1873, 170A)B)C).; Sisa József, A pesti Új Városháza. *Ars Hungarica*, 1983/2. 251–268.

1.4.25. A lipótuczai (sic!) városi épület építésének ellenőrzésére... XXX.ik jegyzőkönyv, 1871. március 18.

Papír, kézirat

BFL Budapest Székesfőváros Tanácsa üv. ir. gy.

IV.1407.b.775/ 1874

1.4.26. Kovács Mihály (1818–1892):
Ráth Károly képmása, 1859
Vászon, olaj, 142,5x106 cm
Jelzés j. l.: festé Kovács M. 1859.
BTM Fővárosi Képtár 52.47.43
Irodalom: Ludányi Gabriella: K. M. Budapest, 1984, 124. 218. sz.; Budapest 1995., 153. sz.

Ráth Károly (1821–1897) főpolgármester, ügyvéd, tisztviselő. Budai polgárcsaládból származik. 1848-ban Pest városi képviselő, a pesti nemzetőrség egyik szervezője volt. A forradalom és szabadságharcban azonban nem „kompromittálta” magát. Az ötvenes években a város legkeresettebb ügyvédje. 1867-ben Pest város tisztújítási elnöke, 1871-től a királyi tábla alelnöke, az ország legmagasabb bírói méltóságainak egyike. 1873–1895 között megszakítás nélkül az egyesített főváros főpolgármestere volt.

Ráth Károly esküje:

„Én, Ráth Károly esküszöm az egy élő istenre, boldogságos Szűz Máriára és istennek minden szentekre, s örökös földi fejedelmeknek, legkegyelmesebb uramnak első Ferenc József, isten kegyelméből austriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királyának hitemre fogadom és ígérem, hogy ő császári és apostoli királyi felségéhez örökké hű, engedelmes és hódoló leszek, ő felségének, örökösének és utódjainak dicsőségét, méltóságát, hatalmát mindenkor fenntartani s előmozdítani igyekszem, kárát pedig eróm szerint elhárítom. Esküszöm, hogy Magyarország törvényeit megtartom, hogy mindennemű hivatalos körömhöz tartozó ügyekben, legkisebb személy – tehát gazdag és szegény – válogatása nélkül, kérelmet, jutalmat, kedvezést, félelmet, gyűlölséget, szeretetet és kedveskedést félretéve, mint isten és az ő szent igazsága szerint meggyőződve leszek, minden dolog iránt tehetségemet és a törvényhez képest jogot, igazságot és végrehajtást szolgáltatók. Isten engem úgy segítjen, a boldogságos Szűz és Isten minden szentei.”

1.4.27. Györgyi Giergl Alajos (1821–1863):
Kamermayer Károly arcképe, 1861
Vászon, olaj, 69x55,5 cm
Jelzés j. l.: Györgyi./861.
BTM Fővárosi Képtár 51.619.1
Irodalom: B. Bakay Margit: A biedermeier kor elfeledett festője, Gy. G. A. Budapest, 1938.
Kamermayer Károly polgármester (1829–1897), jogász, városi tisztviselő. Pesti polgárcsalád gyermeke. Jogi tanulmányait a forradalom és szabadságharc miatt abbahagyta. Végigharcolta a tavaszi

hadjáratot, végül Komáromban, Klapka seregében volt főhadnagy. A bukás után, az abszolutizmus éveiben fejezte be jogi tanulmányait. 1861-ben Buda város főjegyzője, 1862-ben Pest város tanácsnoka. 1873-tól Budapest első polgármestere.

1.4.28. Stetka Gyula (1855–1925):
Gerlóczy Károly alpolgármester képmása, 1900
Vászon, olaj, 152x101 cm
Jelzés b. l.: Stetka Gyula/1900
BTM Fővárosi Képtár 51.1178.1
Gerlóczy Károly (1835–1900), Pesten született, hivatalnok-nemesi családban. 1861-ben lépett a város szolgálatába. 1866-ban főjegyző, 1873-ban Budapest első alpolgármesterévé választották. Kiemelkedő szerepe volt az egyesítés előkészítésében. A főváros közigazgatásának kiépítésében jó adminisztratív és szervezőképességét vették igénybe.

1.4.29. Karosszék a pesti régi Városháza ülésterméből
Tölgyfa, faragott, esztergályozott, bőrkárpitozással
szé.: 64 cm, m.: 135 cm, mé.: 57,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum IP.64.4
Restaurálta 1998-ban Csere Judit és B. Perjés Judit.

1.4.30. Harang a régi pesti városháza tornyából
Felirata: Walser Ferenc, Pest, 1873, Budapest székesfőváros címerével.
Bronz, átm.: 87 cm, m.: 72 cm
BTM Kiscelli Múzeum ID.98.12
A régi városháza tornyának 1697-ből származó harangja 1873. augusztus 15-én megrepedt. Ekkor Walser Ferenc harangöntő felajánlotta, hogy „miután egy ő általa a bécsi világkiállításra készített és ott általános elismerésre talált és az érdeméremmel kitüntetett harang most már vissza érkezett ... ő kész volna a harangot, melynek jelenleg már semmi más rendeltetése nincs ... a korábbi ajánlatnál öt százalékkal jutányosabban a városnak átengedni”.

1.4.31. Díszdoboz és oklevél
Klözs György fényképfelvételeivel.
Faintarzia, tempera, papír, szé.: 42 cm, h.: 52 cm, m.: 24 cm
BTM Kiscelli Múzeum
A Középmérvényi Bizottmány ajándéka 1879-ben Gerlóczy Károlynak. A fényképek azokról a köz- és magánépületekről készültek, amelyek Gerlóczy Károly bizottmányi elnöksége alatt jöttek létre.

1.5. MILYEN NEM LETT ÉS MILYEN LETT A VÁROS?

„Legyen fővárosunk a hazának oltára, melyen a honszerelem lángja lobogjon olthatatlanul!”

Táncsics Mihály: Fővárosunk című röpirat, Pest, 1867, reprint: Budapest, 1976. 12.

Táncsics Mihály 1864-ben a börtönben egy röpiratban vázolta fel elképzelését az új Budapestről. Egészséges, tiszta levegőjű fővárost akart, két nagy kikötőt, a várost keletről félkörívben átszelő csatornákat, sportstadiont, Duna-parti sétányt. Át akarta törni a szűk belvárosi utcákat, lerombolni a budai várerődítéseket. A Margitszigetet érintő, illetve a Gellérthegynek tartó két új hidat tervezett. Röpirata 1867-ben jelent meg, de visszhang nélkül maradt. Hasonló elképzelései voltak Andrássy Gyula grófnak is, aki emigrációja idején bejárta Európa fővárosait, és az ott látottakat akarta Budapesten megvalósítani.

1851-ben rendezte meg London az első világkiállítást, amelyet igen nagy számú látogató keresett fel. A sikert a többi főváros is megirigyelte. A sok látogató fogadásához és a megfelelő reprezentációhoz elengedhetetlen volt a városok korszerűsítése. Londonban 1855-ben alapították meg a Metropolitan Board of Works-t (Fővárosi Közmunkák Tanácsa), azt a központi szervezetet, amely mint legfőbb építési hatóság szabályozta és koordinálta London fejlődését, infrastrukturális, városrendezési és építési terveit.

III. Napóleon francia császár 1853-ban George Eugéne Haussmann bárót (1809–1891) azzal a feladattal bízta meg, hogy formálja Párizst modern metropolisszá. Haussmann a középkori szűk utcáskák házainak jó részét lebontatta, nem kímélve a műemlékeket sem, hogy széles boulevard-okat, tágas tereket hozzon létre.

Bécs, amely 1850-ben magába olvasztotta külvárosait, az 1873-as világkiállításra készült. Ferenc József már 1857-ben elrendelte a birodalom fővárosának rendezését, és azt, hogy „Bécs városépítójének annyi tér, pénz és hatalom álljon rendelkezésére, amennyire történelmi városépítésnél még nem volt példa”. Ekkor bontották le a városfalakat és alakították ki a Ringstrassét és a Gürtelt.

Andrássy Gyula és köre hasonló, metropolisz jellegű városrendezést akart, sugárutakat, körutakat, reprezentatív épületeket, tágas tereket. A jómódú városi kereskedőpolgárság elsősorban a kikötők, pályaudvarok, raktárak és a rakpart kiépítését szorgalmazta.

Az 1870. évi X. tc. egy 24 millió forintos sorsolási kölcsön felvételét írta elő, többek között a Lánchíd megváltására, Duna-hidak építésére, a Duna pesti szakaszának szabályozására, főútvonalak nyitására. Elrendelte a londonihoz sokban hasonló Fővárosi Közmunkák Tanácsának felállítását, amely 1870. június 20-án tartotta alakuló ülését.

Az Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1870–71-ben pályázatot írt ki a legfontosabb városrendezési feladatokra, középületek tervezésére, csatorna, vízvezeték létesítésére, világításra, fásításra, parkosításra. A pályázóknak a beépítés szempontjából négy övezetet kellett figyelembe venniük: reprezentatív belváros, kereskedelmi és ipari negyed, gyárváros, villanegyed. Az első díjat „Veritas” jellegével Lechner Lajos, a második díjat „Metropolis” jellegével Feszly Frigyes és társai, a harmadik díjat „Ich dien” jellegével S. Klein és Fraser Sándor londoni mérnökök nyerték, de egyiket sem valósították meg. A tanács a rendelkezésére álló anyag felhasználásával önállóan dolgozta ki Pest-Buda szabályozási tervét.

1.5.1. A Kör és Sugárút terve. A Közmunka Tanács megállapítása szerint – Plan von Pest und Ofen – Durch den Baurath Projektirte./Ring und Radialstrasse in Pest, 1872

Jelezve l. k.: Lith. Anst. v. F. Köke in Wien
Papír, színes litográfia, 46,3x58,8 cm
BTM Kiscelli Múzeum 672

1.5.2. Reitter Ferenc:

Pest városán átvonuló hajózható csatorna terve
1860-as évek második fele
Papír, rajzról készült színezett fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 920
Irodalom: Siklóssy, 1931, 69–74.

Reitter Ferenc a mai Nagykörút vonalán a Margit híd környékétől a Csepel-szigetig – az egykori Holt-Duna-ág mentén – egy hajózható csatornát tervezett.

1.5.3. Reitter Ferenc:

A pesti Duna-part a Lánchídtól északra
1850-es évek közepe, jelezve l. j.
Papír, vízf., 47,5x92 cm
BTM Kiscelli Múzeum 1271/1

A kép bal oldalán az Újépület, előtte földszintes városrész. Az Akadémia helyén romantikus palota.

1.5.4. Reitter Ferenc:

Távkép a Lánchídról. A Ferenc József tér szabályozási terve, Budáról Pest felé, 1870 k.
Papír, tervről készült fénykép, 15,5x27,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum 2787

1.5.5. Reitter Ferenc:
Távkép a Nákó-féle házról. A Ferenc József tér szabályozási terve, Pestről Buda felé, 1870 k.
Papír, tervről készült fénykép, 15,5x25,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum 2788

1.5.6. Feszl Frigyes:
Gellérthegyi emlékmű és panorámaút terve, 1870-es é. első fele
Papír, vízf., 25,9x35,7 cm
BTM Kiscelli Múzeum 817
Irodalom: Siklóssy 1931, 134.; Komarik, 1993. 90–91., 139., 63. kép.

1.5.7. Berczik Gyula (XIX. sz. második fele):
Nemzeti Pantheon terve a Gellérthegyre
A Magyar Mérnök és Építészegylet 1881–1882-es pályázatára készült terv
Papír, tus, 19,5x30 cm
BTM Kiscelli Múzeum 98.2.1
Irodalom: Magyar Pantheon. VU, 1891, VII. 5. 439–440.

1.5.8. Eskü téri híd tervezete, Távlati kép a pesti hídfő felől, 1870-es é.
Jelzés: Lissy Bau. Ing.
Papír, vízf. tus, 31x38 cm
BTM Kiscelli Múzeum 1279.
Irodalom: Siklóssy, 1931, 255.

1.5.9. A „Metropolis” jellegű pályázat műleírása
Papír, kézirat, 34x21,5 cm, 44 oldal
BTM Kiscelli Múzeum K.60.52

1.5.10. Halácsy Sándor:
Pest-Buda, Óbuda felmérési térképei, üvegszelvényeken.
Sz. kir. Pest város eredeti felmérése, Beltelkek 79. számú szelvény
Üvegre ragasztott papír, 19x81 cm
BFL Budapest Székesfőváros Mérnöki Hivatala iratai és tervei, XV.324.c
A város egyesítés előkészítése során a korszak legmodernebb eljárásaival, a háromszögelés és lejtérés alkalmazásával felmérték a várost. A 79. számú szelvény a Ferencváros és a Józsefváros egy részét ábrázolja, látszik az Üllői út, az Üllői úti laktanya, a Nagykörút helyén még a Malom utca van. A térképek az 1873-as bécsi világkiállításon szerepeltek.

1.5.11. Lejtmerési adat vasöntvényen, 1877
Budapest főváros lejtmerése.
Öntött vas, 32x19x19 cm
BTM Kiscelli Múzeum 88.47

1.5.12. Szintező műszer, 1880–1890 k.
Starke und Kammerer

Sárgaréz, 37,5x13 cm, m.: 21 cm
Származás: a Közép-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság (Bp. VIII. Rákóczi u. 41.) ajándéka, 1967
BTM Kiscelli Múzeum 67.45.2

A VÁROS ÉPÍTETŐI ÉS ÉPÍTŐI

1.5.13. Marastoni József (1834–1895):
Reitter Ferenc
Papír, litográfia 49,8x35,5 cm
Jelzés j. l.: Gedr. bei H. Gerhart Wien.
Kiadta: Vereby Soma
BTM Fővárosi Képtár 846
Reitter Ferenc (1813–1874) mérnök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, az Fővárosi Közmunka Tanács első főmérnöke. Egyike azoknak, akik kialakították Budapest mai szerkezetét. Javasolta a Duna folyómedrének szabályozását, megépítette a budapesti rakpartokat, megalkotta a főváros építési ügyrendjét és szabályait, a budai Vár átalakításának tervét, szorgalmazta a Sugárút építését, kidolgozta Budapest csatornázásának tervét.

1.5.14. Lechner Lajos
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: MNM Történeti Fotótár
Lechner Lajos (1833–1897) mérnök. Működését a budai építészeti igazgatóságon kezdte, majd a közmunka- és közlekedési minisztérium főmérnöke lett. 1886-tól Budapest középítési igazgatója. Az ő tervei alapján készült el a Sugárút, a Nagykörút, a főváros csatornázása és a káposztásmegyeri nagy vízmű (1891–1896). A Parlament építésének főellenőre volt.

1.5.15. Würbel Ferenc (XIX. sz. második fele):
Ybl Miklós
Papír, litográfia, 20,6x21,3 cm
Jelzés j. l.: F. Würbel
MNM MTKcs 135/1952
Ybl Miklós (1814–1891) építész, a korszak legjelentősebb épületeinek tervezője. Munkássága meghatározó Budapest városképének kialakításában. 1871-ben tevékenyen vett részt a Magyar Mérnök Egyesület Magyar Mérnök és Építész egyletté alakulásában.

1.5.16. Sterio Károly (1821–1862):
Feszl Frigyes
Papír, vízf., 269x223 mm,
Másolat, eredeti: MNG
Irodalom: Siklóssy, 1931, 122.; K. Gyurkovich Tibor: Sterio Károly. 4. kép.; Komarik, 1993.
Feszl Frigyes (1821–1884), építész, a magyar ro-

1.5.13. Marastoni József: Ritter Ferenc

1.5.17. Steindl Imre

1.5.16. Sterio Károly: Feszl Frigyes

1.5.15. Würbel Ferenc: Ybl Miklós

mantikus iskola kiváló mestere. Főműve a pesti Vigadó, épült 1859–64-ig.

1.5.17. Steindl Imre
Erdélyi Mór felvétele
Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 56.145.1

Steindl Imre (1839–1902) építész, műegyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Fő művei: az Új Városháza (1870–1872), a Múzeum körüli egyetemi épület (1880–1883) és a Parlament (1884–1904).

1.5.18. Feszl Frigyes oklevele a kőműves- és kőfaragócéhtől

Pest, 1871. október 20.

Papír, tinta, litográfia és kézirat, l. k. viaszpecsét, 39,9x55 cm. Származás: vétel Feszl Györgytől.

BTM Kiscelli Múzeum 60.327

1.5.19. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának tisztikara, 1881

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 26.226/536

1.5.20. Podmaniczky Frigyes báró

Gévay Béla felvétele

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 98.448

Podmaniczky Frigyes báró (1824–1907) „Budapest völegénye”. Politikus, író, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, főrendiházi tag. A szabadságharc idején honvédtiszt, 1861–1905 között országgyűlési képviselő. 1875–1885 között a Nemzeti Színház és az Operaház intendánsa. 1873-tól 1905-ig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke.

1.5.21. Pesten. Karikatúra Podmaniczky Frigyesről

Másolat; közölve: *Borsszem Jankó*, 1873. július 20. 7.

1.5.22. Emlékszobor

Bécs, 1885

Felirata: „Báró Podmaniczky Frigyesnek a szeretett intendánsnak a magy. kir. operaház összes személyzete 1875. augusztus 14. 1885.– *Varázsfuvola, Szöktetés. Orpheus. Mesterdalnokok. – Aida. Lahor királya. Carmen. Herodias. Sylvia. – Sába királynője. Névtelen hősök. Atala. István király.*”

Ezüst, fa, m.: 58,8 cm

Származás: Podmaniczky Frigyes ajándéka

MNM 1889.17.1

Irodalom: Három nemzedék 1988, 153. sz.

1.5.23. Budapest tervrajza – Plan von Budapest

Budapest, é. n., a kézzel utólag rájegyzett évsz., 1885 téves, a térképen néhány évvel korábbi állapot látható

1.5.20. Podmaniczky Frigyes báró,
Gévay Béla felvétele

Papír, színezett litográfia, 74x 58,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum, 4890

A térkép Budapestet az 1880-as évek elején ábrázolja a megépült Sugárúttal, Nagykörúttal és Margit híddal, de a Margitsziget még nincs összekötve a híddal.

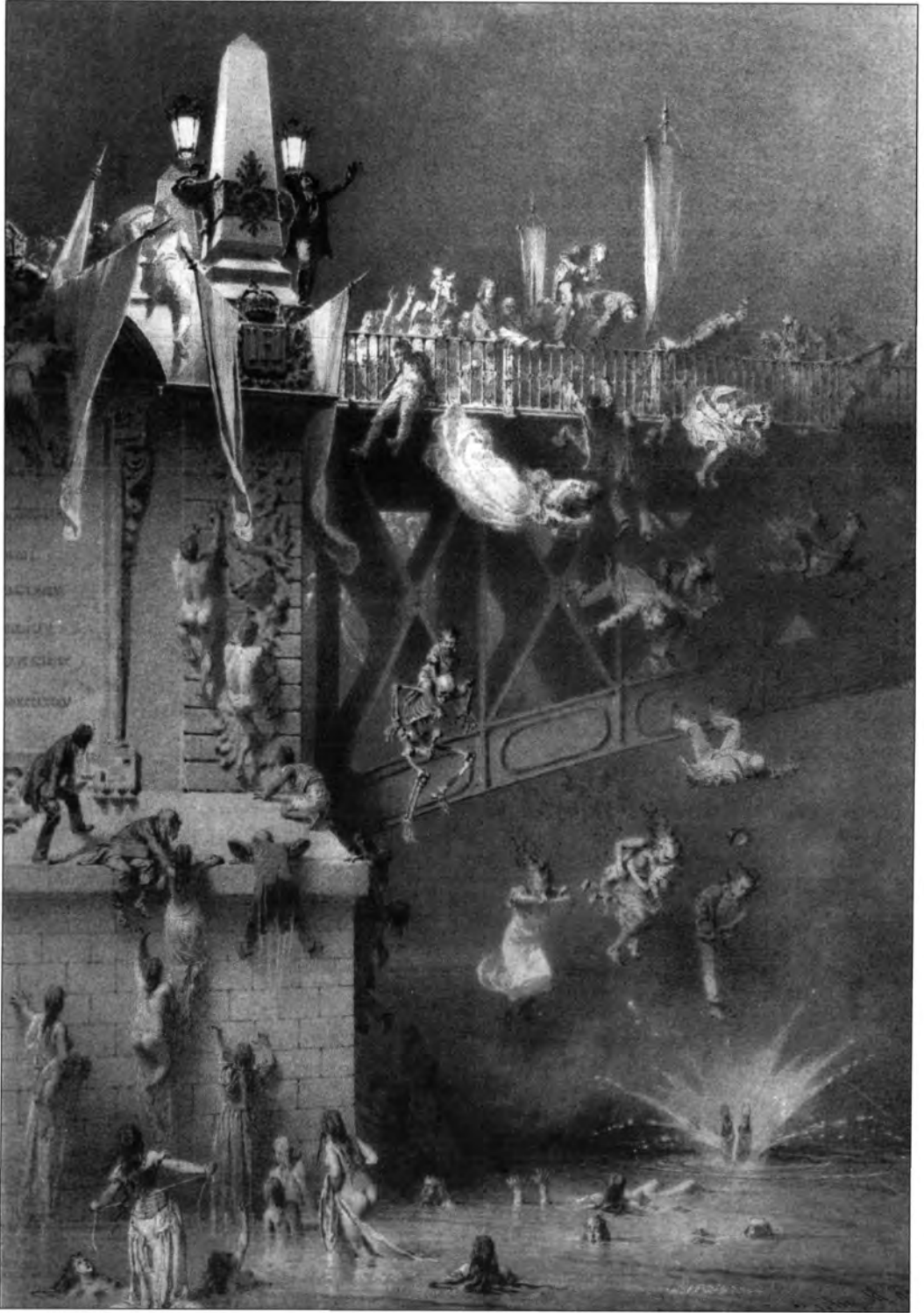
1.5.24. A Sugárút (Andrássy út) tervezete
Távlati kép a városból a Városliget felé (pályázati terv)

Felirata: Kloess és Dr. Heid műterméből
Vízfestményről készült fénykép, 41x55 cm
BTM Kiscelli Múzeum 97.1.1

1.5.25. A Sugárút (Andrássy út) tervezete
Távlati kép a Városliget felől (pályázati terv)

Felirata: Kloess és Dr. Heid műterméből
Vízfestményről készült fénykép
BTM Kiscelli Múzeum 97.2.1

A magyar országgyűlés 1870-ben határozta el, hogy a Belváros és a Városliget között egy széles, faszorokkal szegélyezett elegáns utat építtet, melyet 1877-től Sugárútnak hívtak. 1885-ben nevezték el gróf Andrássy Gyuláról.

1.5.32 Zichy Mihály: Illusztráció Arany János Hídavatás című balladához

1.5.36. Horváth Pál: Budapest, a királyi várpalota kertjéből látva, 1873–1874

1.5.26. Bommel, Elias van (1819–1890?):

Andrássy út, 1880-as é.

Vászon, olaj, 93,5x131cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 16322

Restaurálta 1998-ban Hernádi György

1.5.27. Hány Gyula (1864–1946):

Teréz körút az Oktogon felől, a Váci út irányában,
1880-as é.

Papír, vízf., 39,3x26,5 cm

Jelzés j. l.: H

BTM Fővárosi Képtár KM. 70.41

A Nagykörút létesítéséről is külön törvénycikk, az 1871. évi XLII. tc. rendelkezett, a kisajátítások meg is kezdődtek, de az építkezés lassan indult. 1872–75 között csak 12 épület létesült, köztük az Oktogonon négy sarokház.

A Sugárúttal egy időben a Belső körút vagy Kiskörút kiépítése is folytatódott – a mai Bajcsy-Zsilinszky út, Károly körút, Múzeum körút már kialakult, és a Kálvin térről egyetemben útburkolattal láták el.

1.5.28. Az Oktogon, 1880 k.

Klősz György felvétele

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 75.376

1.5.29. A Placht-ház, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.34

A Placht-ház Weber Antal tervei alapján épült 1872-ben a Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky u.) 37-ben.

1.5.30. A Geist-ház, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.1

A házat a sertéskereskedő Geist Gáspár számára építette Ybl Miklós a Kecskeméti u. 14.-ben, a Múzeum körút sarkán.

1.5.31. Malachovszky Nándor (1838–1916)–Rusz Károly (XIX. sz. második fele):

Margit híd

Papír, fametszet, 24,8x36 cm

Jelzés j. l.: Malachovszky, b. l.: Rusz

BTM Fővárosi Képtár 98.7.

1.5.32. Zichy Mihály (1827–1906):

Illusztráció Arany János Híddavatás című balladájához

Karton, lavírozott tus, toll, fedőfehér, 43,7x35,2 cm

Jelzés j. l.: Zichy M.
Származás: vétel a művésztől
MNG 510-1899/b

Irodalom: Berkovits Ilona, Zichy Mihály munkássága 1827–1906. Budapest, 1964. CXXXI. tábla; Gellér Katalin: Zichy Mihály. Budapest, 1990. 72.

1.5.33. A Margit híd parti nyílásának terve

Papír, nyomtatvány, 36x52 cm

A Magyar. Kir. Államvasutak Gépgyára és a Diósgyőri Magyar. Kir. Vas- és Aczélgyár Budapesti Gépgyár 1885-ös kiállításra kiadott albumából.

Másolat, mgt.

A Margit híd építésére 1870-ben nemzetközi pályázatot írtak ki, amelyet Ernest Gouin francia mérnök nyert meg, de a Duna bal parti rakpartjának áthidalását az 1870-ben megalakuló Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára készítette. A hidat 1876. április 30-án adták át.

1.5.34. Elischer J. (műk.: XIX. sz. második fele):

Tömő tér, a mai Országház helye, 1871–75 k.

Papír, vízf., 15,5x25,3 cm

Jelzés j. l.: Elischer J.

BTM Fővárosi Képtár 3146

Az 1880. évi LXIII. tc. elrendelte „az országgyűlés mindkét házát befogadó Országház felépítését”, a

pályázatot Steindl Imre nyerte meg. 1885. október 5-én történt meg az első kapavágás.

1.5.35. Bruck Lajos (1846–1910):

Buda látképe, 1885

Vászon, olaj, 100x148 cm

Jelzés b. l.: Bruck Lajos

BTM Fővárosi Képtár 1301

Irodalom: VU, XXIII. évf. (1886) 24. 381.

1859-ben az osztrák gőzhajózó-társulat és Pest városa emeletes rakodópartot létesített a Lánchíd hídfőjénél, melyet 1866-ban kibővítettek, s 1885-re végig kiépítették a védőgátakkal együtt.

1.5.36. Horváth Pál (műk.: XIX. sz. második fele):

Budapest, a királyi várpalota kertjéből látva, 1873–74

Papír, színezett litográfia, 37,6x60,5 cm

Jelzés j. l.: Szinnyomat Heisler J. könyvnyomdája Budapest, Buda Kluseman f. házban; b. l.: Saját eredetije után kőre rajzolta és kiadja Horváth Pál.

BTM Fővárosi Képtár 21978

Irodalom: Gerszi, 1960. 153. 1. sz.

A budai Vár és várnegyed területére is készült 1873-ban szabályozási terv, amely elsősorban a Vár védelmi jellegét szüntette meg.

1.5.37. Ybl Miklós:

A Várkert Bazár terve, homlokzat, 1881

Karton, tus, vízf., 45x60 cm, j. n.

BFL XV.331 Ybl Miklós tervei, 120/10

1873-ban határozták el a Vár alján álló szegényes házsor lebontását, és helyébe 1875–1882 között neoreneszánsz kertarchitektúrát és boltsort építettek.

1.5.38. A budai Duna-part a Várkert

Bazárból, középen a Várkert Kioszk, 1880 k. Kozmata Ferenc felvétele

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 1449/8

1.5.39. Schickedanz Albert:

A Lipótvárosi templom, Ybl Miklós egyik tervváltozatának ábrázolása.

Távlati kép délkelet felől, 1875–76

Papír, ceruza, vízf., 34,6x43,6 cm

Jelzés b. l.: egymásba írt SA betűk

BTM Kiscelli Múzeum 812

Irodalom: Ybl 1956., 185., 175. kép,

Ybl 1991., 37. 2.4 sz., XIII. tábla, Schickedanz, É7

1.6.1. Betűtáviró

1.6.5. A Dunagőzhajózási Társaság rakhelye a Széchenyi rakparton, 1879
 Klösz György felvétele

1.5.40. Hirdetmény
 Temetőfelszámolás
 Papír, nyomtatvány
 BFL Városkapitányi iratok, IV.1327a

1.5.41. Schickedanz Albert:
 Batthyány-mauzóleum a Kerepesi temetőben, 1872
 A megépült változat távlati rajza
 Papír, vízf., 40,6x51 cm
 Jelzés j. l.: Schickedanz 3/11;72
 BTM Kiscelli Múzeum 20.988.1
 Irodalom: Schickedanz, 1996., 1.1.8. sz.

1.6. AZ EGYESÜLÉS GAZDASÁGI ELŐZMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

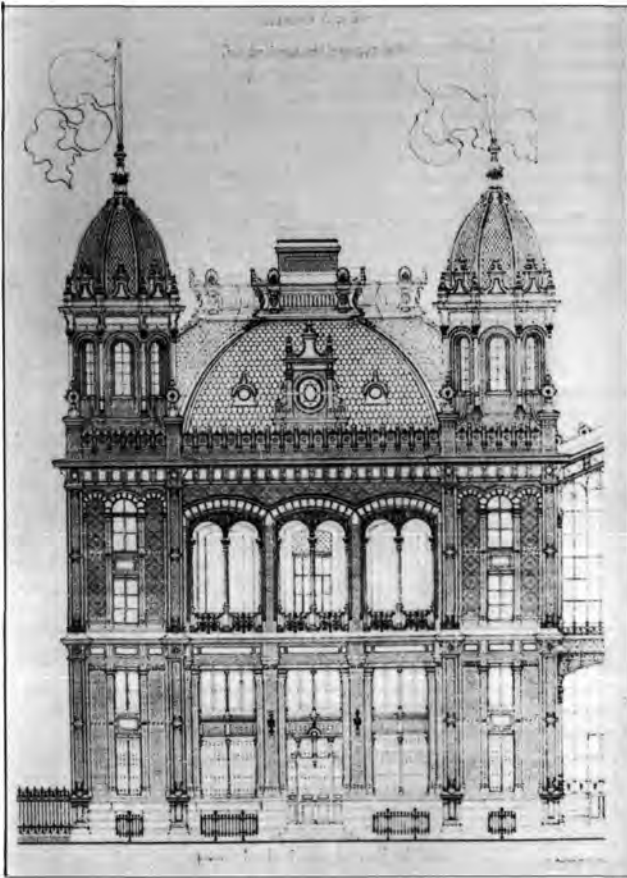
Az 1860-as években az európai gazdasági élet fel-
 lendült. Az ún. Gründerzeit, a nagy „alapítások”
 korszaka pozitívan hatott a magyar gazdaságra is. A
 növekedést átmenetileg lelassította az 1869-es bécsi
 pénzügyi válság, majd az 1873-ban bekövetkező
 bécsi tőzsdekrach s az 1872–1873-ban dühöngő
 kolerajárvány. Az 1870-es évek végétől ismét töret-
 len volt a fejlődés.

Pest-Buda 1849 után a nemzeti piac központja lett,

az 1870-es évek elejére pedig Magyarország vasúti
 és közúti rendszerének, valamint posta- és távíró-
 hálózatának a centruma, ami kereskedelmi szere-
 pét tovább erősítette.

Az 1850-es évektől felvirágzott a malom-, a szesz-,
 a dohány-, az építőanyag-ipar, a fafeldolgozás, a
 vas- és fémipar. Pest-Budán kialakult az ország leg-
 nagyobb hitelpiac, 1873-ig 23 bank és 6 takarékpénztár
 jött létre. 1851-ben megalapították a Pesti
 Lloyd Társulat kereskedelmi társaságot, melynek
 palotájában 1864-ben megnyílt az Áru- és Érték-
 tőzsde. A kiskereskedelem erőteljes növekedése
 mellett a kézműipar stagnált, de nőtt az iparágak
 száma. Az 1872. VIII. tc. megszüntette a céheket,
 létrejöttek az ipartársulatok. 1850-ben megalakult a
 Pesti Kereskedelmi és Iparkamara, amely szorgal-
 mazta a három város egyesítését, és elévülhetetlen
 érdemeket szerzett a főváros kereskedelmi, ipari és
 pénzügyi tevékenységének a felvirágoztatásában.

A nagyvárossá válás fontos feltétele volt a meg-
 felelő infrastruktúra megteremtése. 1856 karácso-
 nyától már gázzal világították az utcákat. Az 1866-
 ban megindult első lóvasút gyorsan továbbépült és
 kiegészült a siklóval és a fogaskerekűvel. 1873-ban
 Pesten a vízzel ellátott házak száma elérte az 1100-
 at, melyekben 3010 vízöblítéses vécé és 290 fürdő-

1.6.11. A Nyugati pályaudvar terve

szoba volt. A telefon budapesti kiépítése 1879-ben kezdődött, 1881-ben megnyílt az első telefonközpont.

A mezőgazdasági termelés területe a város fejlődésével párhuzamosan csökkent annak ellenére, hogy a növekvő lakosság egyre több élelmet igényelt. A tehenészetek fokozatosan kiszorultak a város környékére. A sertésstenyésztés és a kereskedelem országos központja Kőbánya volt, amely korszakunkra Kelet-Európa legjelentékenyebb piacává fejlődött. Zöldséggel Lágymányos, Újlak, Óbuda és a Pest környéki falvak látták el Budapestet. A Sas-hegy, a Gellérthegy, a Naphegy, a Rókushegy, a Mátyáshegy, a Józsefhegy napos lejtői klasszikus bortermő vidékek voltak, de Kőbányán és a Józsefvárosban is folyt szőlőművelés. A városegysítés utáni években egyrészt a nagy filoxérajárvány, másrészt a telkek értékének a növekedése a szőlőtermelés megszűnését eredményezte a városhatáron belül.

1.6.1. Betűtávíró
Siemens-Halske gyártmány
Fadobozban inductoros impulzusadó,
30x30x25 cm
OMM 72.2.1.

1.6.12. A Nyugati pályaudvar váróterme, 1879. Klösz György felvétele

Az adókar elforgatásával gerjesztett feszültség impulzusformát bocsát ki a vonalra.

1.6.2. Morse-jelek előállítására szolgáló billentyű
1900 körül
Fa, sárgaréz, 16x8x8 cm
OMM 84.139.1.

1.6.3. Telefonmodell, 1890
Esztergált, lakkozott fa, elektromos szerelvények, sárgaréz szorítók
Átm.: 110x210/db
OMM 84.138.1–2
A mikrofon és a hallgató szerepét egy-egy elektromágnes és egy-egy membrán tölti be.

1.6.4. Ívlámpa burája
Zipernowszky Károly terve alapján, 1880 k.
Üveg, fém, m.: 65 cm, szé.: 45 cm
BTM Kiscelli Múzeum 68.1.

Ganz Ábrahám (1814–1867) 1845-ben nyitotta meg vasöntödéjét Budán, ebből fejlődtek ki később a Ganz-művek (II., Kórház u.). 1878-ban alapította Mechwart András a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Rt. villamossági műhelyét a Kacska u. 18. sz. alatt, ahol Zipernowsky Károllyal kidolgozták az első hazai egyenáramú dinamót, melyet 1879-ben ún. próbavilágításokon mutattak be.

1.6.5. A Dunagőzhajózási Társaság rakhelye a Széchenyi rakparton, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.21

1.6.6. Kronstein, August Stephan (1850–1921):
Az óbudai hajógyár, 1885
Papír, fametszet, 21,7x32 cm
Jelzés j. l.: Kronstein A.
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.a
Az óbudai hajógyárat 1835-ben alapították, 1850–1870 között 160 gőzhajót és 600 uszályt bocsátottak vízre.

1.6.7. Telepy Károly (1828–1906):
Újpesti kikötő, 1882 k.
Vászon, olaj, 86x127 cm
Jelzés b. l.: Telepy K. 882(?)
BTM Fővárosi Képtár 842
1856-ban épült Újpesten a Duna legnagyobb téli kikötője.

1.6.8. A Nyugati pályaudvar az építés idején, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.103.

1850–1872 között 5367 km vasút épült Pest-Buda központtal, ami 1873-ra 6253 km-re, 1885-re pedig 9022 km-re növekedett. A Keleti pályaudvar 1884-ben nyílt meg, Rochlitz Gyula tervezte, a szerkezeti tervet a Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára készítette.

1.6.13. Ismeretlen mester: Budapesti lóvasút

1.6.9. A Nyugati pályaudvar tetőszerkezetének szerelése, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.94

1.6.10. Than Mór (1828–1899):

A gőz diadala, 1883

Lunetta festményterv a Keleti pályaudvar indulási oldalának előcsarnokához

Vászon, olaj, 72,5 x 139 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 59.36.1

Irodalom: SzDG., 1984. 137.

1.6.11. A Nyugati pályaudvar terve, 1870-es é.

Fénykép a tervrajzról, 21x31 cm

Mgt.

Az osztrák de Serres építész vezetésével a párizsi Eiffel cég építette a Nyugati pályaudvart, amely 1877. október 28-án nyílt meg.

1.6.12. A Nyugati pályaudvar váróterme, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.102

1.6.13. Ism. m. (XIX. sz. vége):

Budapesti lóvasút

Papír, fametszet, 15,6x20,9 cm

J. n., (baloldalt a „Kereskedelmi Bank 1841–1941”

emlékkiállítás bélyegzője)

BTM Fővárosi Képtár 98.1873.b

A pesti Közúti Vaspálya Társaság 1866. július 30-án indította meg első járatát a Széna (ma Kálvin) tér és a mai Újpesti vasúti hídnál lévő végállomás között. 1870-ben Széchenyi Ödön kezdeményezésére megépült a Budai Hegypálya, 1874-ben pedig Európában harmadikként a fogaskerekű vasút.

1.6.14. A pesti Közúti Vaspálya Társaság pályaudvara Kőbányán, 1870 k.

Klősz György felvétele

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 58.1.8

1.6.15. A budai sikló az 1870-es években

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 27.879

1.6.16. Svábhegyi Fogaskerekű, 1874

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 1633

1.6.17. Számla

Hause Alajos fővárosi csatorna- és pöcegödör-tisztítási vállalkozó számlája/

Hauptstadtsicher Canal- u. Senk-gruben Reinigungs-

Unternehmer

Budapest, 1880. június 24.

Papír, tinta, litográfia, kézirat, pecséttel, kétoldalas,

30,2x23,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum K. 66.25.4

1.6.18. Felhívás vízvezeték létesítésére

Papír, nyomtatvány

BFL Pest város lt. Tanácsi iratok IV. 1303.f.

X/1106/1862

1.6.27. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár székháza, 1879

Klősz György felvétele

1.6.29. Az Erzsébet gőzmalom az Újpesti rakparton, 1879. Klösz György felvétele

1869-ben megbízták az európai szaktekintélynek számító angol William Lindleyt vízvezeték építésével.

1.6.19. Alírási ív vízvezeték használatára
Papír, tinta, nyomtatvány, kézirat
BFL Pest város lt. Tanácsi iratok IV. 1303.f. X/1106/1862

1.6.20. Hirdetmény – Kundmachung
Pest, 1873. május 29.
Papír, nyomtatvány, 25,2x20 cm
Származás: a Rókus kórház vezetőségének ajándéka, 1920

BTM Kiscelli Múzeum 13169.26
A városi tanács felhívása a lakossághoz mesterséges szűrőkészülékek használatára az állandó vízmű elkészültéig (magyar és német nyelven). A Lindley által épített vízmű szűrőberendezése a megnövekedett igényeket nem volt képes jó minőségű vízzel kielégíteni, különösen magas vízállás esetén, túl volt terhelve. Így gyakran szüretlen Duna-vízzel látták el a háztartásokat, ezért ajánlják a házilagos szűrést.

1.6.21. Budapesten létesítendő csatornarendszer tervrajza
Váralloy József terve
Papír, tus

BFL Budapest Székesfőváros Tanácsi ir. kcs. /II/ 1874 lt.n.

1.6.22. Budapesten létesítendő csatornarendszer térképe
Papír, tus, vízf.
BFL Budapest Székesfőváros Tanácsi ir. kcs. /II/ 1874 lt.n.

A csatornák száma kevés, azok is régiek, s egyenesen a Dunába folytak, derítés nélkül. Magas vízállás esetén a szennyvíz így visszafolyt. Ezért a városfejlesztés egyik legfontosabb feladata a csatornázás volt.

1.6.23. Nyilvános illemhely (pissoir) terve a Deák térre, 1870-es é.
Karton, tus, vízf., 81x53,5 cm
Származás: a Székesfővárosi Vízművektől, 1966
BTM Kiscelli Múzeum 66.176.1

Az első nyilvános illemhelyet 1870-ben állították fel a mai Deák téren.

1.6.24. Hirdetmény a vízereszekről
Papír, nyomtatvány
BFL Pest város lt. Városkapitányi iratok, IV.1327.a

1.6.25. A Lloyd-palota a Ferenc József (ma Roosevelt) téren

Preis-Courant
der
Pannonia Dampfmühl-Gesellschaft
IN PEST.

Főraktár Pesten, váci-ut. Zitterbarth-féle ház, 8. sz.
Haupt-Bücherei Pest Mittelzeilenstrasse, Zitterbarth'sches Haus Nr. 8.

	100 kst	
	100 kst	
	100 kst	
A	Asztali dara, feleg szemű, Tafelfriesen, grober	10.00
B	„ „ „ „ „ „ feiner	11.00
C	Királyliszt, Königsmehl	9.10
1	Lángliszt, különb. Extra Neudmehl	8.70
2	Lángliszt v. első kivonat. Neudmehl o. Bäckereianw.	7.70
3	Zsemlyeliszt, különb. Extra Semmelmehl	7.10
4	„ „ „ „ „ „ Semmelmehl	6.50
5	Kenyérliszt, első rendű, Kerapohl	5.50
6	„ „ „ „ „ „ második rendű, Schwarzmehl	4.50
6 1/2	„ „ „ „ „ „ harmadik rendű, Dunamehl	4.00
7	Korpa, finom, Kiste, feine	1.50
8	„ „ „ „ „ „ goromba „ grobe	1.10
9	Malompor, Faemehl	1.00
10	Öcső vagy postai alja Halmertöster	

Preis vom 29. April 1866

Die Vorlauf geschieht bis inclusive Nr. 4. in Rücken von Netto 100 Pfund.
Nr. 1, 2 und 3 à 100 Pfd. Netto, Nr. 4 à 75 Pfd. Netto. Jeder Sach wird mit
51. extra berechnend zu gleichen Betragen netto gemacht, sobald die Zurückfüh-
rung im ordnungsmäßigen Zustande längstens nach 3 Monaten franco erfolgt. Nur
dann sind diese Sach als zurückgelangt zu betrachten, wenn über deren Empfang
Insiegelzug vorliegt.

1.6.31. Árjegyzék a Pannónia Gőzmalomból

Klősz György felvétele
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 56.191.1
A Hild József tervei alapján 1827-ben épült palotában alakult meg 1853-ban a kereskedők és iparosok összefogását szolgáló Pesti Lloyd Társulat.

1.6.26. Részlet a pesti Al-Duna-sorról az új tőzsdeépülettel és a Stein-házzal
Másolat, közölve: VU, 1873. 16. 189.
A Pesti Áru- és Értéktőzsde 1873. szeptember 23-án költözött új épületébe.

1.6.27. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár székháza, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.56
Ybl Miklós tervei alapján 1868-ban épült az Egyetem (ma Károlyi Mihály) és Reáltanoda utca sarkán.

1.6.28. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank székháza a Gizella (ma Vörösmarty) téren
Klősz György felvétele
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 3310

1.6.29. Az Erzsébet gőzmalom az Újpesti rakparton, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.67
A várossegység idején nemcsak Magyarország, de

Szám Budapest.

CONCORDIA DAMPFMÜHL-GESELLSCHAFT

1 kr.

Weltausstellung 1873

CONCORDIA GÖZMALOM TÁRSASÁG

SZÁMLA

Sz. A. Nagaj. Madár in rarisere

Keltünk Ceneh. számlájára és vesztélyre

SRÁM	SRÁK	KILO	Fizendő Budapeston.	ÁR	ÖSSZEG	ÖSSZESEN
4		10	lejt.		1.00	
7		40			4.00	
					5.00	
					7.16	

1.6.32. A Concordia Gőzmalom Rt. számlája

1.6.39. *Sonntag: Miesbach Alajos téglagyára Rákos mellett, 1880*

Európa egyik legnagyobb malomipari központja volt Budapest. 1872-ben 11 nagy gőzmalomban 7200 lóerőnyi gőzgéppel hajtott 631 őrlőjárt 5 millió 743 ezer mázsa gabonát őrlött meg. A malmok 2634 munkást foglalkoztattak.

1.6.30. *Árjegyzék a Pesti Hengermalomból/Preis Courant der Mahl-produkte der Pester Walzmühle*
Pest, 1870. április 26. Gresser H. könyvnyomdája
Papír, litográfia, 40x23,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum 63.165.9

1.6.31. *Árjegyzék a Pannónia Gőzmalomból/Preis Courant der Pannonia Dampfmühl-Gesellschaft in Pest*
Pest, 1867. november 18.
Erste ung. Vereins-Buchdruckerei Fanda and Comp. 1866
Papír, tinta, litográfia, kézirat, 23x15 cm
Származás: ajándék a Rókus kórház vezetőségétől
BTM Kiscelli Múzeum 63.169.5

1.6.32. *Számla, Concordia Gőzmalom Részvény-társaság-Concordia Dampfmühl- Actien-Gesellschaft*
Budapest, 1883. május 24.
Birkholz, Vayda és Preszburg (sic!) nyomása, egy-krajcáros bélyeggel
Papír, tinta, litográfia, kézirat, 20x23,3 cm
BTM Kiscelli Múzeum 72.18.5

1.6.33. *Elismerő oklevél az Első Magyar Gyapjúmosó és Bizományi Részvénytársaságtól, 1879*
Papír, nyomtatvány, kézirat
Másolat, mgt.

1.6.34. *Vidats István gépgyárának számlája*
Papír, nyomtatvány, kézirat. Másolat, mgt.

1.6.35. *Címke*
Az Első Magyar Részvény Serfőzde Kőbányán, Budapest/Erste ungarische Actien Biernbrauerei Steinbruch, Budapest
Papír, litográfia, 8,5x13,2 cm
BTM Kiscelli Múzeum 24457.9

1.6.36. *Címke*
Ifj. Hagenmacher Henrik Serfőzdeje Promontoron, Budapest mellett/Heinrich Hagenmacher jr. Brauerei in Promontor, bei Budapest
Birkholz, Vayda és Presszburg nyomása, Pest
Papír, litográfia, 9,8x13,2 cm
BTM Kiscelli Múzeum 24 457/16

1.6.37. *Részvény*
Ötszáz osztr. ért. forintról Blum-féle Gőzmalom Részvény Társaság Budán/Actie Ueber Fünfhundert Gulden ö. W. Blumsche Dampfmühle Actien Gesellschaft
Buda, 1868. július 1. B. Fried kiadó
Papír, tinta, litográfia, kézirat, domborpecséttel, 31,6x49,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum 57.114.1

1.6.38. *Részvény*
A Budai Kereskedelmi és Iparbank részvénye – Actie Ofner Commercial und Gewerbebank
Buda, 1867. január 1. Leitner M. I. kiadó, Pest
Papír, tinta, litográfia, kézirat Kétlapos, domborpecséttel 37,5x46,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum

1.6.39. *Sonntag:*
Miesbach Alajos téglagyára Rákos mellett, 1880
Papír, litográfia, 31x50 cm
Jelzés j. l.: Lith.von Sonntag. b. l.: Gedr. bei Joh. Höfelich.
BTM Fővárosi Képtár 63.1

1.6.40. Részvénye az Első Pesti fűrészlő és gyalulómalom és fa áru gyári részvénytársulatnak
1856

Papír, litográfia, 28,4x40,8 cm

Jelzés b. l.: Druk der K.K. priv. Steindruckerei v. S. Winter Pest 856.

BTM Fővárosi Képtár 57.114.1

1.6.41. Selyemszövet, 1873

Bécs, Philipp Haas and und Söhne

Mintázott selyemlampasz, m.: 20 cm szé.: 34 cm

IM 8155

Irodalom: Historizmus, 1992., 127.

Kiállítva az 1873-as bécsi világkiállításon.

A bécsi születésű Haas Fülöp 1810-ben alapította szőnyegszövőgyárát, s hamarosan az egész Monarchia egyik legnagyobb és legismertebb cége lett. 1841-től működött Pesten.

Fodor L.: A Haas-palota

Számlamásolat, l. a 2.2.36-os tételt

1.6.42. Selyemszövet

Mintázott selyemlampasz, m.: 20 cm, szé.: 34 cm

IM 8148

Irodalom: Historizmus, 1992., 128.

Kiállítva az 1873-as bécsi világkiállításon.

1.6.43. Selyemszövet, 1873

Bécs, Philipp Haas and und Söhne

Lanszírozott brokatell, m.: 26 cm, szé.: 30 cm

IM 8099

Irodalom: Historizmus, 1992., 132.

Kiállítva az 1873-as bécsi világkiállításon.

1.6.44. Számla

Die grösste und feinste Wäsche- und Herren-modenwaaren-Handlung des Siegfried Brachfeld. – Siegfried Brachfeld fehérnemű- és úridivatárú-raktár számlája.

Budapest, 1875. július 16., Brüder Bendiner u. A.

Grünwald nyomása, Pest

Papír, tinta, litográfia, kézirat, kétoldalas, 15,3x24,2 cm

BTM Kiscelli Múzeum 14995

1.6.45. Szállítójegyzék

Ditmar R. budapesti gyári lámparaktára – R. Ditmar, Budapesti Lampen-Fabriks-Niederlage

Budapest, 1884. december 6., Deutsch M. Műv. int. nyomása

Papír, tinta, litográfia, kézirat, kétoldalas, 15x24 cm

BTM Kiscelli Múzeum 14993

1.6.46. Számla, Brázay Kálmán fűszerárüzletéből

Budapest, 1884. október 4. Presszburg Frigyes nyomása, Pest

Papír, tinta, litográfia, kézirat, kétoldalas, 30,2x23,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum 83.10

Brázay 1865-ben nyitotta meg az Ország út (ma Múzeum körút) 23. sz. alatti fűszer-nagykereskedését, és rövid idő alatt az egyik legismertebb és legsikeresebb cég lett, amelynek a termékeit az egész országban ismerték.

1.6.47. Számla

Keller és Zsitvay, női divatárú raktára

Budapest, 1876. január 20. Nyomtatta Kertész József,

Budapest, 1875

Papír, tinta, litográfia, kézirat, 30,1x23,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum 82.348

Jó nevű, ismert belvárosi cég volt, a középosztály megbízható bevásárlóhelye a Szervita téren.

1.6.48. „Az aranygyűrűhöz” cég számlája

Pórfi F. kalap- kucsma- sapka- és úri-divatcikk-kereskedése – F. Pórfi Hut- Kucsma-, Kappen und Herren-Modewaren-Handlungs

Pest, 1866. december, nyomtatta Langer E., 1865

Papír, tinta, litográfia, kézirat, kétoldalas

BTM Kiscelli Múzeum 22.777/5

A Pórfi (mai Váci u. 8.) volt a legelegánsabb kalapos, amely a korszakban fogalomnak számított.

1.6.49. Számla

Schuk & Schlick méter-, mérték- és súly-gyár – Schuk u. Schlick Metrische-, Mass u. Gewirkte- Fabrik

Budapest, 1875. május 18. Nyomta G. V. Posner, 1874

Papír, tinta, litográfia, kézirat, 30x23 cm

BTM Kiscelli Múzeum 13208/2

1.6.50. „A menyasszonyhoz” – „zur Braut” cég számlája

Mössmer József rumburgi vászonraktára – J. Mössmer, rumburger Leinwandniederlage

Budapest, 1875. január 20.

Papír, tinta, kézirat

BTM Kiscelli Múzeum 52.44.17

Mössmer József 1852-ben alapította a céget, amelyhez Barabás Miklós festett cégért. Az egyik leghíresebb és leghosszabb életű fehérneműcég volt, 1944-ig működött.

1.6.51. Számla

Marton Alajos díszműcsarnoka

Budapest, 1878. április 24. Nyomta Kunosy Vilmos

Papír, tinta, litográfia, kézirat,

31x24,5cm

BTM Kiscelli Múzeum 13208.5

1.6.52. Ism. m.:

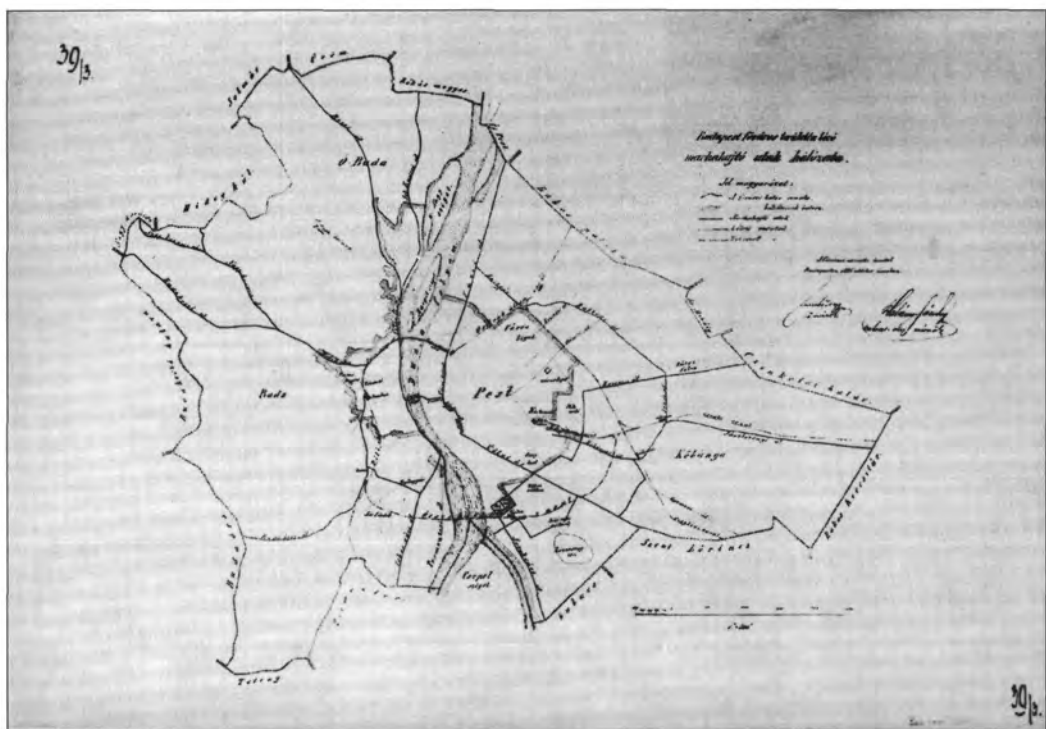
A bazár egyik oldala, 1860-as é.

Papír, litográfia, 26,4x36,4 cm, j. n.

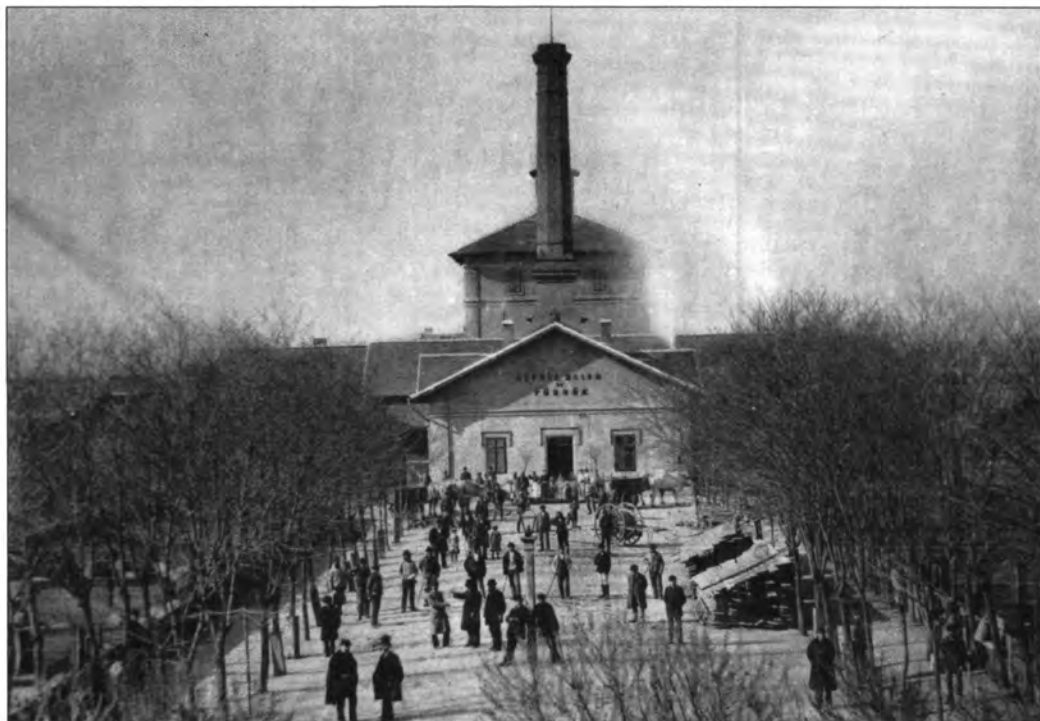
BTM Fővárosi Képtár 2974

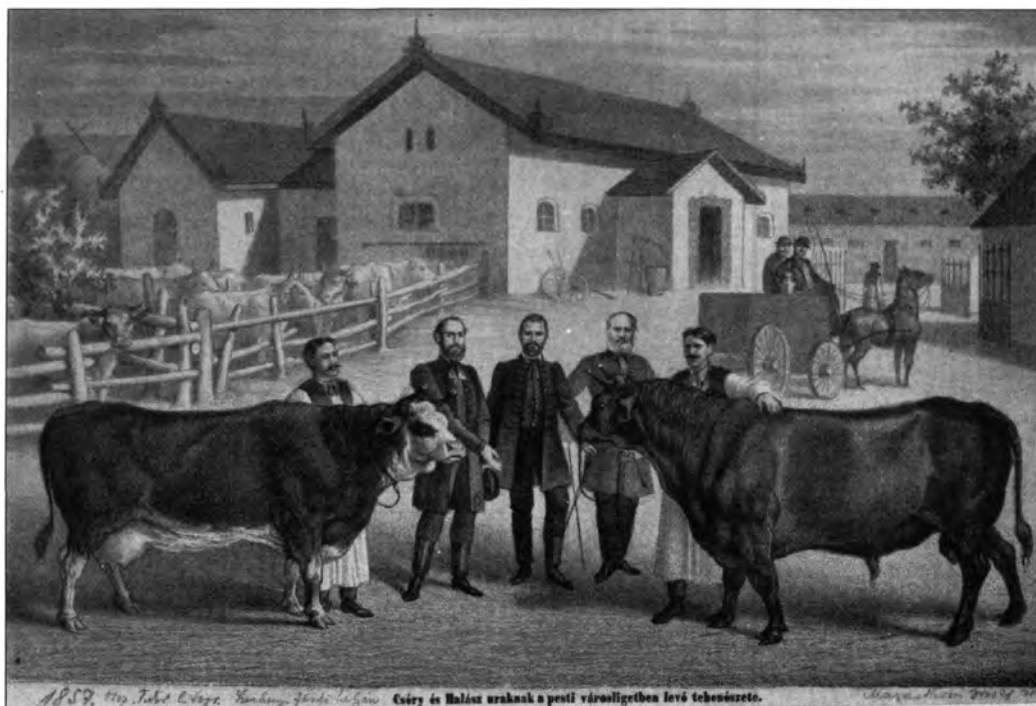
1.6.57. A Budapesti Elevátor, Kozmata Ferenc felvételéről készült fénynyomat

1.6.59. Budapest területén lévő marhahajtó utak hálózata, 1875

1.6.61. A kőbányai sertéshizlalda

1.6.60. Marastoni József: Cséry és Halász uraknak a pesti városligetben lévő tehenészet, 1857

1.6.53. Cégtábla

1880 k., Jungfer Gyula lakatos

Jelzés: Jungfer Gyula Magy. kir. udvari mű- és épületlakatos iparművészeti bronz és fémműves. Alapítva 1786 Aranyozott vasbádóg, 56x63 cm

Jungfer cégtől, 1950

IM 56.1171

Irodalom: Historizmus 1992.; SzDG, 1986, 30.

A pesti középületek legtöbbet foglalkoztatott fémműves mestere. Jungfer készítette az Operaház, az Országház, a Mátyás-templom stb. kilincseit, réz- és bronztartozékait, kiszorítva a bécsi műhelyeket.

1.6.54. Kimutatás

Marhavásártéri beszerzések

Papír, kézirat

BFL Pest Város lt. Tanácsi iratok IV.1303.f VI-2

1.6.55. A Közvágóhíd alkalmazottainak egyenruhája

Papír, tus

BFL Pest Város lt. Tanácsi iratok IV.1303.f. VI-2.

J. Hennick porosz építész terve alapján 1870-ben kezdődik a Közvágóhíd építése, az épület 1872. július 27-én készül el, akkoriban Európa legmodernebb ilyen rendeltetésű létesítményének számított.

1.6.56. A Fővárosi Közraktárak terve

Karton, tus, ceruza, 39x56,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum 62.347.1

Budapest vezető szerepét a terménykereskedelemben megerősítette, hogy 1879–1881 között a Vámház és Boráros tér közötti Duna-parton közraktárakat építettek.

1.6.57. A Budapesti Elevátor

Papír, Kozmata Ferenc felvételéről készült fénynyomat, 31x39 cm

BTM Kiscelli Múzeum 4326

A közraktárak nevezetessége volt az elevátor, amely Christian Ulrich terve alapján 1880–1883 között épült, s a gabonát a hajókból, illetve a vagonokból emberi kéz igénybevétele nélkül tudta kiemelni.

1.6.58. Budapesti Elevator. Ulrich rendszere.

Keresztmetszet a pillérekon keresztül

Papír, műszaki tervről készült nyomat, 46x58 cm

BTM Kiscelli Múzeum 98.1.1

1.6.59. A Budapest területén lévő marhahajtó utak hálózata

1875

Fővárosi Mérnöki Hivatal

Papír, nyomat 56,5x82 cm

1.6.74. Elliot: Halászbárkák

1.6.62. Giehsz Alfonz: Szület Budán

Származás: ajándék Hány Géza fővárosi mérnök útján a városi 13. sz. tervtárból
BTM Kiscelli Múzeum 13842

1.6.60. Marastoni József:
Cséry és Halász uraknak a pesti városligetben levő tehenészete, 1857
Papír, litográfia, 22,8x32,1 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.c

1.6.61. A kőbányai sertéshizlalda
Papír, fénykép
Fotómásolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 34220
1847–49-től hizlaltak sertést Kőbányán. 1870-ben alakult meg az Első Magyar Sertéshizlalo Résztársaság. A sertéskereskedelem fénykora az 1870-es és 1880-as évekre esett.

1.6.62. Giehsz Alfonz (1850–1890 u.):
Szület Budán
Papír, fametszet, 22,6x33,8 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.d

1.6.63. Tölcsér
XIX. sz.
Domborított réz, 21x27 cm
BTM Kiscelli Múzeum 30.125

1.6.64.a. Szőlőmetsző kés
XIX. sz., Óbuda
Fa, fém, 11,5x9,4 cm
Jelzés: GALATA
BTM Kiscelli Múzeum 70.7.2

1.6.64.b. Szőlőmetsző kés
XIX. sz., Óbuda
Fa, fém, 11x5,9 cm
BTM Kiscelli Múzeum 70.6.4

1.6.65. Hordósütő vas
XIX. sz.
Kovácsolt vas, h.: 65,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum 70.12.1

1.6.66/a–b Dugóverő
XIX. sz., Óbuda
Fa, fém, 28,5x5,5 cm
BTM Kiscelli Múzeum 76.195–196

1.6.67. Hordócsap
XIX. sz., Óbuda
Esztergályozott fa, 28x12x3,6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 73.318.2

1.6.68. Hordócsap
XIX. sz., Buda

1.6.73. Jankó János után: Dinyyepiac Budapesten

Sárgaréz, 52x20x4 cm
BTM Kiscelli Múzeum 69.37.2

1.6.69. Dugóhúzó
XIX. sz.

Fa, fém, 28x26,2x3,6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 72.29.5

1.6.70. Szénkénegező, döngölővel
1882, Óbuda

Réz, vas, 85x35x14 cm és 117x3 cm
BTM Kiscelli Múzeum 71.2.2. és 71.2.3

1.6.71. Lóvásári hirdetés

Papír, nyomtatvány
BFL Óbuda mezőváros lt. Tanácsi iratok VI.1.b

1.6.72. Számla, Glasz Josef ang. nyereg és szijgyártó
Budapest, 1878. május 22.

Papír, tinta, litográfia, kézirat, 19,7x23,6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 13208.8

1.6.73. Jankó János (1833–1896 u.):
Dinyyepiac Budapesten

Papír, fametszet, 20,6x23,7 cm
Jelzés a felirat folytatásaképp: Zeichnung von J. Jankó
BTM Fővárosi Képtár 1881

1.6.74 Elliot L. (XIX. sz. második fele):

Halászbárkák a Dunai rakparton Budapesten
Papír, fametszet, 25,3x37,4 cm
Jelzés a cím folytatásaképp: Nach einer Zeichnung von L.
v. Elliot
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.e

2. A VÁROS HÉTKÖZNAI ÉS ÜNNEPEI

2.1. BUDAPEST A STATISZTIKÁK TÜKRÉBEN

2.1.1. AZ EGYES VÁROSOK LAKOSSÁGNÖVEKEDÉSE 1857–1870 KÖZÖTT

Város	1857	1870	növekedés százaléka
Pest	132 651	200 476	50,2
Buda (Óbudával együtt)	055 240	70 000	26,72
Bécs	476 222	607 514	27,63
Prága	142 588	157 275	10,30
Trieszt	104 707	120 510	14,65
Graz	63 176	80 732	27,79
Krakkó	41 086	48 834	21,29
Debrecen	36 283	46 111	27,09
Pozsony	43 863	46 540	6,10
Szeged	62 700	70 179	11,93

Forrás: Kőrösi, 1870. 14.

2.1.2 A POLGÁRI NÉPESSÉG-SZÁM ALAKULÁSA KERÜLETENKÉNT, 1869–1896

Kerület	1869	1880	1890	A növekedés százaléka 1880–1890 között	1896
I.	26080	26915	33882	25,9	37089
II.	22074	24195	29212	20,7	29174
III.	21846	24684	29371	19,0	32145
IV.	24952	28906	28059	-2,9	26366
V.	21760	33694	38525	14,3	43026
VI.	21760	56732	88534	58,9	112435
VII.	73760	62254	89801	44,2	127635
VIII.	41831	65083	92327	44,1	112887
IX.	20189	30284	42647	40,8	52812
X.	4353	8804	19879	125,8	28067
Összesen	256745*	361551	492237	36,9	601636

*Ezenkívül a pesti kerületek 13 731 lakossal: 1880–1896-ban a kültelek már az egyes kerületeknél van kimutatva.

Forrás: Budapest története IV. 382.

2.1.3. A LAKÁSOK SZÁMA ÉS ÉVI ÁTLAGBÉRE BUDAPESTEN 1873-BAN

Kerület	Ínséges lakás		Szegényes lakás		Középosztályi lakás		Nagy lakás		Lakás összesen
	száma	bére	száma	bére	száma	bére	száma	bére	
I.	13	60	1392	189	72	454	3	850	1480
II.	4	55	1412	135	111	422	1	860	1528
III.	–	–	1646	121	17	263	–	–	1663
IV.	51	82	705	262	229	642	51	1361	1036
V.	25	95	302	270	206	654	11	1429	544
VI.	184	83	1251	240	56	463	2	1057	1493
VII.	584	97	1193	241	89	481	3	1374	1869
VIII.	874	95	1987	242	111	594	11	1256	2983
IX.	403	99	802	229	38	593	1	1400	1244
X.	6	74	44	117	2	350	–	–	52
Összesen	2144	94*	10734	224*	931	604*	83	1343*	13892

*Fővárosi átlag

Forrás: Budapest története IV. 244.

2.1.4 A FELEKEZETEK LÉTSZÁMÁNAK ALAKULÁSA PEST-BUDÁN, 1869

	Pest	Buda	Óbuda
Római katolikus	136892	46979	11753
Evangélikus	11874	2027	415
Református	10470	1715	823
Görögkeleti*	1277	551	10
Izraelita	39384	2554	2952
Egyéb	579	–	49
Összesen	200476	53826	16002

*Együtt az igen csekély számú görög katolikussal

Forrás: Budapest története IV. 240.

2.1.5. A HIVATALNOKOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA PEST-BUDÁN, 1869

	Pest	Buda	Óbuda
Állami	1120	1573	31
Megyei	108	27	1
Városi	396	346	22
Egyéb	930	–	–
Könyvelő	455	–	–
Összesen	3009	1946	54

Forrás: Budapest története IV. 229.

2.1.6. A FIZIKAI MUNKA-VÁLLALÓK LÉTSZÁMÁNAK ALAKULÁSA BUDAPESTEN

Munkavállalás helye	1870	1881	A Fővárosi Statisztikai Hivatal adatai	
Mezőgazdaság	1043	18532	Ebből napszámos:	1194
Ipar	36610	496653	Ebből napszámos:	7736
Kereskedelem	9615	81744	Ebből napszámos:	693
Közlekedés	2588	24785	Ebből napszámos:	101
Napszámosok	21740	239286	Konkrétan meg nem határozott helyű napszámosok	
Házi cselédség	17437	36373		
Összesen	89033	122471		

Forrás: Budapest története IV. 438.

2.1.7. A 14 ÉVEN FELÜLI LAKOSSÁG MŰVELTSÉGI FOKA PESTEN, 1870-BEN

	Létszám	Írni tudók		Csak olvasni tudók		Sem írni, sem olvasni nem tudók		
		száma	%	száma	%	száma	%	
Katolikus	férfi	51427	40063	77,90	916	1,78	10448	20,32
	nő	51722	27051	52,30	4001	7,74	20670	39,96
	együtt	103149	67114	65,06	4917	4,77	31118	30,17
Ágostai	férfi	5472	4762	87,03	63	1,15	647	11,82
	nő	4047	2382	58,86	316	7,81	1349	33,33
	együtt	9519	7144	75,05	379	3,98	1996	20,97
Helvét	férfi	4467	3897	87,24	75	1,68	495	11,08
	nő	4043	2298	56,84	509	12,59	1236	30,57
	együtt	8510	6195	72,80	584	6,86	1731	20,34
Görög n.e	férfi	763	617	80,87	3	0,39	143	18,74
	nő	318	211	66,35	9	2,83	98	30,82
	együtt	1081	828	76,60	12	1,11	241	22,29
Zsidó	férfi	14673	12725	86,72	138	0,94	1810	12,34
	nő	11685	7811	66,85	269	2,30	3605	30,85
	együtt	26358	20536	77,91	407	1,54	5415	20,55
Egyéb vallásúak	férfi	363	259	71,35	7	1,93	97	26,72
	nő	159	91	57,23	7	4,40	61	38,37
	együtt	522	350	67,05	14	2,68	158	30,27
Összesen	férfi	77165	62323	80,76	1202	1,56	13640	17,68
	nő	71974	39844	55,36	5111	7,10	27019	37,54
	együtt	149139	102167	68,51	6313	4,23	40659	27,26

Forrás: Körösi, 1870. 236.

2.1.8. Házi állatok kimutatása – 1870

Ló: 6313 és pedig: csődör 297 (163 nehéz, 134 könnyű), kanca 1715 (636 nehéz, 1079 könnyű), herélt 4301 (1611 nehéz, 2690 könnyű).

Csikó a betöltött harmadik évig: 98.

Szarvasmarha: 3436 és pedig: bika 65 (27 magyar, 38 svájci), tehén 2839 (1492 magyar, 1347 svájci), ökör 482

(393 magyar, 89 svájci), borjú a betöltött harmadik évig 71 (17 magyar, 54 svájci), bivaly 39.

Juh 444 és pedig: nemesített 6, közönséges 438.

Kecske 102. Őszvér 2. Szamár 42. Sertés 40 525.

Méhkas 53.

Forrás: Körösi, 1870. 178.

2.2. A VÁROS TULAJDONOSAI, ARISZTOKRÁCIA, NAGYPOLGÁRSÁG

A reformkorban Pestre költöző főnemesek az 1850–1860-as években többségükben a Nemzeti Múzeum köré, az ún. mágnásnegyedben telepedtek le. Birtokaik hasznát szívesen fektették jól jövedelmező bérházakba. Az 1870-es években a Belvárosban, a Duna-parton, Budán vagy az Andrássy úton építettek bérpalotát, amelynek reprezentatív első emeletét lakták, a felső szinteket pedig bérbé adták.

Az 1860-as évek elejére már mintegy 150 családból álló, aktív nagypolgárság élt a városban: ők birtokolták a Lipótváros, a Belváros legértékesebb telkeit. A nagypolgárság jelentős részét a terménykereskedelemben, a malomiparban vagy a bankszakmában meggazdagodott, jórészt elmagyarosodott német, görög, zsidó családok leszármazottai alkották. Mások értelmiségi pályákon, vezető állami és városi hivatalnokként, sikeres ügyvédként, orvosként, építészként vagyamosodtak meg. Közülük sokan a század közepétől kezdve nemesi címet kaptak és birtokot vásároltak.

2.2.1. Andrássy Tivadar gróf palotája a budai rakparton, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780

Az Andrássy család a palota reprezentatív első emeletén lakott, a többi szinten elegáns bérlakások voltak.

2.2.2. „Az elfogadó terem” Andrássy Gyula palotájában

Másolat; megj.: VU, 1890. 8. 120–121.

2.2.3. Andrássy Gyula grófné, Kendeffy Katinka grófnő
Borsos József felvétele, 1870 k.

Másolat; eredeti: MNM Történeti Fényképtára

2.2.4. Díszdoboz

„Pest városa Gróf Andrássy Gyulát Pest díszpolgárrá választja”

1871. november 15.

Posner Károly Lajos műhelye

Jelzés: Posner Pesten

Bársonykötés, öntött bronzapplikációval, metszett üvegorobítás, selyem, pergamen, kézi festés, aranyozás, h.: 47,5 cm, szé.: 33 cm

Andrássy -palota

2.2.2. Andrassy Gyula palotája: „az elfogadó terem”

IM 64.242

Irodalom: Historizmus, 1992., 594.

2.2.5. Ülögarnitúra: kanapé, karosszék, támlásszék 1860–1870 körül, Pest

A budai Andrassy-palota fogadótermének ülögarnitúrája
Fa, festett, aranyozott, géppel szövött gyapjúkárpit, hársfa, faragott polio-weiss technikával díszített aranyozott, faragott, kézzel szövött kárpit, átfestett kanapé, m.: 118 cm; szé.: 185 cm, mé.: 55 cm; karosszék, m.: 110 cm, szé.: 65 cm, mé.: 55 cm; szék, m.: 98 cm, szé.: 47 cm, mé.: 42 cm

Származás: közigazgatási leltárból átvéve

BTM Kiscelli Múzeum IP.68.180.1–3

Irodalom: VU, 1890. 120.

Restaurálta Honos Rudolf, Csere Judit, Csillikné Hollós Mária 1997–98-ban.

2.2.6. Asztal

1860 k., osztrák vagy magyar

Aranyozott, festett hársfa, márvánnyalappal, m.: 82 cm, szé.: 84 cm, mé.: 54 cm

IM 67.42.1

Irodalom: Historizmus, 1992., 10. 1.

2.2.7. Paraván

XIX. sz. vége, magyar

Aranyozott, festett hársfa, üveg- és festett fa betétlapokkal, m.: 151,5 cm, szé.: 141 cm

IM 65.274.1

Irodalom: Historizmus, 1992., 62.

2.2.8. Kárpit

1880-as évek, angol, Royal Windsor Tapestry, Windsor

Származás: áttét az Országos Kaszinóból

Gyapjú, gobelinteknikával szövött, 291x148 cm

IM 20036

Irodalom: Historizmus, 1992., 105. szám

2.2.9. Függyöngarnitúra

XIX. sz. utolsó harmada, magyar

Atlasz, bársony rátét, paszománt szegély, oldalszárnyak:

326x115 cm drapéria: 112x192 cm

IM 87. 31.1-3

Irodalom: Historizmus, 1992., 141.

2.2.10. Függyöngarnitúra

XIX. sz. utolsó harmada, magyar

Atlasz, bársony rátét, paszománt szegély, oldalszárnyak:

326x115 cm drapéria: 112x192 cm

IM 87.32.1-3

Irodalom: Historizmus, 1992., 143.

Erdődy István nyaralója a Sugár (Andrássy) úton

2.2..20. Az Erdődy-villa szalonja, 1879. Klösz György felvétele

2.2.24. A Wodianer-palota, 1879. Klösz György felvétele

2.2.25. Az Esterházy-palota, 1879. Klösz György felvétele

2.2.26. Károlyi Alajos gróf palotájának kertje, 1879. Klösz György felvétele

2.2.30. Gróf Lónyai Elemér palotája az Albrecht úton, 1879. Klösz György felvétele

2.2.11. Egy pár falikaros gyertyatartó
XIX. sz. második fele
Aranyozott fa, m.: 48 cm
IM 51.892.1-2

2.2.12. Benczúr Gyula (1844–1920):
Andrássy Gyula gróf képmása
Vászon, olaj, 152x100 cm
Jelzés b. l.: Benczúr Gyula
BTM Fővárosi Képtár 51.1263
Irodalom: Budapest 1995., 135.

Andrássy Gyula gróf (1823–1890), politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1847-ben Zemplén megye követeként Kossuth Lajos híve lett. Részt vett a szabadságharcban, amelynek bukása után távollétében halálra ítélték. Az önkényuralom alatt Párizsban és Londonban élt. 1858-ban amnesztiát kapott. Hazatérése után Deák Ferenc köréhez

csatlakozott, és jelentős szerepet játszott a kiegyezés létrehozásában. 1867–1871 között miniszterelnök, 1871–1879-ig a Monarchia külügyminisztere. 1870–1873 között az általa létrehozott Fővárosi Közmunkák Tanácsa elnöke volt.

2.2.13 Konzolasztal
1860 k., osztrák vagy magyar
Hársfa, faragott, festett, aranyozott, márvánnyalappal, m.: 88 cm, szé.: 134 cm, mé.: 52 cm
IM 67.41.1.2
Irodalom: Historizmus, 1992. 10.1.

2.2.14. Tükör
1860 k., osztrák vagy magyar
Hársfa, faragott, festett, aranyozott, márvánnyalappal, m.: 218 cm, szé.: 116 cm, IM 67.41.1.2 67.41.2.2,
Irodalom: Historizmus 1992., 10.2.

2.2.28. e. Szalon részlete Ádám Károly palotájában, 1879
Klözs György felvétele

2.2.15. Egy pár falikaros gyertyatartó
XIX. sz. eleje
Aranyozott réz, fa, m.: 94 cm,
mé.: 20 cm
IM 62.975.1-2

2.2.16. Estélyi ruha
1876 k.
Jelzés szövött selyemcsíkmén derékban: Áts és Társai, Budapest
Selyemtaft és selyemmuszlin,
selyemcsipke, géppel varrott,
derékb.: 59 cm, derékhoossz: 33 cm,
ruha h.: 143 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.1995.6.2

2.2.17. Az Emmer-palota szalonja,
biliárdszobája és dohányzója
Erdélyi Mór felvételei
Papír, fénykép, 30x22 cm
IM FLT 6044, 6046, 6048, 6049
Emmer Kornél ügyvéd a Schmidt-Unger – egy régi német polgári – család hatalmas vagyonának volt az örököse, palotája a budai Duna-parton állt.

2.2.18. A Karátsonyi-palota a Krisztinavárosban
1870–80.
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 1449.13
A Karátsonyi család terménykereskedéssel gazdagodott meg és szerzett nemességet.

2.2.31. Koháry-Coburg Ferdinánd herceg bérpalotája
a Ferenc József térés a Mérleg utca sarkán, 1879. Klösz György felvétele

2.2.19. A Hagenmacher palota

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum

Tervezte: Schmahl Henrik (1846–1913), épült 1883–1886, az Andrássy út 52.-ben. A svájci származású Hagenmacherek a malomiparban megszerzett vagyont a söriparba és ingatlanba fektették. Az idősebb Hagenmacher Henrik nyolc bérpalotát építtetett az Andrássy úton.

2.2. 20. Ebédlő az Erdődy-villában, 1879

Klösz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.72

Az Andrássy út egykori Hajtsár (ma Bajza) utca és a Városliget közötti szakaszán Erdődy István gróf volt az első arisztokrata, aki nyaralót építtetett magának.

2.2.21. Gróf Károlyi Gyuláné, Károlyi Georgina grófnő,

1870-es évek

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: MNM Történeti Fényképtár

2.2.22. Cziráky János gróf, 1882 k.

Ellinger Ede felvétele

Másolat; eredeti: MNM Történeti Fényképtár

Főtárnokmester, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja.

2.2.23. Esterházy Ferenc gróf, 1867

Kozics Ede felvétele

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: MNM Történeti Fényképtár

2.2.24. A Wodianer-palota, 1879

Klösz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.89

Ma az Arany János u. 24.-ben áll.

2.2.25. Az Esterházy-palota, 1879

Klösz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.12

Épült a „mágnásnegyed”-ben a mai Pollack Mihály téren.

2.2.26. Károlyi Alajos gróf palotájának kertje, 1879

Klösz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.5

2.2.36. Fodor L.: A Haas Fülöp és Fiai cég palotája, 1875 k.örül

A kép a palota, a mai Pollack Mihály tér felőli oldaláról készült. Tervezte Ybl Miklós.

2.2.27. Az empire szalon a Károlyi-palotában
XIX. sz. második fele. Papír, fénykép, 124,5X22 cm
IM FLT.6052

2.2.28. a.b.c.d. Ádám Károly palotájának bejárata és a bejárati folyosó, valamint a szalon részletei, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.80, 64.780.71, 64.81
Tervezte Weber Antal, épült 1875–77-ben a mai Bródy Sándor u. 4.-ben.

2.2.29. Lotz Károly (1833–1904):
Ámor diadalszekeén, 1876
Vázlat az Ádám-palota falképehez
Vászonra húzott papír, olaj, 110x292 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár KM. 66.1889
Irodalom: Ybl 1938., 147.; SZDG, 1986, 153.

2.2.30. Lónyai Elemér gróf palotája, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.18

Az egykori Albrecht (ma Hunyady János) úton épült.

2.2.31. Koháry-Coburg Ferdinánd herceg bérpalotája, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 27422/6X9
A későbbi bolgár cár nagy jövedelmű bérpalotája a Ferenc József (ma Roosevelt) tér és Mérleg utca sarkán épült.

2.2.32. Hauszmann Alajos:
Batthyány Géza gróf palotája, 1884
Papír, színezett tus, 41x57 cm
BTM Kiscelli Múzeum 51.715.1
Huszmann Alajos (1847–1925) építész, számos nagyszabású budapesti középület tervezője (István kórház, 1887; New York palota, 1891; Kúria, 1896; a budai Vár átépítése stb). A Batthyány-palota a Teréz körút 13.-ban épült.

2.2.33. Hauszmann Alajos:
A Batthyány-palota földszinti alaprajza
Papír, tus, 46x32,5 cm, BTM Kiscelli Múzeum 51.715.2

2.2.37. A Thonet-ház, 1879. Klösz György felvétele

2.2.34. Belépő nagy szalon a Batthyány-palotában
Papír, fénykép, 17x23 cm
IM FLT 6051

2.2.35. Szalon Andrassy Aladár gróf palotájában
Papír, fénykép, 25x32 cm
IM FLT 6068 és 6060
A palota az Andrassy út 63.-ban épült.

2.2.36. Fodor L.: A Haas Fülöp és Fiai cég palotája, 1875 k.
Megjelent a cég számlájának hátoldalán mint illusztráció
Papír, litográfia 19,2x28 cm
Jelzés j. l.: Fodor L.
BTM Fővárosi Képtár 14996
Irodalom: Honismertető, 1873. 184. sz.
A Haas cég bérháza Linzbauer István terve szerint épült 1872-ben. A földszinten üzletek, az első emeleten a jó nevű textil- és szőnyegáruház, az emeleteken elegáns lakások voltak. A litográfia korábbi változata szerepelt a 1873-as bécsi világkiállításon.

2.2.37. A Thonet-ház, 1879
Klösz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.37

A bécsi Thonet bútorgyáros cég 1871-ben építtette Skalnitzky Antal és Koch Henrik építészekkel a Vigadó tér 3. szám alatt a hatalmas Thonet-udvar, mely a főváros egyik legjövendelmezőbb bérháza volt.

2.3. A TÁRSADALMI ÉLET SZÍNTEREI

„A társas élet eléggé nagyvárosi. A fényűzés mindenfelé nagy, sőt nagyobb, mint amennyit a közgazdaságtan elvei megengednének” – olvasható az egykorú útikönyvben. (Hevesi, 1873. 76.) Délelőtt az Akadémiától a régi pesti városházáig, valamint a Váci utcában korzóztak a pestiek, tavaszi és őszi esteken a Duna-parton levegőztek. A Városliget Andrassy út felőli része volt a magyar „Bois de Boulogne”, a legfelsőbb rétegek lovas- és kocsikorzója. A Városliget másik oldalán, „a cselédkorzón” a szabadnapos alkalmazottak, bakák, munkáslányok és ifjak randevűztak. Valóságos népiünnepély volt az évente kétszer megrendezett lóverseny, amelyen gyakran az udvar is képviseltette magát, de a rákosi gyepre tartott ütött kopott szekerein a „köznép” is.

A társas élet a kaszinókban, klubokban, egyesületekben folyt. A főnemesség a Széchenyi István gróf alapította Nemzeti Kaszinóba járt (Hatvani, ma Kossuth Lajos u. 8.). 1873-ban a képviselők pártállástól függetlenül választhattak a Deák-Kör (Dorottya u. 14.), a Baloldali-Kör (Váci u. 1.) és a Központi Ellenzéki Kör (Kerepesi, ma Rákóczi út 4.) között. 1883-ban alakult meg a Hungária Szállóban a középosztály felső rétegei számára az Országos Kaszinó. A Lloyd Társulat új palotájában a nagytőkés és kereskedők találkoztak, de volt köre az iparosoknak, a pesti hivatalnokoknak és a művészeknek és íróknak is. A budapesti címjegyzék 1880-ban 36 társas egyesületet sorolt fel.

A szállodák, vendéglők és kávéházak is differenciálódtak. Sok agglagény lakott Deák Ferenchez hasonlóan megbízható, családias hangulatú szállodában. A legújabb és legdrágább a Duna-parti Grand Hotel Hungária volt. A legismertebb kávéház a Korona (Váci utca), de hamar népszerű lett az 1873-ban épült Erzsébet Kioszk (Erzsébet tér) kávéháza is. Az elegáns társaság hölgyei a korzózást a Gizella (ma Vörösmarty) téri Kugler cukrászdában fejezték be. A Király utcában nagy forgalmú kávéházak – a Józsefvárosban, a Naphegyen, a Gellérthegy oldalán és a Tabánban pedig vendéglők és

kocsmák – várták a város polgárait.

2.3.1. Táncrend: Korcsolyázó Bál

Jelzés: Seefehner J.L. Kígyó utca 4. Pesten, 1872
Bőrrel és bordó bársonnyal fedett papírhenger, mely muffot formáz. A muffban a táncrend, 3,4x5,2 cm, korcsolyák h.: 4,6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 82.155

2.3.2. Táncrend: Orvos Bál

Jelzés: Klein Ágoston Bécsben, 1876
Fémről készült középkori doktorkalap, fém- és fabottal, a táncrend a kalap alján található kék ripszbevonattal. Kalap: 5x5 cm, bot h. 10 cm
BTM Kiscelli Múzeum 82.160

2.3.4. Táncrend

Jelzés: Seefehner J. L., Kígyó utca 4. szám Pesten, 1872. január 6.
Papír, nyomtatott; 9,3x1 cm
BTM Kiscelli Múzeum 82.181

2.3.5. Táncrend: Jogász Bál

1880. január 17. j. n.
Papír, fém, bordó bársony, a könyvecske bélése fehér selyemből készült, 9,5x6 cm
Szarmazás: Mirkovszky Gézané ajándéka, 1907
BTM Kiscelli Múzeum 1547

2.3.13. Wittgens: Lóverseny, 1873

2.3.16. Ismeretlen mester: Képviselőink kaszinója

2.3.14. Ismeretlen mester (XIX. sz. második fele):
Mezei gazdák versenye a régi pesti gyepen, 1882

2.3.17. Grand Hotel (Hungária) a Duna-parton, 1879. Klösz György felvétele

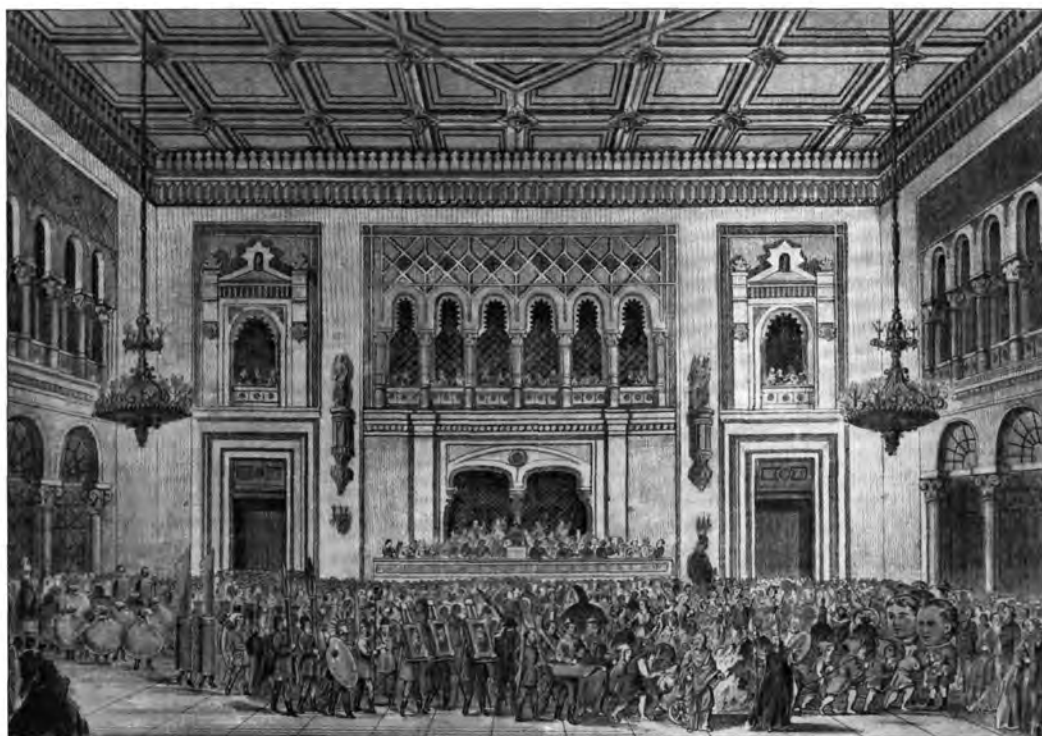

2.3.18. Ismeretlen mester: Magyar Király Szálló hirdetése, (részlet)

2.3.20. Vigadó, 1879. Klösz György felvétele

2.3.21. Szemlér Mihály: A Magyar Képzőművészeti Társulat jelmezes karneválja. Ünnepélyes körmenet a Vigadó nagytermében, 1865

2.3.23. Ismeretlen mester: A Rosner kávéház férfitzenekara

Enteriőr a kiállítástól.

2.3.8. klubfotel, 2.3.9. játékasztal, 2.3.10. teáskanna, tejeskancsó, mokaácsészé, csészéalj

2.3.6. Táncrend: Orvos Bál

Jelzés: Morzsányi J. Uri utca 1. szám Pest, 1873. január 22.

Csontszínű habos selyembe kötött könyvecske, melyen egy fém- és bársonykeretbe foglalt hőmérő helyezkedik el. A hőmérő lila borszesszel töltött; 10,4x6,8 cm

BTM Kiscelli Múzeum 4384

2.3.7. Részvényjegy

társas táncvigalomra, 1877. március 10.

Papír, nyomtatott; 16,6x11,3 cm

BTM Kiscelli Múzeum 82.189

A leányok a báli rendezőktől táncrendet kaptak, melybe bejegyezték, hogy kinek ígértek el egy-egy táncot. A nagy pesti bálakat a Vigadó báltermében tartották. A legegánsabbak a jogász-, a medikus-, a technikus-, a kereskedőegylet, a Nőképző Egylet, a Magyar Gazdasszonyok Egyesülete és a Korcsolyázó Egylet táncmultságai voltak. 1873-ban rendezték meg az első Atléta Bált. A legelőkelőbb az időnként Budapesten is megtartott udvari bál volt. A farsangot a kissé bohém, jelmezes művészbál zárta.

2.3.8. Klubfotel

XIX. sz. második fele

Bőr, fa, fém, m.: 85 cm, szé.: 75 cm

IM 70.56

2.3.9. Játékszital (Pembroke table)

XIX. sz. második fele, Maple and Co Ltd. London
Mahagónifa borítás, szaténfa berakás, bronzhúzókkal; m.:
70 cm, szé.: 105 cm, mé.: 60 cm

Származás: a Kisiparosok Országos Szövetsége – Férfi-
ruha Szakosztály, Budapest, ajándéka, 1951-ben.

IM 51.670.1

Irodalom: Historizmus, 1992., 2. sz.

2.3.10. Teáskanna, tejeskancsó, mokkaácsésze, csészealj,

1870–72, Fischer Ignác műhelye, Budapest

Porcelán, zománccfestéssel domborúan festett

Jelzés: alján feketével festve Fischer I. Pesten

BTM Kiscelli Múzeum 31.092,31.093 31.094, 31.094/a

2.3.11. Ism. m.:

Blondin, J. F. a Margitszigeten, 1864

Papír, litográfia, 16,5x24,5 cm

Lith. Anst. v. Gedr. Deutsch Pest, 1864

BTM Fővárosi Képtár 15.794.b

Irodalom: Gerszi, 1960. 133. sz.

2.3.12. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

A pesti Katholikus Legényegylet helyisége

2.3.52. Budapest Kerékpár Egyesület érme, 1882

2.3.39. Ismeretlen mester:
Lóverseny emlékérem, 1865

Levélpapírfejléc

Papír, fametszet, 26,7x22,7 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 98.1873.h

2.3.13. Wittgens:

Lóverseny, 1873

Vászon, olaj, 28x41 cm

Jelzés k. l.: Wittgens, 873.

BTM Fővárosi Képtár 10.452

2.3.40. Wolkenstein, Oswald G. F.:
Lóversenyérem, 1875

Papír, fametszet; 19,3x25,6 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 15.763.13

„Ezen a versenyen csak parasztok vesznek részt sa-
ját lovaikkal, ami sajátos hangulatot ad a verseny-
nek.” Hevesi 1873., 87.

2.3.42. Ismeretlen mester: A pesti nemzeti uszoda, 1866

2.3.15. Pesti lóversenyek programja

1863. június 9. Müller Emil könyvnyomdája, Pest
Papír, nyomtatvány, kétoldalas, egyik oldalon magyar, másikon német nyelven; 35,9x29 cm
BTM Kiscelli Múzeum 4301

2.3.16. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Képviselőink kaszinója
Papír, fametszet, 38,9x27 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.g

2.3.17. Grand Hotel (Hungária) a Duna-parton, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.60
Az 1868-ban alakult Első Magyar Szálloda Rt. 1871-ben nyitotta meg a 294 szobás nagyvárosi hotelt. „Szkalnitzky és Koch műve üvegtetejű s szép udvarral, izléses díszteremmel ... szálloda kávéháza kiváló pompával van díszítve.” Hevesi 1873., 104.

2.3.18. Ism. m.: Magyar Király szálloda hirdetése

Papír, litográfia, 38,3x55,5 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 52.35.1
A Magyar Királyhoz címzett szálló a Régi Színház téren (ma Vörösmarty tér) a művészvilág találkozó-helye volt.

2.3.19. Az Európa Szálló számlája

1872, Herz, Johann nyomdája
Papír, tinta, litográfia, kézirat, a hotel pecsétjével, 30x15,8 cm
Jelzés: K. ung. Hofdruckerei von Johann Herz
Másolat; eredeti: BTM. 54.211.1
A Ferenc József (ma Roosevelt) téren álló Európa Szálló fénykora 1867-ben, a koronázásakor volt, itt szálltak meg a legelőkelőbb vendégek. A számlát 1873. február 25-én állították ki.

2.3.20. A Vigadó, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára, Budapest
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.38
A pesti társas élet központja 1859–1865 között épült Feszli Frigyes tervei alapján, falfestményeit Lotz Károly, Wagner Sándor (1838–1919) és Than Mór készítette az 1860-as évek végén. „A földszinten sörház, kávéház, és a kettő között a Fleischmann és Weber czég szép virágcsarnoka van.” Hevesi 1873. 182.

2.3.21. Szemlér Mihály (1833–1904):

A Magyar Képzőművészeti Társulat jelmezes karneválja. Ünnepléses körmenet a Vigadó nagytermében

Ország Tükre, 1865. febr. 9. 355.
Papír, utólag színezett fametszet; 15,5x22 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 16059
Irodalom: Gerszi, 1960, 208. 37.

A Képzőművészeti Társulat megalakulása után igen hamar hagyományossá vált művészbál felvonulásának programját Jókai Mór írta.

2.3.22. Lotz Károly:
Falatozó puttók, 1873
Vázlat a Vigadó Csemegetárának falképéhez.
Vászon, olaj, átm.: 109,6 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 51.754.2
Irodalom: Ybl 1938. 110.; SzDG, 1986., 137.

2.3.23. Ism. m. (XIX. sz. második fele):
A Rosner kávéház férfizenekara
Papír, litográfia, 38,3x59 cm
Jelzés k. l.: Nyomt. Kellner és Mohrlüder, Budapest
BTM Fővárosi Képtár 278.73.
A nyomdászokról: Gerszi, 1960. 155.

2.3.24. Hauszmann Alajos–Haliczky Béla (1834–?):
Az Erzsébet téri Kioszk távlati képe, 1871
Papír, vízf., keretben; 64x103 cm
Szarmazás: ajándék a Székesfőváros Tanácsának XIV. ügyosztályától
BTM Kiscelli Múzeum 9055

1872–73-ban épült az Erzsébet téri kioszk, melynek földszintjén kávéház, az emeletén táncterem volt.

2.3.25. Ism. m.:
A Császár fürdő kertjének vendéglője, 1880-as évek
Papír, utólag színezett nyomat, 10x14,5 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 32518

2.3.26. A Nemzeti Casino tagjainak névsora 1885-ben
Papír, nyomtatvány, 22 oldal; 17x11,8 cm
BTM Kiscelli Múzeum 72.300

2.3.27. A Magyar Gazdasszonyok Egyletének javára rendezett hangverseny műsora, 1873
Jelzés: Fanda and Frona, Budapest
Papír, nyomtatott, kétoldalas, magyar és német nyelven;
22,8x14,2 cm
BTM Kiscelli Múzeum 60.2113.1

2.3.28. Meghívó
Weinberger István részére a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XX.-ik nagy gyűlésére a fővárosi Vigadóba 1879. augusztus 27., Pesti könyvnyomda rt.
Nyomtatvány, kézirat, polgármesteri pecséttel és a főváros címerével díszítve, 12,4x16,6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 15819

2.3.46. Szemlér Mihály után: Körút az Állatkertekben, 1865 körül

2.3.29. Jegy az első magyar országos tűzoltó ünnepélyre, Széchenyi Ödön úrnak – Festkarte zum ungarischen Landes Feuerwehrtage

Pest, 1871. szeptember 16–19., nyomt. Gresser, Syré és unokaöccsénél

Papír, litográfia a nyomtatott meghívó hátlapjára ragasztva, a tűzoltóbizottmány pecsétjével, 13,2x17,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum 15613

2.3.30. Budapesti tavasz. Korzó a Stefánia úton

Karikatúra, másolat, közölve: *Bolond Istók*, 1885. május 2. 6.

2.3.31. Újévi üdvözlőkártya a Korona kávéház személyzetétől, 1877

Papír, ceruza, színezett litográfia; 11,4x7,5 cm

Származás: vétel Stemmer Ödön antikváriustól

BTM Kiscelli Múzeum 15484

2.3.32. Számolócédula

Heinrich Kugler cukrászda – Heinrich Kuglers Erste königl. ungar. Hofconditorei Pest

1865, nyomt.: Gebrüder Pollak, Pest

Papír, ceruza, litográfia, kézirat, hátoldalán számla;

16,2x11,9 cm

BTM Kiscelli Múzeum 28510/23

2.3.33. Meghívó, 1874. október 20.

Weinberger István részére az osztrák magyar északi sarki expedíció Budapesten idéző tagjai tiszteletére a főváros által rendezett séta-hajózáshoz a Dunán.

Jelzés: Fanda and Frohna, Budapest

Papír, tinta, nyomtatvány, kézirat; 12x18,1 cm

BTM Kiscelli Múzeum 15824

2.3.34. A Fővárosi Vigadó éttermének menülapja

1877. szept. 8.,

Hungária Könyvnyomda és kiadótársulat, Budapest

Karton, nyomtatvány, kétoldalas; 18x11 cm

MKVM. DA 84.421

Irodalom: Gundel Imre: A múzeum menülapgyűjteménye. MKVM Évkönyv 1976. 251. (2.3.34–38. tétel)

2.3.35. Az Angol Királynő szálló éttermének menülapja, 1878

Karton, tinta, dombornyomósos nyomtatvány, kézirat;

13x8 cm

MKVM DA 71.35

2.3.36. A Hungária Nagy Szálloda éttermének menülapja,

1876, Posner-féle vonalazó intézet, Pest

Karton, tinta, nyomtatvány, kézirat; 21x13 cm

MKVM. DA 70.123

2.3.55. Dörre Tivadar után: A budapesti korcsolyacsarnok

2.3.56. A városligeti jégpálya csarnoka, 1879. Klösz György felvétele

2.3.37. A Nemzeti Casino éttermének menülapja, 1885. május
Karton, aranyozott mélynyomás, 13x21 cm
Hátoldalon kézírás: Rudolf trónörökösötől kapta Josef Ruef főpincér
MKVM DA 75.2054.1

2.3.38. A Fővárosi Vigadó éttermének menülapja, 1885
Légrády fivérek nyomdája, Budapest
Karton, ceruza, nyomtatvány, kézirat; 16x8 cm
MKVM DA 74.1391

2.3.39. Ism. m.: Lóverseny emlékérem, 1865
Fehér fém; átm.: 4,2 cm
BTM Fővárosi Képtár 18578

2.3.40. Wolkenstein, Oswald G. F.:
Lóverseny-érem, 1875
Ezüst; átm.: 4,4 cm
BTM Fővárosi Képtár 25671

2.3.41. Scharff, Anton (1845–1903):
Kincsem Lovassport érem, 1874
Ezüst, átm.: 5,3 cm
BTM Fővárosi Képtár 4892

2.3.42. Ism. m. (XIX. sz.):
A pesti nemzeti uszoda, 1866
Papír, litográfia, 32,5x46 cm
Jelzés k. l.: Lit. Danieleto & Pollitzer Pest. 1866.
BTM Fővárosi Képtár 28351

2.3.43. Bültmeyer, H.:
A Rácfürdő
1873, Nyomta. R. v. Waldheim art. Anst., Wien
Papír, acélmetszet; 20,8x35,3 cm
Jelzés j. l.: H. Bültmeyer gest.
BTM Fővárosi Képtár 1468

2.3.44. Kollarz, Franz (1829–1894) u.:
A mór fürdő zuhanyterme, 1880 körül
Papír, fametszet 24,8x17,6 cm
Jelzés k. l.: Originalzeiznung von F. Kollarz
BTM Fővárosi Képtár 3621

2.3.45. Hirdetmény a Margitszigeti Gyógyfürdő megnyitására, 1871. május 10.
Papír, nyomtatvány, 10,8x18,6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 64.2.1

2.3.46. Szemlér Mihály u.:
Körút az Állatkeretekben, 1865 k.
Leitner, M. L. nyomása, Pest
Papír, litográfia, 18,8x27,4 cm
Jelzés j. l.: rajz Szemlér M.; b. l.: M. L. Leitner nyomása
BTM Fővárosi Képtár 1111
Irodalom: Gerszi, 1960. 208. 17. sz.
Az Állat- és Növénykertet 1865-ben Xantus János kezdeményezésére egy részvénytársaság alapította. Először csak állatokat mutattak be, majd 1872-től Magyarországon ismeretlen növényeket is.

2.3.60. Ismeretlen mester: A budapesti jobb parti Kath. Legényegylet tiszteletbeli tagsági oklevele Kamermayer Károly részére

2.3.47. Ism. m.:

Az Állat és Növényhonosító Társaság alapítói oklevele, 1870 k.

Papír, litográfia; 27,8x40,2 cm

Jelzés k. l.: Pataki Jos. udv. műintézetéből, Pest.

BTM Fővárosi Képtár 28460

Irodalom: Gerszi, 1960. 187. 36. sz.

2.3.51. Nemzeti hajósegylet érme, 1883. június 14.

Bronz (füles); átm.: 3,2 cm

BTM. Fővárosi Képtár 4521

2.3.52. Budapest Kerékpár Egyesület érme, 1882

Bronz (füles), átm.: 3,7 cm

BTM. Fővárosi Képtár 9476

2.3.48. Ism. m.:

A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség Szolgálati érme, 1871

Fehér fém, öntött füllel; átm.: 3 cm

BTM. Fővárosi Képtár 9410

2.3.53. Budapesti Tornaegylet díszérme, 1875

Aranyozott réz (füles), átm.: 2,8 cm

BTM Fővárosi Képtár 9448

2.3.49. Az óbudai tornaegylet versenydíja, 1872

Ezüst; átm.: 4 cm

BTM. Fővárosi Képtár 4874

2.3.54. Tűzoltóünnepély emlékérmé, 1871

Fehér, fém; átm.: 3,1 cm

BTM Fővárosi Képtár 4693

2.3.50. Az óbudai tornaegylet versenydíja, 1872

Ezüst, sárgaréz, zománc, füles, függővel: 6,5x3,2 cm

BTM. Fővárosi Képtár 9190

2.3.55. Dörre Tivadar (1858–1932) u.:

A budapesti korcsolyacsarnok

Angerer Műintézet kiadása

Papír, fametszet, 16,2x22 cm

Jelzés j. l.: Angerer; b. l.: T. Dörre

BTM Fővárosi Képtár 15.763.12

2.3.56. A városligeti jégpálya csarnoka, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára,
Budapest

Papír, fénykép

Másolat, eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.64

Az 1830-as években már korcsolyáztak a Városligeti tavon. 1869-ben alakult meg a pesti Korcsolyázó Egylet, amelyet 1872-től Budapestinek kereszteltek. 1875-ben engedélyezte a főváros a klubnak a Városligeti-tó használatát. Az 1880-as években épült az egylet csarnoka Lechner Ödön tervei alapján, amelyet 1896-ban átépítettek.

2.3.57. A Weinberger család belépőjegye a pesti városligeti zárt jégpályára

Papír, tinta, nyomtatvány, kézirat; 9,1x12,3 cm

BTM Kiscelli Múzeum 15832

2.3.58. Buda szabad királyi főváros polgári lövészegelete – Tagsági oklevél, 1870

Papír, litográfia; 22,6x27,6 cm

Jelzés j. l.: Ny. Grund Pest, 1870

BTM Fővárosi Képtár 22107

Irodalom: Gerszi, 1960. 149. 197. sz.

2.3.59. Alt, Rudolf (1812–1905) u. Sandmann, Franz

Xaver (1805–1856):

Vendégül István főherceghez, 1850 k.

Papír, litográfia, 12,6x18,5 cm

Jelzés b. l.: Gez. v. R. Alt; k. l.: Gedr. bei J. Rohn; j. l.:

Lith. V. Sandmann

BTM Fővárosi Képtár 289

Irodalom: Schoen 1936., 289. sz.

2.3.60. A budapesti jobb parti Kath. Legényegylet tiszteletbeli tagsági oklevele Kamermayer Károly részére

1886-ban nevére kiállítva

Papír, litográfia, 36,1x46,8 cm

Jelzés b. l.: Heisler József kiadása

BTM Fővárosi Képtár 29013

Irodalom: Gerszi, 1960. 151. 2. sz.

2.3.61. Rohn Alajos (műk. 1850–60-as é.):

Alter Antal divatcsarnokának hirdetése, 1855

Papír, litográfia; 26x36 cm

Jelzés j. l.: A. Rohn, k. l.: Nyomt. Lencsó Budán, 1855

BTM Fővárosi Képtár 140

Irodalom: Gerszi, 1960. 194. 190. sz.

A Váci utca, ahol Alter Antal üzlete állt, „...az elegáns városi élet fő-ütere (sic!) a Pest tulajdonképeni corsója” Hevesi, 1873. 115.

2.4. A VÁROS POLGÁRAI

A középosztály magyar, görög, német, zsidó kereskedőpolgárságból, kereskedőkből, kisebb gyárak tulajdonosaiból, orvosokból, mérnökökből, tanárokból, hivatalnokokból és a vidékről Budapestre költöző nemességéből tevődött össze. Ez utóbbiak legtöbbször ügyvédként, közhivatalnokként, politikusként tevékenykedtek.

A lakosság foglalkozási összetétele városrészenként eltérően alakult. Budán az I–II. kerületben főként közhivatalnokok, magánzók és szőlőművesek laktak, de a II. kerület lakói között jelentős számban találunk iparosokat és kereskedőket is. A III. kerület lakói nagyrészt szőlőművesek, iparosok és hajósok voltak. A Belvárosban elsősorban állami hivatalnokokat, ügyvédeket, írókat, a Lipótvárosban is főleg ügyvédeket, jómódú kereskedőket írtak össze. Mindkét kerületben sok volt az iparos, a kereskedő, a kézműves. A Terézvárost a hivatalnokok, kereskedők, orvosok, gyógyszerészek, bábák, vasúti alkalmazottak választották lakhelyül. A művészek a színházak, a Múcsarnok és a Zeneakadémia közelsége miatt telepedtek ide, de szabók, aranyművesek, festők, ácsok is nagy számban éltek itt. A Józsefvárosban sok volt a fuvaros, aminek emlékét a Kisfuvaros és Nagyuvaros utca neve ma is őrzi.

2.4.1. Dörre Tivadar (1858–1932):

Az első nőipari kiállítás a Vigadó nagytermében

Papír, tus, toll; 24,5x35,2 cm

Jelzés j. l.: T. Dörre 1881

BTM Fővárosi Képtár 1018

2.4.2. Női ruha

1870 k.

Selyem, csipke, pamutatlasz szalagdísszel, géppel és kézzel varrott, derékh.: 37 cm, derékb.: 90 cm, szoknya eleje h.: 105 cm, háta h.: 124 cm

BTM Kiscelli Múzeum IP.70.69.1-4

2.4.3. Női főkötő

1870 k.

Pamut, tüll, bársony, gépi csipke és gyöngy, kézzel varrott, sz.ám: 16 cm h.: 5 cm

BTM Kiscelli Múzeum TX.1995.2.13

2.4.4. Varrógép

1870-es évek, K. Herbster Budapest emblémájával

Fa, fém, 73x45x100 cm

BTM Kiscelli Múzeum 78.63

2.4.5. Női melltű, XIX. sz. utolsó harmada

Réz, piros üveg, filigrán ötvösmunka, átm.: 4 cm

BTM Kiscelli Múzeum Tx. 71.35.1

- 2.4.6. Női tarsoly
1870 k.
Selyem, csipke, atlaszszalag, kézzel és géppel varrott,
h.: 22,5 cm, szé.: 17 cm
BTM Kiscelli Múzeum Ip.70.69.4
- 2.4.7. A köztisztviselői fizetések listája
1873
Papír, kézirat
BFL Pestváros lt. Pest, Buda, Óbuda egyesítésére vonatkozó iratok IV.1314
A közhivatalnokok megbecsült tagjai voltak a polgári társadalomnak. Fizetési osztályokba sorolták őket, és lakbér-kiegészítést kaptak. Az első és az utolsó osztály között több mint tízszeres volt a különbség.
- 2.4.8. Értesítés lakbérszabályozásról
Papír, nyomtatvány
BFL Pest város lt. Városkapitányi hivatal iratai. IV.1327
- 2.4.9. Kimutatás az óbudai házbéradóról
Papír, kézirat
BFL Pest város lt. Pest, Buda, Óbuda egyesítésére vonatkozó iratok V.1314.
- 2.4.10. Az Orczy-ház
Klözs György felvétele
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 2150
A Király utca és Károly körút sarkán álló Orczy-ház 48 lakásában 284 lakó élt. 37 boltozott pince, két zsinagóga, fürdő, 3 vendéglő, táncterem, kávéház és üzletek is helyet kaptak Pest egyik legnevezetesebb bérházában.
- 2.4.11. A Király utca és az Izabella utca sarkán álló két pesti bérház alaprajza
Pfaff Ferenc terve
Másolat; közölve: Budapest műszaki útmutatója. Budapest, 1896. 205.
- 2.4.12. Részvény
Első magyar kiházasítási Részvénytársulat Ideiglenes-részjegye – Erste ungarische Ausstattungs Actien-Gesellschaft Interim-Schein
1872. február 1. Gebrüder Deutsch, Pest
Papír, litográfia, 19,2x23,3 cm
BTM Kiscelli Múzeum 24455.9
A házasságkötés elengedhetetlen feltétele volt a megfelelő hozomány. A kiházasítási egyletek és részvénytársulatok az erre való takarékoskodást szolgálták.
- 2.4.13. A nőképzőegylet elnökei, Veresné Benitzky Hermin és Gróf Teleki Sándorné
Másolat; közölve: VU, 1873. 33.
A nőemancipáció kezdetben a nőnevelést állította a középpontba. 1869-ben alapították a Nőképző Egyletet a középosztály leányainak színvonalasabb oktatása érdekében.
- 2.4.14. Blumberg Lajos (műk. 1860–1872 k.) u.
Dobrowsky István (XIX. sz. második fele):
A magyar gazdasszonyok árvanevelője ünnepélyes megnyitásának emléklapja, 1866
Papír, litográfia
Jelzés j. l.: Pest. Nyom. Emich G. rajz Blumberg Lajos, j. l.: Metsz. Dobrowsky István 1866.
BTM Fővárosi Képtár 3827
A jómódú hölgyek számára a jótékonyági tevékenység, a szegények segélyezése, minimális orvosi ellátásuk megszervezése, az árvák nevelése, szegényházak létesítése stb. társadalmi kötelezettség volt. 1866-ban nyitották meg az árvaházat a Három dob (ma Damjanich) utca 29. sz. alatt.
- 2.4.15. Magyarország Közművelődési és Jótékonyági Nőegyesületeinek pártoló és vezérhölgyei 1880-ban
Papír, litográfia, 66,7x99,3 cm
Jelzés b. l.: Fénykép után rajzolta és Nyom. Grund V. Bupadesten; j. l.: Kiadó tulajdonos Szinay István
BTM Fővárosi Képtár 28791
Irodalom: Gerszi, 1960. 148. 191. sz.
- 2.4.16. A pesti Chevra Kadisha Egylet oklevele
Papír, litográfia, 53,5x33,2 cm
Jelzés k. l.: Lithogr. Anstalt v. S. Winter Pest
BTM Fővárosi Képtár 18288
Irodalom: Gerszi, 1960. 217. 6. sz.
- 2.4.17. Mosdószekevény, 1874
Diófa, diógyökér, tölgyfa bélelés, üveg, zománczott bádog, festett fakeret, tükrök, m.: 102 cm, mé.: 63 cm
Szarmazás: Dr. Janny Gyula orvos tulajdonából.
MNM B.1981.1
Dr. Janny Gyula pályáját a Rókus kórházban kezdte, majd a Vöröskereszt Erzsébet kórházának igazgató főorvosa lett.
- 2.4.18. Mosdókészlet: lavór, vizeskanna, szappantartó fedővel, púdertartó fedővel, szivacstál
Keménycserép kék mázzal, lavór; átm.: 33 cm, kanna, átm.: 14 cm, szappantartó szé.: 9,5 cm, púdertartó, átm.: 10 cm, szivacstál, szá.: 7,3 cm
Szarmazás: Dr. Janny Gyula tulajdonából
MNM 1981.9. 1-5
- 2.4.19. Hálószobabútor: két ágy, éjjeliszekevény
Cseresznyefa, esztergált, betétekkel, márványlap, fém-

2.4.1. Dörre Tivadar: Az első nőipari kiállítás a Vigadó nagytermében, 1881

fogók, ágy sz.: 97 cm, hátsó támla m.: 151 cm, éjjeli-szekrény 47x30 cm, m.: 110 cm
IM 119.1, 2, 3, 4

2.4.20. Függönygarnitúra

XIX. sz. utolsó harmada
Bársony, szövött szegélydíszszel, géppel varrott, drapéria, szé.: 220 cm, h.: 60 cm, oldalszárny h.: 350 cm, szé.: 62 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.245.1-6

2.4.21. Függönygarnitúra

XIX. sz. utolsó harmada
Bársony, pamutbojt, szövött díszítéssel géppel varrott, drapéria, szé.: 160 cm, h.: 61 cm, oldalszárny szé.: 78 cm, h.: 364 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.71.14.1-3

2.4.22. Szőnyeg

XIX. sz. utolsó harmada
gyapjú, kézzel csomózott, 275x175 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.1995.10

2.4.23. Ágyterítő (két darab)

XIX. sz. utolsó harmada
Bársony, szövött szegélydíszszel, gyapjúrojjtal, szé.: 130

cm, h.: 195 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx. 634.1-2

2.4.24. Ágynemű-garnitúra

1880 k.
Lenvászon, vert csipke, géppel és kézzel varrott, T. E. monogrammal, kispárnahuzat 54x44,5 cm, nagypárnahuzat 94,5x75 cm, paplanhuzat: 127x178 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.1998.2.1-3

2.4.25. Játék íróasztal

1870 k.
Fa, esztergályozott, intarziával díszített, h.: 42 cm
Mgt.

2.4.26. Játék karosszék

1870 k.
Fa, m.: 23 cm
Mgt.

2.4.27. Etetőszék

XIX. sz. közepe
Keményfa, faragott, nádazott ülés, m.: 98 cm
Mgt.

2.4.28. Kályha

1874, készítette Gyulaji József
Modellcserép; m.: 45 cm, Mgt.

*Enteriőr a kiállításból. 2.4.2. Női ruha, 1870 körül, 2.3.3. Női főkötő, 1870 körül,
2.4.4. Varrógép, 1870-es évek*

2.4.15. Magyarország Közművelődési és Jótékonyági Nőegyesületeinek pártoló és vezérhölgyei 1880-ban

2.4.29. Hölgy baba

1860–1870, Németország, Thüringia(?)
Biszkvit porcelánfej, haj, bőr, test, pamutkarton ruha,
m.: 60 cm
Mgt.

2.4.30. Játék vonat (nem szerkezetes)

XIX. sz. vége
Festett bádóg, h.: 120 cm
Mgt.

2.4.31. Női szoknya

1882 k.
Atlaszszelyem, vászon- és gézbélés, kézzel és géppel varrott, derékb.: 52 cm, eleje h.: 94 cm, háta h.: 156 cm
BTM Kiscelli Múzeum Ip.70.50
Restaurálta és felsőrészsel kiegészítette 1997–98-ban
Csillikné Hollós Mária

2.4.32/a Menyasszonyi fátyol

1880 k., a fátyol hímzése kiegészítve 1930 k.
Selyemtüll, kézi hímzés; h.: 400 cm, szé.: 190 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx. 1998. 1.1

2.4.32/b Menyasszonyi koszorú és csokor

1880 k., a koszorú kiegészítve 1930 körül
Drót, selyemszállal bevont, viasz; belső kerület 52 cm,
m.: 5 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx. 1998. 1.2-3

2.4.33/a Szalonkabát

XIX. sz. utolsó harmada
Gyapjúszővet, selyembélés, kézzel és géppel varrott; háta h.: 99 cm, derékb.: 93 cm
Jelzés szövött címkén nyaknál hátul középen: Gross- és Löwenstein, Budapest, Deák Ferenc u. 18.
BTM Kiscelli Múzeum Tx.1994.4

2.4.33/b Férfinadrág

1899
Gyapjúszővet, kézzel és géppel varrott; h.: 114 cm, derékb.: 94 cm
Jelzés az övben, belül: Hevesi és Szőke, Budapest, Kosuth Lajos u. 10.
BTM Kiscelli Múzeum Tip.69.53.1

2.4.33/c Csokornyakkendő

XIX. sz. utolsó harmada
Vászon, fémcsat, fémkapocs, kézzel varrott; h.: 53 cm,

csokor szé.: 5 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx 199

2.4.33/d Férficipő, ún. cúgos cipő
XIX. sz. utolsó harmada
Bőr, sárgaréz sarkantyú, talpa h.: 34 cm, szára h.: 16 cm,
sarok: 2 cm
BTM Kiscelli Múzeum, Tx.91.19.6

2.4.34. Cilinder
XIX. sz. vége
Hódszór, selyemszalag és bélés, selyemripsz és posztó-
szalag dísszel S. Gy. monogram; fejrész kerülete: 55,5
cm, m.: 16 cm
Jelzés fejrészen belül: Pórfi és Fia, Budapest
BTM Kiscelli Múzeum Tx.89.6.1.

2.4.35. Bernwallner József (XIX. sz. első fele):
Férfi mellkép, 1845
Vászon, olaj, 66,5x52,5 cm
Jelzés b. l.: Jos: Bernwallner/pinx. Pesten 1845
BTM Fővárosi Képtár 60.34.1

2.4.36. Bernwallner József (XIX. sz. első fele):
Női mellkép, 1845
Vászon, olaj, 66x52,5 cm
Jelzés b. l.: Jos: Bernwallner/pinx. Pesten 1845
BTM Fővárosi Képtár 60.34.2

2.5. A VÁROS FALUSIAS RÉSZEI ÉS LAKÓI

Az 1870-es években Budapest nagy része még kisvárosra emlékeztetett. Hevesi Lajos így írta le Óbudát 1870-ben, Budapest és környéke című könyvében (224.) „E városrész külseje épen nem kecsegtető, jellege nagyobbbrészt csaknem falusias; csupán a főbb terek környezete emelkedik túl némileg a szerénység ezen alacsony színvonalán.” De nemcsak Óbuda falusias, hasonló a Víziváros és a Tabán is. A Józsefvárosban a mágnásnegyed szomszédságában földszintes házacsok sorakoztak, raktárakkal és kisipari műhelyekkel. A Ferencvárosban és a Terézvárosban szintén sok a földszintes ház. Az állattartás elfogadott és megszokott tevékenység a külvárosokban.

A kisiparosok, kiskereskedők és alkalmazottaik – a munkások, a napszámosok, a szőlőművesek és a cselédek – nagy része a környékbeli falvakból jött a fővárosba.

1870-ben a három város lakóinak 30%-a kereste a kenyerét fizikai munkával. Budán és Óbudán 1870-ben 8410 munkás és 8000 mezőgazdasági – főleg szőlőművelésben foglalkoztatott – napszámos dol-

2.5.5. Cselédkönyv, 1877

gozott. Sok a szolga és a cseléd (túlnyomórészt nő), akiknek 80%-a 30 évesnél fiatalabb. A szolgák 40%-át a Bel- és Lipótvárosban, további 21%-át a Terézvárosban találjuk. Lakáshelyzetük siralmas volt, sokan tömegszálláson éltek Pest legzsúfoltabb, legegészségtelenebb városnegyedeiben.

Az iparosok szoba-konyhás lakásainak szobája nap-pal műhely volt, este a családtagok, a segédek és az inasok szálláshelyül szolgált. A cseléd a polgári lakás legkisebb, ablaktalan vagy udvarra néző szobáját kapta, a szolgálólányok gyakran a konyhában – az inasok az előszobában – aludtak, összecsucskható ágyakon.

2.5.1. Felhívás az Ipartestületek elöljáróihoz – Aufruf an die Vorsteher,
1872, Pesti Könyvnyomda Rt.
Papír, nyomtatvány, kétoldalas; 34,2x21,1 cm
Szármarzás: Ipartestületi ajándék
BTM Kiscelli Múzeum 13.098.596

2.5.2. Díjszabás az Első Magyar Budapesti Hordár-Intézet Egyénei szolgálatjára nézve – Tarif zu den Dients-

leistungen der Hordäre des Pest- Of-
ner Ersten ungarischen Dienstmaen-
ner-Instituts, 1869

Írta Kéts Lajos, az intézet tulajdonosa,
hozzáfűzve Kéts Lajos levele a kór-
házi gondnokság részére az árdrágító
hordárok leleplezéséről

Papír, tinta, nyomtatvány, kézirat;
22,8x14,3 cm

Kettőbe hajtogatott levélpapír.

6,7x11,9 cm, 9 oldal fűzet

Származás: a Rókus kórház
vezetőségének ajándéka, 1920

BTM Kiscelli Múzeum 13169.57

2.5.3. Hivatalszolgák betegsegélyző
egylete, 1880–82

Papír, nyomtatvány, fűzet

BFL M. Kir. Államrendőrség

Főkapitányi ált. iratok. VI.1.b.

2.5.4. Pest városi cselédrendszabály,
1870

Papír, nyomtatvány

BFL Pest város lt. Kapitányi hivatal
iratai, IV. 1327. a.

2.5.5–6 Cselédkönyvek (2 fűzet)
1877, 1880

Papír, nyomtatvány

BFL Sz.fv. Főpolgármesteri ált. ir.
IV.1407.b. sz. n.

2.5.7. Gerdenich Claudin (műk. a
XIX. sz. második felében):

Hordár, 1860-as évek

Papír, vízf., 20x18 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 341

2.5.8. Buccarich Emil (XIX. sz.
második fele):

Narancsárusok egy budapesti
utcasarkon

Papír, fametszet, 13,8x16 cm

Jelzés b. l.: Buccarich raj.

BTM Fővárosi Képtár 15.763.19

2.5.9. Szemlér Mihály:

Csavargó, 1864

Papír, litográfia, 35,3x27,6 cm

Jelzés j. l.: Sz. M.

BTM Fővárosi Képtár 10226

Irodalom: Gerszi 1960. 208. 29. sz.

2.5.10. Szemlér Mihály:

Az önző Duna-víz hordó, 1865

Papír, litográfia, 38,7x28,7 cm

2.5.8. Buccarich Emil: Narancsárusok
egy budapesti utcasarkon

2.5.9. Szemlér Mihály: Csavargó, 1864

2.5.12. Beck Villy: Libavásár Pesten

Jelzés b. l.: Sz.M. 1864.
BTM Fővárosi Képtár 2975
Irodalom: Gerszi 1960, 208. 42.

2.5.11. Szemlér Mihály:
Utcaseprő, 1864
Papír, rézkarc; 16,3x12,7 cm
Jelzés b. l.: Sz. M.
BTM. Fővárosi Képtár 17940

2.5.12. Beck Villy (1824–1862):
Libavásár Pesten
Papír, fametszet; 9x13,4 cm
Jelzés: nach einer Skizze von L.v. Elliot
BTM Fővárosi Képtár 3848

2.5.13. Gerdenich Claudin:
Kintornás, 1860-as évek
Papír, vízf., 20,5 x 19 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 340

2.5.14. Gerdenich Claudin:
Gesztenyeárus, 1860-as évek
Papír, vízf., 16,7x13,8 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 339

2.5.15. K. R. monogram:
Életkép a pesti Duna-parton, 1883

Vászon, olaj, 39,7x32 cm
Jelzés: K. R. 1883.
BTM Fővárosi Képtár 3315

2.5.16. Pállik Béla (1845–1908):
A régi Rottenbiller utca, 1877
Vászon, olaj, 71,5x142 cm
Jelzés j. l.: Pállik Béla/1877 Bpest/Rottenbiller utca
BTM Fővárosi Képtár 51.1132.1

2.5.17–18. Paraszt-polgári női ruha: pruszlik, szoknya
XIX. sz. utolsó harmada
Gyapjűszövet, selyemszalag, géppel varrott, háta h.:
54 cm, derékb.: 70 cm, szoknya h.: 80 cm
Óbudai Múzeum 80.29, 80.40

2.5.19. Kötény
1880–90 k.
Lenvászon, gépi csipke, eleje: 83 cm, szé.: 146 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.71.340.1

2.5.20. Női fejkendő
XIX. sz. utolsó harmada
Selyemdamaszt, 120x120 cm
BTM Kiscelli Múzeum, Tx.71.373.1

Paraszt-polgári szoba-konyha berendezése a mai Békás-
megyer területéről, XIX. sz. vége

2.5.21. Falvédő

XIX. sz. utolsó harmada
Pamutvászon, pamutszál, kézzel hímzett; 79x60 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.224

2.5.22. Szekrénycsík

XIX. sz. utolsó harmada
Lenvászon, pamutszál, géppel varrott, kézzel hímzett,
99x14 cm
BTM Kiscelli Múzeum Tx.199

2.5.23. 2 db szentkép (Jézus szíve, Mária)

Kegyrtárgy, sokszorosított, színes nyomat, fakeretben,
gipsz-domborítással, aranyozott
50x40 cm, keret 68x58 cm
Óbudai Múzeum 80.105, 80.104, B 1.9.2.94

2.5.24. Ruhásszekrény

Gyári, kétajtós, polcos,
akasztós, kétfiókos, tizen-
két fogással, fémkarikával
kihúzható ajtókon ablakos
vagy tükrös betét, zárkeret
rézből, 184x132x49 cm
Óbudai Múzeum 80.108

2.5.25. Falvédő

Fehér vászon, piros szegé-
lyezéssel, száröltéssel
hímzett, 97,5x59 cm
Óbudai Múzeum 80.11

2.5.26. Ágy

Barna fa, csapolással
illetve, ágyvégeken
tükrös betét,
182x106x81 cm,
Óbudai Múzeum 80.111

2.5.27. Vaskályha

Kerek, öntöttvas,
háromlábú, fedőlapja négy
karikából, ajtón felirat:
Hekla 4 Kühne
M.: 67 cm, átm.: 27 cm
Óbudai Múzeum 80.115

2.5.28. Párna

Nagypárna, fehér lenvá-
szon ciha, tollal keményre
tömve, 80x80 cm
Óbudai Múzeum 80.98

2.5.29. 1 pár félcipő

Női, bársony, pántos, fémcsatos, alacsony sarkú, 39-es
lábra
Óbudai Múzeum 80.138/1-2.

2.5.30. Feszület

Fehér gipszöntvény, 27x20,5 cm
Óbudai Múzeum 80.16, B 1.25.1.94

2.5.31. Sodrófa

Keményfából esztergált dísztelen hengeres test, 45 cm,
átm.: 7 cm, nyél h.: 8,5 cm, nyél átm.: 2 cm
Óbudai Múzeum 80.18

2.5.32. Krumplinyomó

Fából készült, esztergált, bádóg szűrőlap; 47 cm, test: 39
cm, fej átm.: 6,5 cm
Óbudai Múzeum 80.2.1

2.5.10. Szemlér Mihály: Az özöd Duna-víz hordó, 1864

2.5.33. Díszbögře

Porcelán, aranyozott, oldalán két kislány virággal, felirat: emlék; m.: 8,2 cm, átm.: 9,3 cm
Óbudai Múzeum 80.20, B 1.15.3.94

2.5.34. Sulyok

Keményfából faragott szögletes, nyele gömbölyű, végén három karcolt gyűrű, lapján két vésett vonal, 30x8x1,6 cm, nyél: 14,5 cm, átm.: 1,5 cm
Óbudai Múzeum 80.21

2.5.35. Cszimahúzó

Keményfából faragott, felső lapja domború, száján félkör alakú kivágás, két láb, 41,7x19x2 cm, lábak h.: 11 cm
Óbudai Múzeum 80.23

2.5.36. Alsószoznya

Fehér gyolcs, 4 szeles húzott, pántos, fémcstall záródó: alján 4 cm széles madeirás rátéttel, 320x80 cm
Óbudai Múzeum 80.230

2.5.37. Liszteslapát

Puhafából faragott, kanál formájú, rövid nyéllel; 18,5x10 cm, nyél: 9,3 cm, nyél átm.: 1,6 cm
Óbudai Múzeum 80.24

2.5.38. Mérleg

Rézkeret, domborított virágdíszítéssel, háromlábú, óra formájú, serpenyős, 10 és 20 dkg-os sárgaréz súly tartozik hozzá; m.: 30 cm, átm.: 18 cm
Óbudai Múzeum 80.248.1-3

2.5.39. Liszteskanál

Puhafából faragott, kanál formájú, rövid nyéllel, 20x11,2 cm, nyél: 11 cm, átm.: 1,5 cm
Óbudai Múzeum 80.25

2.5.40. Tésztaszűrő

Fából faragott dísztelen kanál lyukakkal; 33,5 cm, nyél-vastagság: 2,5 cm, átm.: 16 cm, mé.: 4 cm
Óbudai Múzeum 80.26

2.5.41. Kuglófsütő

Gyári, öntőformás, kívül zöld, belül barna mázas, bordázott falú, oldalán két karcolt gyűrű, csipkézett, akasztható; m.: 11 cm, felső átm.: 24 cm, alsó átm.: 16 cm
Óbudai Múzeum 80.263

2.5.42. Kuglófsütő

Gyári, öntőformás cserép, kívül türkizkék, belül sárga mázas, bordázott falú, sima, álló peremes; m.: 11 cm, alsó átm.: 16 cm, felső átm.: 24 cm
Óbudai Múzeum 80.264

2.5.43. Mángorló

Keményfa, esztergált, keresztben bordázott, rövid nyelű, 63x15x3 cm, nyél h.: 13 cm
Óbudai Múzeum 80.274

2.5.44. Hokedli

Deszkából fűrészelt, házi készítésű, barnára festett; 52x34x25 cm
Óbudai Múzeum 80.275

2.5.45. Tűzhely

Vaslemezből szegecselt, két főzdlyuk, egy sütő, egy tűztér, kisajtós, fiókos, lábak halkított lemezből, fedőlap: 52x32 cm, m.: 21 cm, lábak: 48 cm
Óbudai Múzeum 80.279

2.5.46. Mosófa

Keményfa, esztergált keret, horganyzott, hullámos bádog bordával, szegelt keret, 49x22 cm
Óbudai Múzeum 80.280

2.5.47. Palacsintasütő

Gyári, feketére festett bádog, szegecselt, nyeles, felakasztható; 29,5 cm, nyél átm.: 20 cm
Óbudai Múzeum 80.281

2.5.48. Sulyok

Keményfából faragott M. F. névjegyvel, oldalán két vésett vonal, rövid szögletes nyél; 2x12x31 cm, nyél h.: 11 cm
Óbudai Múzeum 80.282

2.5.49. Tál

Porcelán, kétfülű, két domborított gyűrű díszíti, m.: 11 cm, felső átm.: 14 cm, alsó átm.: 11 cm
Óbudai Múzeum 80.286

2.5.50. 2 db mosdókészlet: kancsó és mosdótál (rózsaszín-fehér)

Porcelán, kancsó m.: 15,5 cm, mosdótál átm.: 37 cm
Óbudai Múzeum 79.158 és 80.245

2.5.51. Zsírosbödön

Gyári, fém, belül kék-fehér zománc, fenekén: BW.3. jelzés; m.: 21 cm, felső átm.: 15 cm, alsó átm.: 19 cm
Óbudai Múzeum 80.307

2.5.52 Tükör

Sötétbarnára pácolt, lakkozott, hátlap deszkából, 46,5x63 cm
Óbudai Múzeum 81.201

2.5.53 Kenyérkosár

Gyéknýből font, ovális alakú szakajtó; 20x48x29 cm
Óbudai Múzeum 80.443

2.5.54 Kuglófsütő

Fém, kék és fehér zománcos, akasztható, m.: 12 cm, átm.: 22,5 cm
Óbudai Múzeum 80.46

- 2.5.55 Passzírozó
Gyári, fakeretben alumíniumszűrő, a nyomófa 48x20,5x11 cm
Óbudai Múzeum 80.48
- 2.5.56 Sajtár
Kék-fehér zománc, bádóg, fogóval, kiöntőcsőrel, 8 liter
Óbudai Múzeum 80.484
- 2.5.57 Konyhaszekrény
Gyári, kétrészes, alsó rész kétajtós, kétfiókos, fehér porcelán gombbal esztergált, barokkos virágdíszítésű oszlop-sor, barna; m.: 185 cm, szé.: 105 cm, mé.: 50 cm
Óbudai Múzeum 80.51
- 2.5.58 Kisszék
Puhafából fűrészelt, csapolt és szegelt oldallap éle hullámvonal kiképzésű, ülőlapon HP betűjelzés, 21x22x40 cm
Óbudai Múzeum 80.54
- 2.5.59 Stelázi
Félcolos deszkából, négycolcos, barnára festett, keretes, virágdíszítéses, keresztléccsel erősített; 122x81x27 cm
Óbudai Múzeum 80.55
- 2.5.60 Vasfazék fedővel
Öntöttvas, egyfülű, enyhén szélesedő oldalfalak, kobaltkék, ill. fehér zománcos, kúp alakú, fedele kis gömbfogantyúban végződik, fenekén: 848 Pilsen 2. felirat, m.: 14 cm, átm.: 18,7 cm, fedő átm.: 15 cm
Óbudai Múzeum 80.56.1–2.
- 2.5.61 Tésztaszűrő
Gyári, fém, kék, ill. fehér zománcos, kétfülű, fémkarikával akasztható, felső átm.: 26,5 cm, alsó átm.: 23 cm, m.: 12 cm
Óbudai Múzeum 80.57
- 2.5.62 Kenyérvágó deszka
Keményfából fűrészelt colos deszka, trapéz alakú, három oldalon szegelt, pereme falra akasztható, 46x35x51 cm, perem szé.: 7 cm
Óbudai Múzeum 80.59
- 2.5.63 Tökgyalu
Fakeretben két fém szelőrész, keret: 11x41,5x1, szelő: 3x10 cm, Óbudai Múzeum 80.61
- 2.5.64 Fakanál
Faragott, 34 cm hosszú, fej átm.: 9 cm
Óbudai Múzeum 80.64
- 2.5.65 Szekrénycsík
Fehér, apró piros kockás anyagon kék keresztzemes hímzés, középen F. A. monogram; 10x110 cm
Óbudai Múzeum 80.74
- 2.5.66 Szekrénycsík
Fehér, apró piros kockás anyagon kék keresztzemes hímzés; 10x95 cm
Óbudai Múzeum 80.75
- 2.5.67 Szakajtó
Szalmából font, háncskötéssel; m.: 14 cm, felső átm.: 33 cm, alsó átm.: 17 cm
Óbudai Múzeum 80.80
- 2.5.68 Asztal
Keményfából készült, barna színű, egy fiókkal, szétnyitható fedéllel, lábai keresztléccsel erősítve; 120x82x82 cm
Óbudai Múzeum 80.84
- 2.5.69 Szék
Barna tonett, támlás, gyári; m.: 86 cm, ülőke átm.: 40 cm
Óbudai Múzeum 80.85
- 2.5.70 Szék
Gyári, barna támlás, kerek ülőkéjű, m.: 90 cm, ülőke átm.: 42 cm
Óbudai Múzeum 80.86
- 2.5.71 Szék
Kézműves munka, szögletes darabokból áll, hátlapos, trapéz ülőkés, sárga; m.: 92 cm, ülőke: 42x37 cm
Óbudai Múzeum 80.87
- 2.5.72 Gyertyatartó
Széles talpon álló oszlopos sárgaréz, gyári, karcolt gyűrűk díszítik; m.: 24 cm, talp átm.: 12,5 cm
Óbudai Múzeum 80.93, B 1.27.1.94
- 2.5.73 Dunyha
Dohányszínű, barna csíkos ciha, tollal töltve, 120x170 cm
Óbudai Múzeum 80.97

2.6. KÖZEGÉSZSÉGÜGY

A közegészségügy önálló szakterületként a XIX. században jelent meg, és az egészséges életfeltételek megteremtését, a köztisztaság javítását, az élelmiszerek minőségének ellenőrzését, a megfelelő lakásviszonyok és munkahelyek kialakítását tűzte ki céljául. Hazánkban a kiegyezést követően kezdtek komolyan foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. A városegyesítés korában Budapest utcái szűkek, porosak, a belterületeken kevés zöld felület volt. A külterületeken a csatornázás hiányosságai miatt szennyvíz fertőzte a talajt. Sok a szegény család, a rosszul táplált gyermek, és európai viszonylatban rendkívül magas a halálozási arányszám, ugyanakkor kevés a közkórház, terjednek a különböző be-

2.6.7. Korányi Frigyes

tegségek. A legnagyobb pusztítást az 1872–1873-ban dühöngő kolera okozta.

A főváros vezetői és tisztviselői az 1870-es évektől komoly erőfeszítéseket tettek a helyzet jobbításáért, a közegészségügyi intézményrendszer kiépítéséért. 1879-ben köztisztasági szabályzatot vezettek be, 1881-ben kötelezővé tették a járványos betegek elkülönítését, bejelentését és a fertőtlenítést. 1877-ben tervpályázatot hirdettek három pavilon rendszerű kórházra, melynek eredményeként 1884-ben megnyílt az Erzsébet kórház (ma a Sportkórház és Testnevelési Főiskola), 1887-ben pedig nyolc pavilonnal az István kórház.

2.6.1. Kolerahirdetmény, 1872

Papír, nyomtatvány

BFL Pest város lt. városkapitányi iratok I. IV.1327. a.

1872. októbertől 1873. szeptemberig kolerajárvány pusztított, amely 3400 halálos áldozatot követelt Budapesten.

2.6.2. Régi szerelem, új házasság. – Miss Cholera

Master Lindley jegyesek

Karikatúra, másolat, közölve: *Borsszem Jankó*, 1872.

nov. 3. 9.

A kolerajárványért sokan a Lindley által épített vízvezeték rossz minőségű, szűretlen vizét okolták, erre utal a karikatúra is.

2.6.3. Az V. kerületben lévő, egészségügyi tekintetben kifogásolt lakhelyiségek kimutatása

Papír, kézirat

BFL Budapest Szfv.- Tanácsí üv. iratok IV.1407.b.

153/III.1874 lt.n.

2.6.4. Dr. Patrubány Gergely tiszti főorvos jelentése a fővárosi szegénységről

Papír, kézirat

BFL Főpolgármesteri ált. iratok, IV.1402. b.

Dr. Patrubány Gergely 1873–1889 között volt a főváros vezető tiszti főorvosa, s rengeteget tett azért, hogy a város szegénységének rossz helyzetére felhívja a figyelmet.

2.6.5. Mücke Ferenc (1819–1883):

Lacikonyha, 1847

Papír, litográfia 21x26,8 cm

Jelzés b. l.: Mücke F., j. l.: Beilage zum „Ungar“ 1847

Nyom. Walzel A. F. Pesten

BTM Fővárosi Képtár 14824

Irodalom: Schoen 1936., 264. sz.; Gerszi, 1960. 185.

2.6.6. Markusovszky Lajos

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum *Markusovszky Lajos (1815–1893), orvos, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a magyar közegészségügy vezető egyénisége. 1867–1892 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az orvosképzés előadója. 1857-ben ő alapította az azóta is folyamatosan megjelenő Orvosi Hetilapot.*

2.6.7. Korányi Frigyes

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum *Korányi Frigyes (1828–1913), belgyógyász, egyetemi tanár, az I. Számú Belgyógyászati Klinika egyik megszervezője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a tífus elleni küzdelem megindítója. Tipikusan sikeres polgári életpályát futott be, tevékenysége elismeréseként 1888-ban nemességét, 1908-ban bárói címet kapott.*

2.6.8. Lumitzer Sándor

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
A fővárosnak az egyesítés idején két közkórháza volt, a Szent Rókus Közkórház és a mai Széna tér környékén működő Szent János Közkórház. Lumitzer (1834–1892) a Rókus kórház főorvosaként működött.

2.6.9. Fodor József

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
Fodor József (1843–1901), orvos, egyetemi tanár, a magyar közegészségügy kimagasló alakja. 1868-tól a Rókus kórház sebészeti osztályán dolgozott, 1874-től pedig a budapesti orvosegyetem újonnan felállított közegészségügyi tanszékét vezette. Munkásságával nemzetközi elismerést szerzett.

2.6.10. Liberális korszakunk dicsőségeiből

Karikatúra

Másolat; közölve: *Mátyás Deák*, 1873

2.6.11. Schickedanz Albert:

A Szent István kórház felvételi épülete.

Távlati rajz Hauszmann Alajos tervéről, 1881

Papír, tus, vízf., 44,2x64,5 cm

2.7.11. Ism. m.: Széchenyi Ödön portréja, 1873

Jelzés b. l.: Schickedanz A.

Hauszmann Alajos ajándéka 1900-ban

BTM Kiscelli Múzeum 560

Irodalom: Schickedanz, 1996., É17

2.7. PROSTITÚCIÓ, BŰNÖZÉS

Az egyre népesebb városban rossz volt a közbiztonság, magas a kriminalitás, különösen elterjedt a prostitúció. Budapest a leánykereskedelem közép-európai központja. 1873-ban 58 nyilvánosház működött 360 bentlakóval. A legtöbb ház Budán, a Tabán, a Rácváros és a Gellérthegy alján volt. A Király utcában igazi nagyvállalkozások találhatók, 14 piros lámpás háznak több mint 130 alkalmazottja volt. Sokan „dolgoztak” önállóan, a színésznők, balett-táncosnők nagy része is így egészítette ki keresetét.

2.7.1. Zenegép

XIX. sz. utolsó harmada, Polyphon márkájú

Acél, fa, 90x50x200 cm

Magyar utcai felosztott nyilvánosházból került a múzeumba 1951-ben

BTM Kiscelli Múzeum 90.31

2.7.2. Fűző

XIX. sz. utolsó harmada

Vászon, halcsont; derékb.: 64 cm, eleje h.: 54 cm

IM LT.56.1015

2.7.3. Alsószoknya

1880 k.

Vászon, eleje h.: 105 cm, derékb.: 69 cm

IM 14.494

2.7.4. Székely Bertalan (1835–1910):

Táncosnő (vázlat), 1875

Vászon, olaj, 61x51,5 cm

MNG 55.370

Haulisch Lenke: Sz. B. 1835–1910, Bp. 1964. A borítón. *Székely Bertalan a Nő élete sorozatának egyik leghíresebb darabja. A táncosnő kétségbeesetten néz maga elé, kezéből bankjegyek hullanak alá.*

2.7.5. Tervezet a prostitúció egészségügyi szabályozásáról

Papír, nyomtatvány

Másolat; eredeti: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

1867-ben szabályozták a bordélyházak működését, és elrendelték, hogy a kéjnéknek bárcát kell kiváltaniuk. Így kívánták keretek közé szorítani és orvosilag ellenőrizni a prostitúciót.

2.7.6. Fővárosi kirakatok

Karikatúra

Másolat; közölve: *Borsszem Jankó*, 1870. 408.

2.7.7. A pesti rendőrség

Karikatúra

Másolat; közölve: *Borsszem Jankó*, 1878/25. 302–303.

2.7.8. Thaisz Elek

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: MNM Történeti Fényképtár

Thaisz Elek pesti, majd budapesti rendőrfőkapitány 1867–1885 között. Pest városa 1867-ben választotta meg főkapitánnyá. A következő évben a város egyik kétes hírű hölgyét, Linzer Fánit megszöktette, ezért nagy botrány tört ki. Ugyanakkor hatásköri vita robbant ki közöttük és Szentkirályi Mór, Pest főpolgármestere között. Szentkirályi hiába próbálta eltávolítani, felhasználva a botrányt is, ez még bírósági úton sem sikerült, a Pest Megyei Bíróság a főkapitányt felmentette, ezért Szentkirályi lemondott posztjáról. Így kezdődött a hírhedt Thaisz-éra, amikor ellenfelei szerint a rendőrség „sajátos módszerekkel pártfogolta a kerítést és leánykereskedelmet”.

2.7.10. Hirdetmény

Papír, nyomtatvány

BFL Pest város lt. városkapitánysági hivatal iratai
rendőrségi I. IV.1327.a

2.7.11. Ism. m.: Széchenyi Ödön portréja, 1873

Papír, fametszet, 14,5x22,2 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 98.1873.j

A pesti önkéntes tűzoltóság 1870-ben alakult Széchenyi Ödön kezdeményezésére, egyidejűleg az ő javaslatára felállították a hivatásos tűzörséget is, melynek 1874-ig szintén ő a parancsnoka. A város-egyesítés után a tűzoltóság hatáskörét kiterjesztették Budára is.

2.7.12. A gőzfecskendő próbája a pesti Al-Duna-soron.

Másolat, közölve: *VU*, 1873. 3. 28.

A negyven ember munkáját helyettesítő gőzfecskendőt Széchenyi Ödön Angliából hozatta, 1880-ban már négy hasonló segítette a budapesti tűzoltóság munkáját.

2.7.13. Budapesti tűzoltók csoportképe, 1878

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 17231

2.7.14. Tűzoltóságok számlája a Közvágóhíd számára, 1873. április 10.

Papír, tinta, nyomtatvány, kézirás

BFL Pest város lt. Tanácsi iratok IV. 1303. f. VI–2 kcs/
1873

2.8. A VÁROS VADREGÉNYES, BEÉPÍTETLEN RÉSZEI

2.8.1. Bonheur, Charles (XIX. sz. második fele):

Kurucles, 1885

Vászon, olaj, 32x39,7 cm

Jelzés b. l.: Ch. Bonheur 1885.

BTM Fővárosi Képtár 17417

Kurucles a mai XII. kerületben volt. Háttérben a János-hegy, szemközt a Hárs-hegy és Lipótmezőz látható.

2.8.2. Bonheur, Charles: Budavár és Gellérthegy látképe

a Virányos felől, 1885

Vászon, olaj, 31,5x39,5 cm

Jelzés j. l.: Ch. Bonheur 885.

BTM Fővárosi Képtár 17416

2.8.3. Brechler Béla (műk.: 1846–1861 k.):

A „Fácán” fogadó a Zugligetben, 1857

Papírlemez, olaj, 35,5x54 cm

Jelzés j. l.: A. Brechler/Pest 1857

BTM Fővárosi Képtár 26555

A pestiek kedvelt vendéglőjét Hild József tervei alapján 1856-ban építették.

2.8.4. Fáy Albert (XIX. sz. második fele):

A Kochmeister-villa, 1866

Vászon, olaj; 62,8x86,7 cm

Jelzés j. l.: Fáy Albert festette 1866.

BTM Fővárosi Képtár 56.5.1

A nyaralót a Budakeszi út 71. szám alatt báró Kochmeister Frigyes, a Pesti Lloyd Társaság alapítója építette, tervezte Feszli Frigyes, Gerster Károly és Kauser Lipót. A villa nevezetessége, hogy Erzsébet királyné 1866-ban, a porosz háború idején gyermekeivel együtt ott lakott.

2.8.5. Lotz Károly (1833–1904):

A Rákospalotai híd, 1879 k.

Vászon, olaj, 97x147 cm

Jelzés j. l.: f. Lotz K.

BTM Fővárosi Képtár 54.310.1

Irodalom: *Ybl* 1938., 393.; Mattyasovszky Zsolnay Péter: Fővárosi Képtár. In: BTM Budapest, 1995. 105.

3. A VÁROS TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI ÉLETE

3.1 KÉPZŐMŰVÉSZET

A magyar képzőművészeti élet a reformkorban magántámogatások, egyesületek, civil szervezetek segítségével alakult ki. Az 1870-es években gyökeres változás történt: megjelent az állam mint mecénás. Új közterek, középületek jöttek létre, amelyek a kor ízlése szerint nem nélkülözhatték a művészeti reprezentációt.

Eötvös József kultuszminiszter működése idején megkezdődött a budapesti középületek monumentális falképekkel való díszítése, folytatódott a közadakozásból indított, a haza nagyjait megőrkítő szoborállítási mozgalom. A művészek egyre gyakrabban jutottak ösztöndíjakhoz, állami megrendelésekhez, amelyekre pályázatával választották ki az alkotókat. Eötvös halála után az új kultuszminisztert, Trefort Ágostont az 1872-ben megalakult Országos Képzőművészeti Tanács segítette, amelynek hat tagját a minisztérium, másik hat tagját a Képzőművészeti Társulat delegálta.

A művészeti élet jelentős eseménye volt a bécsi világi kiállítás 1873-ban, melyen a magyar művészek rangos kollekcióval jelentek meg. Szereplésüket kétéves előkészítő munka és komoly állami támogatás tette lehetővé.

1871-ben létrejött az Országos Képtár, 1877-ben megépült a kortárs művészet bemutatóhelye, a (rég)i Műcsarnok. Mellettük számos egyéb múzeum, kiállítóhely született, amelyek hozzájárultak Budapest világvárosi rangjához, és megteremtették az európai színvonalú, eleven művészeti élet kibontakozásának lehetőségét.

3.1.1. Székely Bertalan (1835–1910):

V. László neveltetése Czillei Ulrik által, 1870

Vászon, olaj, 122x222 cm

MNG 2796

Irodalom: Honismertető, 1873. Kat. 81. sz.; Bakó Zsuzsa: Sz. B., Budapest, 1984

Kiállítva 1873-ban a bécsi világi kiállításon.

3.1.2. Munkácsy Mihály (1844–1900):

Köpülő asszony, 1873

Vászon, olaj, 120,5x100,6 cm

MNG 9639

Irodalom: Honismertető, 1873. Kat. 51. sz.; Végváry Lajos: Munkácsy Mihály, Budapest, 1958

Kiállítva 1873-ban a bécsi világi kiállításon.

3.1.3. Than Mór:

Kelety Gusztáv arcképe, 1870-es é.

Vászon, olaj, 73,2x58,8 cm

MNG 75.135

Kelety (Keleti) Gusztáv (1834–1902) jogász, festő és műkritikus, az 1873-as kiállítás képzőművészeti biztosa. A Magyar Országos Képzőművészeti Társulat működésében nagy szerepet játszott.

3.1.4. Than Mór:

Ráth György arcképe, 1865

Vászon, olaj, 63x51,8 cm

MNG 1802

Ráth György (1829–1905) jogász, író, műgyűjtő. 1877-től az Országos Képzőművészeti Tanács alelnöke. Tevékenyen részt vett az Iparművészeti Múzeum létrehozásában. 1881–1896 között az Iparművészeti Múzeum igazgatója.

3.1.5. Lotz Károly:

A magyarok kirajzása Ázsiából, 1873

Vázlat a Magyar Nemzeti Múzeum díszlépcsőházának falképéhez

Vászon, olaj, 32,5x192,6 cm, j. n.

MNG 3482

Irodalom: Ybl, 1938; Sinkó Katalin: A profán történeti festészet Bécsben és Pest-Budán, 1830–1870. Művészettörténeti Értesítő, 1986, 3–4., 122. SzDG, 1986, 139.

Lotz Károly (1833–1904) festőművész az 1850-es években kezdett feltűnni a pesti kiállításokon, népi életképeivel. Miután Bécsben Than Mórral (1828–1899) együtt elsajátította a falképfestés technikáját, ott több középület kifestésében vett részt. Hazatérésük után a budapesti falképfestő-iskola megalapítója, a főváros művészeti életének vezető egyéniségei lettek.

3.1.6: A (rég)i Múcsarnok és kiállítóterme

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 24.452/6X9, 25.431/6x9)

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat építette 1875–1877-ben a régi Múcsarnok (ma Magyar Képzőművészeti Főiskola, Andrássy u. 69–71) épületét, Láng Adolf tervei alapján. Az épület falképeit és ornamentális díszítését Lotz Károly, Láng Adolf és Scholtz Róbert műhelye festette.

3.1.7. Fedeles díszedény

1872 körül, angol

Minton and Co. Stoke-on Trent, Staffordshire

Frittporcelán, öntött forma, plasztikus, rátett tartóelemekkel, a szájerem áttört (á jour) díszítéssel. A felület megfolyó lágyporcelán mázzal borított, domborművesen csiszolt aranyozású díszítményekkel, m.: 33 cm, tá.: 9,5 cm, szá.: 8,5 cm

Jelzés: Talpában masszában benyomott „MINTON” (elmosódottan), a körben (vagy háromszögben) kereszt, 1285 (gyári formaszám?)

Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873

IM 9548

Irodalom: Historizmus 1992. 169.

A Mű- és Iparmúzeum (ma Iparművészeti Múzeum) 1872-ben alakult meg. Első kiállítása 1874-ben a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében volt. Gyűjteményét módszeresen gazdagította a világkiállításokon bemutatott iparművészeti tárgyak vételével.

3.1.8. Tányér

1872, angol

Marc Louis Solon terve és kivitelezése, Minton and Co. Stoke-on Trent, Staffordshire

Porcelán, hátoldalán szintelen, átlátszó máz, előlapján színes mázzal és masszával is festett, arany kontúrvonallal, m.: 2,3 cm, tá.: 12,5 cm, átm.: 23,5 cm

Jelzés: A hátoldalon masszába benyomott „MINTON” körben kereszt, olvashatlan jelek, „14 (Dátumjelzés?) B 39”

Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873

IM 4559

Irodalom: Pulszky 1874. 26. sz.; Historizmus 1992. 170.

3.1.9. Alexander von Humboldt arcképe, 1857

1873, Fischer Mór porcelángyára, Herend

Porcelánlap, átlátszó, szintelen máz felett kézzel festett, aranyozott és reliefaranyozott. Egykorú(?) fakeretben.

Porcelánlap m.: 69,8 cm, szé.: 52,5 cm, mé.: 1,8 cm

Jelzés: hátoldalán két, feketével keretelt felirat: „Copie des Originals, Zur Wiener Weltausstellung 1. Mai 1873” Herend MF (összevont monogram)

Származás: ajándék Farkasházy Fischer Jénótól, 1899

IM 6540

Irodalom: Csányi 1954. 56.; Historizmus 1992. 198. sz. *Alexander von Humboldt 1857 októberében Fischer Mórnak küldött dedikált fényképének és levelének másolata.*

A bécsi világkiállításon bemutatott darab másolata.

3.1.10. Talpas tál

1855–1873 között, francia

Joseph-Théodore Deck, Párizs

Finomfajansz, öntött alapforma, domborműves részekkel, inksztrációval, szalagdíszekkel. Részben átlátszó, színrészben mázas, festetlen máz, m.: 17,7 cm, tá.: 13,7 cm, felső átm.: 24,2 cm

Jelzés: talpán máz alatt vörössel festett, „TH” (összevont betűk) „DECK” a szó közben pont, alul-felül vonal

Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873

IM 5121

Irodalom: Historizmus 1992. 218. sz.

3.1.11. Váza

1872 körül, francia

Bourg-la-Reine, Veuve Laurin et Fils fajanszgyártó. F. Laurin festése, j. n.

Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873

Finomított kőcserép, barbotine-festés, m.: 44,2 cm, szá.: 16,1 cm, tá.: 14,6 cm

IM 5125

Irodalom: Historizmus 1992. 227. sz.

3.1.12. Díszkancsó

1873 előtt, osztrák

J. und I. Lobmeyr, Bécs,

Fúvott üveg, beágyazott máriatüveg pelyhékkel, aranyozással és üvegyöngyökkel, m.: 25,5 cm, szá.: 7 cm, tá.: 8,5 cm

Jelzés: alján a Lobmeyr cég szignatúrája késsel és a cég papírcímkéje

Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873

IM 1078

Irodalom: Historizmus 1992. 283. sz.

3.1.13. Díszüveg

1873 előtt, olasz

Società Salviati et Co., Murano

Fúvott üveg, szintelen, átlátszó, helyenként opalizáló, kétrétegű üveg, m.: 25,5 cm, szá.: 7 cm, tá.: 8,5 cm

Jelzés: alul a cég papírcímkéje

Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873

IM 1019

Irodalom: Historizmus 1992. 340. sz.

3.1.14. Díszüveg

1873 előtt, olasz

Società Salviati et Co., Murano

Fúvott fehér, opalizáló üveg, üvegfonallal díszített, fogóval préselt, illetve fúvással alakított plasztikus ábrázolásokkal, m.: 34,5 cm, szé.: 10 cm, tá.: 9 cm

Jelzés: alul a cég papírcímkéje
Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873
IM 1017
Irodalom: Historizmus 1992. 341. sz.

3.1.15. Fedeles csésze, állványon
XIX. sz. második fele, Christofle et Cie. gyár, Párizs
Jelzés: fenekén beütve a gyár jegye
Helyenként aranyozott bronz, ezüst tausírozás; m.: 10 cm,
tá.: 4 cm
Származás: vétel a párizsi világkiállításon, 1878
IM 4499.a-b. Irodalom: Historizmus 1992. 412. sz.

3.1.16. Fibula
1870 k. Dánia, V. Christensen
Arany, filigrán díszítéssel, h.: 10 cm, szé.: 4,5 cm
Jelzés: Hátán „CV” mesterjegymonogram
Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873
IM 4529
Irodalom: Historizmus 1992. 469 sz.

3.1.17. Könyvkötés
1847, francia, Marcelin Lortic, Párizs
Tartalma: M. Léon Galibert: L'Algérie. Ancienne et moderne. Paris, Furne et Cie Editeurs, 1846
Maroquinbőr, festett bőrrátétek, papírtáblák; m.: 26,5 cm,
szé.: 17,5 cm, mé.: 4,5 cm
Jelzés: a kereten aranyozással: „LORTIC 1847”
Származás: vétel a párizsi világkiállításon, 1878
IM 5518
Irodalom: Historizmus 1992. 588 sz.

3.1.18. Mappa
1873 körül, Emile Philippe, Párizs
Papírtábla, bőr, moarévelyem, részben aranyozott réz, be-
ágyazott zománc; h.: 26,6 cm, szé.: 19,5 cm, j. n.
Származás: vétel a bécsi világkiállításon, 1873
IM 4500
Irodalom: Pulszky 1874. 130., 37. sz.; Historizmus 1992.
589. sz.

3.1.20. Legyező
1873, Bécs
Jávorfá(?) küllökre ragasztott színes litográfia, h.: 20,8
cm, szé.: 38 cm. Felirata: Weltausstellung 1873 WIEN
IM 91.82.
Irodalom: Historizmus 1992. 88. sz.

3.1.21. Az 1873-as bécsi világkiállítás meghívója
Papír, nyomtatvány
BFL, Pest város lt. Városkapitányi iratok IV. 1327.a.

3.1.22. Beléptijegy az 1873. évi bécsi világkiállítás kitün-
tetettjeinek díjkiosztó ünnepélyére
1875, Pesti Könyvnyomda, Budapest
Papír, nyomtatvány, 12,9x8,2 cm
BTM Kiscelli Múzeum 15825

3.1.23. Hány Gyula:
Az Országos Képtár termei
Papír, vízf., 37,5x30,3 cm
Szépművészeti Múzeum 1955. 5814

3.1.24. Hány Gyula:
Az Országos Képtár termei
Papír, vízf., 37,6x30,2 cm
Szépművészeti Múzeum 1955.-5815
*1873-ban az egyesített főváros legjelentősebb kép-
zóművészeti közgyűjteménye az Országos Képtár
volt. Miután 1870 decemberében a magyar állam
megkötötte a szerződést Esterházy Miklós herceg-
gel 637 darabot számláló képtára, valamint 3535
rajzból, 51 301 metszetből és 305 kötetnyi könyv-
ből álló grafikai gyűjteménye megvásárlására, az
1871. évi XI. törvénycikk kimondta: „ezen képtár
ezen Országos Képtár nevet viselend, az ország
elidegeníthetetlen javai közé soroltatik, és Pest vá-
rosából, mint az ország központjából soha el nem
vitethetik”. Az új intézmény a Magyar Tudományos
Akadémia épületében maradt (ahol az Esterházy
Képtár 1865 óta volt kiállítva), és már 1872-ben
igen jelentős adománnyal gyarapodott: Ipolyi Ar-
nold, tudós kanonok, a pesti papnevelde igazgatója
besztercebányai püspökké való kinevezése alkalmá-
ból felajánlotta – főként XIV–XV. századi itáliai
mesterek műveiből álló – gyűjteményét a köznek.
A következő években a helyszűkével küszködő or-
szágos gyűjtemények átrendezésének, mai szóval
szakosításának folyamata történt meg, melynek so-
rán a Nemzeti Múzeum Képtárának régi festmé-
nyeit, benne Pyrker János László egri érsek 1836-
ban köztulajdonná fogadott hatátekát is az Orszá-
gos Képtárba helyezték át. Nagyobb lendületet vett
e fontos közgyűjtemény fejlődése az 1880-as évek-
től, Pulszky Károly vezetése alatt, aki tudós felké-
szültséggel, jó ítélettel gyarapította állagait, és fá-
radhatatlan szervezőmunkával előkészítette a Szép-
művészeti Múzeum 1896-os megalapítását.*

3.1.25. Nicolaes Neufchatel vagy Colyn van Nieucasteel,
másként Lucidel Mons (1527 körül–Nürnberg, 1597
előtt): Férfiképmás
Olaj, vászon, 98x81,5 cm
Szépművészeti Múzeum 350

3.1.26. Nicolaes Neufchatel vagy Colyn van Nieucasteel,
másként Lucidel Mons (1527 körül–Nürnberg, 1597
előtt): Női képmás
Olaj, vászon, 97,5x81,5 cm
Szépművészeti Múzeum 358
*A portrépár az Esterházy-gyűjteményben ifj. Hans
Holbein (Augsburg, 1495–London, 1554) műve-*

ként szerepelt: így vezette be Josef Fischer a Bécs melletti Laxenburgban berendezett Esterházy Galéria 1812-es katalógusába, és így említi őket az 1820-as Inventarium is. Amikor azonban 1869-ben Otto Mündlerrel, a párizsi Louvre szakértőjével felbecsültették az egész kollektiót, ő már Neufchatel neve alatt vette fel a listára a két festményt. Az 1561-től Nürnbergben élő mester a flamand portréfestés legjobb hagyományait, Anthonis Mor és Willem Key stílusának ismeretét hozta hazájából, ahonnan protestáns hite miatt kellett elmenekülnie. Az ábrázolt személyére vonatkozóan egy írott forrás igazíthat el, melyet R. A. Peltzer 1926-ban publikált. Paulus Behaim (1519–1568) nürnbergi építőmester számadáskönyvében olvasható ugyanis egy bejegyzés 1567-ben portréjának megfestetéséről „egy németalföldi” által, szőrmés kabátban, fél alakban. Ez a leírás éppen ráillene képünkre, bár a modellről ismert későbbi metszetportrétól kissé eltérő vonásokat mutat. A női képmást a házastárs ábrázolásának tekintik, amióta csak a szakirodalom ismeri, a lépték és bizonyos fokig a stílus eltérése is azt sugallja azonban, hogy eredetileg nem tartozott össze a két arckép.

3.1.27. Salomon van Ruysdael (Naarden, 1600–Haarlem 1681):

Utasok kocsmá előtt Beverwijk felé
Olaj, vászon, 91x136,5 cm
Szépművészeti Múzeum 294

A XVII. századi holland festmények az Esterházy-gyűjtemény igen jelentős hányadát tették ki (263 db a 637-ből), ami pontosan tükrözi gyűjtőjüknek, az 1756-tól 1833-ig élt Esterházy Miklós hercegnek és korának ízlését. Feltűnő ezen belül is a tájképek, egyfelől az itáliai emlékeket idéző, másfelől a holland hazai táj egyszerű szépségét dicséző festmények sokasága. A haarlemi iskolát képviselő Ruysdael család tagjaitól hat kép jutott ezáltal az egykori Országos Képtárba. Az esőtől friss holland vidék meghitt hangulatát talán leghívebben visszaadni képes mester 1649-ben festette ezt a jellemző faluszéli látképet, a háttérben Beverwijk templomával.

3.1.28. Luca di Tommé követője, „A Magdolna-legenda mestere”:

Szent Lőrinc
Tempera, nyárfa, 56x27 cm
Szépművészeti Múzeum 15

A régi magyar művészet történetének egyik első kutatója, Ipolyi Arnold azzal az elhatározott szándékkal gyűjtötte „a XVI. század előtti régibb festészeti iskolák és művelődés példányait”, hogy ezzel pótol-

ja az országos gyűjtemények hiányait. A hatvan korai olasz kép között, melyeket egy bizottság kiválasztása alapján adományozott az Országos Képtárnak, Lippo Memmi nevével szerepelt ez a Szent Lőrinc-kép. Az újabb kutatások derítették ki, hogy Luca di Tommé egy követőjének a műve, és eredetileg egy kisebb oltár egyik szárnyát képezte, amelynek másik darabja Szent Dönkóst (Utrecht, Museum Catharijneconvent), különböző gyűjteményekben ma ismert őt predellaképe pedig a Magdolna-legenda jeleneteit ábrázolja.

3.1.29. Guidoccio Cozzarelli (Siena, 1450–Siena, 1516):
Két angyalfej

Tempera, nyárfa, 24,8x35 cm
Szépművészeti Múzeum 19

Ipolyi Arnold 1867-ben, a kölni Ramboux-gyűjtemény árverésén Matteo di Giovanni műveként vásárolta ezt a töredék voltában is megkapó szépségű kis táblát. Bernhard Berenson 1911-ben állapította meg róla, hogy stílusa alapján inkább a Firenzéből érkezett mester egy sienai tanítványa, a miniatúra- és predellaképfestő Cozzarelli festhette. Arra vonatkozóan, hogy esetleg egy Tóbiás történetét ábrázoló sorozathoz tartozott volna, eddig nem rendelkezünk bizonyítékkal.

EMLEKMŰSZOBRÁSZAT

A nemzet nagyjainak megörökítése iránti társadalmi igény a XIX. század első évtizedeiben indult meg, s a század második felében erősödött fel. Így került sor 1869-ben József nádor, 1879-ben Eötvös József, 1880-ban Széchenyi István, 1882-ben Petőfi Sándor és 1887-ben Deák Ferenc szobrának felállítására.

1860-ban Széchenyi István gróf, a „legnagyobb magyar” tragikus halála olyan horderejű esemény volt, hogy emlékének megörökítése halaszthatatlanná vált. Mellszobrok, kisebb lélegzetű alkotások azonnal elkészültek, de az emlékmű felállítására csak öt év múlva hirdettek pályázatot. Érdemes megvizsgálni a pályázat történetét, mert a későbbi hasonló feladatok (Eötvös-, Deák-, Petőfi-, illetve a század végén Vörösmarty-, Kossuth- és Erzsébet királyné-emlékszobrok) teljesítésének összes jellemzőit megtalálhatjuk.

A pályázat művészeti szakbizottságának tagjai: Barabás Miklós, Than Mór, Alexy Károly, Szkalnitzky Antal voltak, elnök Waldstein János gróf. A pályázat meghirdetése csak akkor történhetett meg,

amikor a díjakra, az öntésre, kivitelezésre stb. tervezett összeg az egész országra kiterjedő gyűjtésből rendelkezésre állt. A felhívás meghatározta a résztvevők körét: „A magyar haza területén született, jelenleg bárhol lakos vagy itt lakó művész”. Ezt külföldi lapokban is meghírdették. A jelentkezőknek fényképmásolatot küldtek Széchenyi arcképéről, hogy „híven, s a lehető legnagyobb hasonlóságban, de nem eszményítve” alkossák meg a portrét. Hosszas viták előzték meg a döntést: állva, ülve, netán fekvé lenne-e célszerű mintázni. A Széchenyi-szoborra sokan pályáztak: 13 művésztől – Benck János, Benda György, Dunaiszky László, Engel József, Faragó József, Izsó Miklós, Kugler Pál Ferenc, Kugler János, Marschalkó János, Schaffer Károly, Szandház Károly, Tilgner Viktor, Vay Miklós – 20 terv érkezett. Végül a Bécsben és Londonban iskolázott Engel József Rómából hazaküldött tervét fogadták el.

3.1.30. Marschalkó János (1818–1877):
Terv a Széchenyi István szoborpályázathoz
Papír, fénykép, 30x22 cm
MNG 4607
Irodalom: Liber, 89.

3.1.30a. Izsó Miklós (1831–1875):
Széchenyi István
Szoboröntőmintá, gipsz, 57 cm
Jelzés: jobb oldalon a talapzaton: „...zítette Izsó”
MNG 3398
Irodalom: VU, 1866. 177–178.; Liber. 89.
A szoborbizottság 1866 júniusában a beérkezett pályaművek közül Izsóét Engel mögött a 2. helyre sorolja. A töredékes gipszminta csak sejteti a művész elgondolását. Izsó magyar díszruhában, kardjára támaszkodva, romantikus nemzeti hősként ábrázolta Széchenyit, a szobor talapzatán, lábai mellett a legfontosabb alkotásaira vonatkozó plasztikai utalásokkal (könyv, horgony, az Akadémia épülete), amelyre keze kis gesztusával hívja fel a figyelmet. Az álló alak arcvonásai a Friedrich von Amerling-portréra vezethetők vissza. Az eredeti gipszmodell jelenleg Nagycenken őrzik (Magyar Tudományos Akadémia, Széchenyi-émlékszoba, 17492). Engel terve hasonló felépítésű, de lényegesen visszafogottabb, merevebb, távolságtartóbb. Hiányzik belőle Izsó tervének lendülete, a személyiség karakterisztikus vonásainak hűséges tolmácsolása, a belső tartás kifejezése.

3.1.31. Marschalkó János :
Széchenyi István (szoborterv)
Pat. gipsz., 50 cm, j. n.
MNG 64.43-N
Irodalom: Liber, 89.
Marschalkó a 60-as évek elején már országszerte elismert szobrász, a pályázatra két tervet nyújtott be. Az álló alakot ábrázoló minta kisebb méretbeli aránytalanságokat mutat. A bal kézben tartott papírtekercsen a „Magyarország még nem volt, de lesz” felirat olvasható. A szoborhoz Marschalkó vízmedencét is tervezett. A másik terv esetleg mellszobor lehetett, talán az 1860-ban, közvetlenül Széchenyi halála után készített mű továbbfejlesztett változata.

3.1.32. Huszár Adolf (1842–1885):
A Deák Ferenc-émlékmű vázlata, 1878
Bronz, 44 cm, j. n.
MNG 65.2-N
Irodalom: Deák szobra. VU, 1887. 40. sz. 665–666. repr.; Liber, 42.

Huszár a Deák-szobor tervezése idején ismert és elismert művész volt. 1874-ben megnyerte az Eötvös-szoborpályázatot, 1875-ben pedig Izsó halála miatt megbízták a Petőfi-szobor befejezésével. Több terv-vázlatot nyújtott be a pályázatra: két álló és egy ülő alakot mintázott. Az országos bírálóbizottság 1878. december 9-én az ülő modellt választotta – úgy vélték ugyanis, hogy ily módon nemcsak Deák arcvonásait örökítik meg, hanem utalás történik a „haza bölcsének” nyugodt, mérsékelt, a Habsburg-házzal való kiegyezéshez vezető közéletű politikájára is. A bronzpéldány a parlamenti múzeumtól átvett gipszeredeti (MNG. 55.805) után készült 1964-ben.

3.1.33. Morelli Gusztáv (1848–1909):
A Petőfi-szobor felavatása 1882. október 15-én
Papír, fametszet, 34,5x23,2 cm
Jelzés: Nach einer Skizze von G. Morelli
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.f.
Irodalom: Liber, 80.
Jobb oldalon a díszmagyart viselő Ráth Károly főpolgármester.

3.1.34. Ism. m.:
Széchenyi szobrának leleplezése 1880. május 23-án
Papír, fametszet, 33,4x22,5 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.k.

Die Enthüllung des Petőfi-Monuments in Budapest am 15. October. Nach einer Skizze von G. Morelli.

3.1.33. Morelli Gusztáv: A Petőfi szobor felavatása 1882 október 15.-én

KÖZÉPÜLETEINK FALKÉPEI

A falképkartonok műtárgyvédelmi okokból május végén a kiállításból kivéve.

3.1.35. Lotz Károly:

Argirus királyfi lóvá teszi az óriásokat, 1865
Falképkarton a Vigadó díszlépcsőházának frízéhez
Papír, szén, 127x242 cm, j. n.
MNG 3550
Irodalom: SzDG, 1986. 137.

3.1.36. Lotz Károly:

Argirus királyfi harca a sárkánnyal, 1865
Falképkarton a Vigadó díszlépcsőházának frízéhez
Papír, szén, 126x240 cm, j. n.
MNG 3551
Irodalom: SzDG, 1986. 137.

3.1.37. Lotz Károly:

A képzelet allegóriája, 1874
Falképkarton a Nemzeti Múzeum díszlépcsőházának mennyezetéhez
Papír, szén, tondo, átm.: 282 cm, j. n.
MNG 2432

3.1.38. Lotz Károly:

A Jog allegóriája, 1875
Falképkarton az Egyetemi Könyvtár olvasótermébe
Papír, szén, 240x164 cm, j. n.
MNG 1879/C

3.1.39. Than Mór:

A ferences rend alapítása, 1880
Falképkarton a Bakáts téri templom oldalfalához
Papír, szén, 220x422 cm
Jelzés j. l.: Than Mór 1880
MNG 2400
Irodalom: Wilhelmb, 1882.

3.1.40. Than Mór:

Dániel próféta, 1880
Falképkarton a Bakáts téri templom oldalfalához
Papír, szén, 196x145 cm
Jelzés j. l.: Than Mór 1880
MNG 2400

3.1.41. Lotz Károly:

A Közszellem allegóriája, 1880–81
Falképkarton az Új Városháza díszterméhez
Papír, szén, 345x203 cm, j. n.
MNG 1880/B

3.1.42. Lotz Károly:

A Művészet allegóriája, 1880–81
Falképkarton az Új Városháza díszterméhez
Papír, szén, 343x209 cm, j. n., MNG 1880/C

3.1.43. Lotz Károly:

Az Igazság allegóriája, 1880–81
Falképkarton az Új Városháza díszterméhez
Papír, szén, 342x206 cm, j. n.
MNG 1881/B

3.1.44. Lotz Károly:

A Kereskedelem allegóriája, 1880–81
Falképkarton az Új Városháza díszterméhez
Papír, szén, 335x207 cm, j. n.
MNG 1881/c

3.1.45. Lotz Károly:

A Természettudományok allegóriája, 1885–1890
Falképkarton a Magyar Tudományos Akadémia díszterméhez
Papír, szén, 191x285 cm, j. n.
MNG 1871/A

3.1.46. Lotz Károly:

A Mennyiségtan allegóriája, 1885–1890
Falképkarton a Magyar Tudományos Akadémia díszterméhez
Papír, szén, 190x284 cm, j. n.
MNG 1872/A

3.1.47. Lotz Károly:

A Jog és Államtudományok allegóriája, 1885–1890
Falképkarton a Magyar Tudományos Akadémia díszterméhez
Papír, szén, 190x283 cm, j. n.
MNG 1875/A

3.2. FOTOGRAFIA

Másfél évtizeddel Daguerre korszakalkotó találmánya után Pest-Budán 1858-ban mintegy 15, 1859-ben 18, 1860-ban már 24 „fényképiró” működött. Az új szakma művelői között sok volt a festőművész (pl. Barabás Miklós és Borsos József, a század két elismert festőművésze), akik közül néhányan csak átmenetileg, mások végleg áttértek az ecsetről a kamerára.

A fővárosi műtermek gyakran cseréltek gazdát, és a fényképezés között gyakoriak voltak a hosszabb-rövidebb ideig tartó társulások. Az évtized végére a statisztikai jelentésekben már önálló foglalkozásként szerepelt a „fotográf”. 1871-ben alakult meg a Magyar Fényképezészek Egylete. Az 1880-as években elterjedt a fotomechanikai sokszorosítás. Az 1885. évi országos kiállításon a fényképezészek már önálló részt foglaltak el „sokszorosító műiparágak” elnevezéssel.

Az 1860-as évekre a fénykép a társadalom szinte

minden rétege számára elérhetővé vált. Divatba jöttek az olcsó, névjegy méretű vizit- vagy látogatókártyák, és az 1870-es években a műtermi felvételek mellett egyre gyakoribbá vált a szabadban történő fényképezés. Megújultak a műtermek is. A sikeres, előkelő vevőkörrel rendelkező fényképészek úgynevezett napfényműtermei az épületek legfelső emeletein helyezkedtek el, homlokzatukat üvegtáblák fedték.

A világítás szabályozására függönyök, ellenzők szolgáltak. A megfelelő háttérrel festett táj-dekorációk biztosították, a különféle bútorok, díszletek, kellékek színpadi hatást keltenek.

3.2.1 Kanapé, karosszék, zsámoly

XIX. sz. utolsó harmada

Festett fa, faragott, esztergált díszek, bársonykárpit

Kanapé; m.: 85 cm, szé.: 120 cm, mé.: 50 cm

Karosszék, m.: 85 cm, szé.: 56 cm, mé.: 57 cm

Zsámoly, 40x40 cm, m.: 49 cm

Származás: Plohn József fényképész műterméből,

Hódmezővásárhely

BTM Kiscelli Múzeum, 82.5.1-4.

3.2.2. Műtermi fényképezőgép

1885 k.

Dupla kihuzatú fényképezőgép, csak műteremben használták.

Fa, vasalt, fakeretes 68x80x135 cm

BTM Kiscelli Múzeum 81.75.1-2.

Restauráltak: Csépany Ákos és László Ferenc, 1998

Kozmata Ferenc fényképész emblémája

Koller Károly fényképész emblémája

Barabás Miklós cégének emblémája

3.3. IRODALMI ÉLET, SAJTÓ

Az 1870-es években az írótsadalom politikai nézete és gazdasági helyzete szerint egyre jobban megoszlott. Néhányan – pl. Jókai Mór vagy Eötvös József – képviselők, politikusok lettek, mások az egyetemhez és az Akadémiához kapcsolódtak. Többben, mint Szigligeti Ede vagy Csiky Gergely színpadi íróként arattak sikereket, s egyre markánsabban különült el a hivatásos újságírók csoportja.

Az 1870–1885 közötti másfél évtizedben az archaikusabb, mindenekelőtt pártpolitikához kötődő és erősen nevelő felfogású budapesti sajtó modern üzleti vállalkozássá érett. A néhány ezres példányszámok több tízezerre nőttek. 1878-ban jött létre az első igazi üzleti jellegű lapvállalkozás, a Pesti Hírlap. A Deák-párt orgánuma a Pesti Napló volt, 1867-ben indult a kormány hivatalos lapja, a Budapesti Közlöny. A szórakoztató, ismeretterjesztő tartalmú

Borsos József fényképész emblémája

képes hetilap típusát a Vasárnapi Újság honosította meg, amelyet több színvonalas lap követett nagy sikerrel. Hódítottak a családi lapok, a nőknek szóló, sok képet és szabásmintát tartalmazó divatlapok, mint pl. a Magyar Bazár, valamint a sokszor a napi politikához kapcsolódó, szellemes élclapok, a Borszem Jankó, a Bolond Miska, az Üstökös és a Ludas Matyi.

3.3.1. Ráth Mór könyvesboltja

Fotónagyítás Fodor L. metszetről, vö. 2.2.36.

(A kiállításon rekonstruált könyvesbolti kirakat mintája)

3.3.2. Ráth Mór

Koller Tanár Utódai felvétele

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 4322

Ráth Mór (1929–1903), könyvkereskedő és kiadó, Ráth György öccse. 1857-ben a Váci utcában nyitott könyvesboltot, amely az 1860-as években az

Doctor Albert fényképész emblémája

irodalmi és politikai élet vezetőinek találkozhelye volt. 1873-ban a Haas-palota földszintjére költözött.

3.3.3. Bárá Eötvös József, 1862

Simonyi Antal felvétele, Pest

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: MNM Történelmi Fotótár

Bárá Eötvös József (1813–1871) író, költő, politikus, kultuszminiszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

3.3.4. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Jókai Mór

Papír, litográfia, 26x18 cm, j. n.

MNM TKcs. 56286

Jókai Mór (1825–1904) író, a magyar romantikus próza legkiemelkedőbb alkotója. Művei hihetetlenül nagy példányszámban keltek el. Sikerének titka a fordulatos cselekmény mellett a nemzeti érzés kifejezése és a XIX. századi magyar férfi- és nőideál megalkotása volt.

3.3.5. Barabás Miklós (1810–1898) u. Lühnsdorff Károly:

Táncsics Mihály

Papír, litográfia, 17,7x13 cm

Jelzés I. k.: rajzolta Barabás Miklós 1848-ban készült

rajza alapján Lühnsdorff Károly

MNM MTKcs 40/1948 GR.

Táncsics Mihály (1799–1884) tanító, publicista, politikus, 1868–1871 között képviselő.

3.3.6. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Arany János

Papír, litográfia, 20,6x12,5 cm, j. n.

MNM MTKcs 9489

Arany János (1817–1882) író, költő, 1865–1877 között a Magyar Tudományos Akadémia titkára, majd főtítkára, 1879-től örökös főtítkára. Az 1860-as években az irodalmi élet vezető alakja volt.

3.3.7. Haske Ferenc (1833–1894):

A Margitfürdő és a Grand Hotel látképe, 1871 és 1875 között

Papír, acélmetszet, 24x29 cm

Jelzés b. l.: Természet után rajz. és aczélba metz. Haske F. BTM Fővárosi Képtár 51.1209

Arany János élete utolsó éveiben gyakran üldögélt a Margitsziget tölgyfái alatt, itt írta meg utolsó verseit.

3.3.8. Giehsz Alfonz (1850–1890):

Eötvös Károly

Papír, litográfia, 22,4x20,5 cm

MNM MTKcs 5850

Eötvös Károly (1842–1916) író, újságíró, ügyvéd, liberális politikus, cikkei a Pesti Naplóban és az Egyetértésben jelentek meg. Gyakran szerepelt az élcclapokban.

3.3.9. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Falk Miksa

Papír, litográfia; lapméret: 43x31 cm, képméret: 22,7x18 cm

Jelzés j. l.: Grund Vilmos

MNM MTKcs 5874

Falk Miksa (1828–1908) publicista, politikus. 1867-től a német nyelvű Pester Lloyd szerkesztője, 1875-től képviselő. 1866–1867-ben magyar nyelvre és történelemre tanította Erzsébet királynét, Rudolf trónörökös barátja.

3.3.10. Vasárnapi Újság

Budapest, 1870, 1873

Papír, nyomtatvány, bekötve egy-egy évf.

BTM

3.3.11. Magyarország és a Nagyvilág
Budapest, 1871
Papír, nyomtatvány, bekötve egy évf.
OSZK

3.3.12. Borsszem Jankó
Budapest, 1870, 1872
Papír, nyomtatvány, bekötve egy évf.
OSZK

3.3.13. Beniczky Irma: A nők hivatása
Budapest, Heckenast, 1870
Papír
OSZK

3.3.14. Cooper, J. F.: Az utolsó mohikán, 2. kiad.
Ráth Mór, Budapest, 1872
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.15. Cooper, J. F.: Az utolsó mohikán, 2. kiad.
Légrády testvérek, az ifjúság számára átdolgozott kiad.
Budapest, 1873
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.16. Darwin, Ch.: A fajok eredete
Budapest, Természettudományi Társ., 1873–74
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.17. Darwin, Ch.: Az ember származása 1–2.
Természettudományi Társ., Budapest, 1884
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.18. Daudet, Alfons regényei
Budapest, 1876–1884
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.19. Dickens, Charles regényei
Budapest, 1863–1885
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.20. Dumas, Alexander regényei
Budapest, 1876–1884
OSZK

3.3.21. Gaboriau, É.: A bukfencz 1–3.
Pest, Friebeisz, 1873
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.22. Gaboriau, É.: A 113. számú percsomó 1–4.
Pest, Corvina, 1872
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.23. Gaboriau, É.: A Lerouge-ügy 1–2.

3.3.1. Ráth Mór könyvesboltja, fotónagyítás Fodor L. metszetéről, v. ö. 2.2.36

Pest, Király, 1874
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.24. Gaboriau, É.: Egy hercegi család titka 1–3.
Budapest, Ráth, 1869
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.25. Gaboriau, É.: Lecoq úr Orcivalban 1–2.
Pest, Kertész, 1870
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.26. Gaboriau, É.: Lecoq úr 1–3.
Pest, Kertész, 1870
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.27. Gaboriau, É.: Más pénzén 1–4.
Budapest, Friebeisz, 1875
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.28. Gaboriau, É.: Páris rabjai 1–6.
Pest, Kertész, 1869
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.29. Gaboriau, É.: Párisi jómadarak, 1–6.
Budapest, Scultéty, 1875
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.30. Jókai Mór művei
Budapest, 1867 és 1885 között
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.31. Jósika Miklós regényei
Budapest, új, olcsó kiadás, Franklin Társulat, 1876–1885
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.32. Kemény Zsigmond regényei
Budapest, Ráth Mór
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.33. Kock Pál (Paul de Kock) humorisztikus regényei
Budapest, Dobrowsky és Falka kiadása, 1860–1885
Papír, nyomtatvány, OSZK

3.3.34. A magyar nemzet jutányos családi könyvtára
Budapest, Ráth
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.35. Magyarország tiszti cím- és névtára
Budapest, Athenaeum, 1873
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.36. Marlitt, E.: A pusztai hercegleány
Pest, Noséda Gy., 1872
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.37. Marlitt, E.: A második feleség
Budapest, Családi Kör kiad., 1874
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.38. Marlitt, E.: A vén kisasszony titka
Budapest, 1870-es é.
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.39. Marlitt, E.: Aranyos Erzsike, 1–3.
Budapest, Kocsi ny., 1874
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.40. Marlitt, E.: Az ispán cselédje
Budapest, Révai, 1883
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.41. Marlitt, E.: Kékszakáll
Budapest, Kocsi ny., 1876
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.42. Marlitt, E.: A pusztai hercegleány
Pest, Noséda Gy., 1872
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.43. Abafi Lajos (szerk.):
Nemzeti Könyvtár XXXVIII.
Budapest, Aigner kiad., 1879–1885-ig
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.3.44. Gyulai Pál (szerk.): Olcsó könyvtár, 196 kötet
Budapest, Franklin Társulat, 1875–1885
Papír, nyomtatvány
OSZK

3.4. TUDOMÁNY, OKTATÁSÜGY

Az 1827-ben megalapított Magyar Tudós Társaság tevékenysége a tudományos élet központjává tette Budapestet. Az oktatás minden szintjét dinamikus

3.3.7. Haske Ferenc: A Margitfürdő és a Grand Hotel látképe, 1871 és 1875 között

fejlődés jellemezte. Az 1868-ban megalkotott korszerű népoktatási törvény és a népesség gyarapodásának hatására a fővárosi hatóság gyors ütemben építette ki az alsófokú oktatás hálózatát. 1868 és 1880 között a városi fenntartású népiskolák száma 20-ról 93-ra emelkedett, mely az összes népiskola 65,5%-a volt.

Az elemi oktatás funkciója nagyrészt az írás-olvasás ismeretének kiterjesztésére korlátozódott – az analfabéták aránya 1870-től 1880-ig 32,5%-ról 22%-ra csökkent.

Rohamosan nőtt a középfokú iskolák száma: 1876-ban 9 polgári iskola, 3 gimnázium és 4 (al)reáliskola működött a fővárosban. A hatosztályos főreáliskola is e korszakban létesült.

A pesti tudományegyetem természettudományi tanszékekkel bővült – hallgatóinak száma közel 1800 –, de az 1871-ben egyetemi rangra emelkedett József Műegyetemen is 500 hallgató tanult. Budapesten jött létre 1871-ben a hazai képzőművészeti oktatás első központja, a Mintarajziskola és Rajztanárképző, 1875-ben pedig az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, amely – épület hiányában – Liszt Ferenc Hal téri lakásában (a mai Molnár u.– Irányi u. sarok közelében) indította meg a képzést.

3.4.1. Slowikowsky Ádám (műk.: az 1860–1870-es években):

A Magyar Tudományos Akadémia Pesten, 1865–66 körül

Papír, litográfia; 22x30,2 cm

Jelzés b. l.: Természet után rajzolta Slowikowsky Ádám; j. l.: Leitner M.L. nyomása Pesten

BTM Fővárosi Képtár 188.19

Irodalom: Gerszi, 1960. 200. 7. sz.

3.4.2. Hahn, Z. u.:

Az Akadémia könyvtára

Emlékkönyv a Magyar Tudományos Akadémia palotájának megnyitási ünnepélyére, 1865

Deutsch testvérek kiadása, Budapest

Papír, fametszet, 15,6x20,8 cm

Jelzés a képben b. l.: Z. Hahn sc. Wien

BTM Fővárosi Képtár 15809.1-2

Irodalom: A Deutsch testvérekről: Gerszi, 1960. 133.

3.4.3a. Hahn, Z. u.:

Díszterem az Akadémiában

vö. 3.4.2. Papír, fametszet, 15,6x20,8 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 15809.1

3.4.3. Stühler, August:

A Magyar Tudományos Akadémia palotájának pályázati terve, déli (f6) homlokzat, 1861

3.4.1. *Slowikowsky Ádám:*
A Magyar Tudományos Akadémia Pesten, 1865–66 körül

3.4.19. *Ismeretlen mester:*
Csengery Antal, 1871

Simonyi Antal fényírdájából, Budapest
 Papír, tervrajz után készült fénykép; 21,5X29,2 cm
 BTM Kiscelli Múzeum 3246

Irodalom: A Magyar Tudományos Akadémia palotájának pályázati tervei, 1861. Katalógus és források. MTA Műv. Tört. Kut. Int. Budapest, 1996

Az 1861-ben a Tudományos Akadémia épületére kiírt pályázatot a berlini múzeumok tervezője, August Stühler nyerte meg, az építkezést Ybl Miklós és Szkalnitzky Antal vezette. A palotát 1865. december 15-én avatták fel.

3.4.4. Az Országos Képtár a Magyar Tudományos Akadémia palotájában

Papír, sztereónézőhöz hármast fénykép
 Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 17096.10, 17096.18, 17699.7

„A Tudományos Akadémia második és harmadik emeletén 1865 óta a világhírű országos képtár, mely két évvel ezelőtt 1 200 000 forintért az ország tulajdonába ment át. Áll pedig e gyűjtemény 694 olajfestményből, mely számos Rembrandt-féle edzést, Dürer-féle fametszvényt és rajzot stb. tartalmaz. Nyitva a képtár rendszeresen minden szerdán és pénteken 9–12 és 1–5 óráig, vasárnapokon 9–1 óráig

3.4.2.a. Z. Hahn u.: Az Akadémia könyvtára;
3.4.2.b. Díszterem az Akadémiában

3.4.6. Grimm Vince után Walzel Ágost Frigyes: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat oklevél űrlapja

van, 1873 nyarán azonban mindennap nyitva lesz s különben is az idegen által Kratzmann képtárónél való jelentkezés után mindenkor megtekinthető.” Hevesi 1873., 165.

3.4.5. A Magyar Tudományos Akadémia megnyitását köszöntő költemény
1865, Emich Gusztáv, Pest
Papír, nyomtatvány, négyoldalas; 26,8x17,5 cm
Származás. Vétel Stemmer Ödön antikváriustól
BTM Kiscelli Múzeum 20359

3.4.6. Grimm Vince (1810 körül–1872) u. Walzel Ágost Frigyes (1790 körül–1860 u.):
A Királyi Magyar Természettudományi Társulat oklevél űrlapja
Papír, rézmetszet, 44,5x58 cm
Jelzés b. l.: Grimm Vince; j. l.: Nyomt. Walzel A. F. Pesten
BTM Fővárosi Képtár 28458
A Magyar Tudományos Akadémia elismerte a természettudományokat, de munkásságában a humán

tudományok nagyobb súllyal szerepeltek. A természettudományok fő bázisa az 1841-ben alapított Természettudományi Társulat volt.

3.4.7. Ábécés könyv címlapja
1862, Rohn és Grund nyomdája, Pest
Papír, litográfia, 19,3x12,5 cm
Jelzés k. l.: Kiadja Heckenast Gusztáv Pesten – Nyomt. Rohn és Grund Pest 1862.
BTM Fővárosi Képtár 98.1873.i.
Irodalom: Gerszi, 197. 129. sz.

3.4.8. Feszl Frigyes:
A Nagymező utcai polgári iskola épületének homlokzati rajza
Tervezés 1872, építés 1873–74
Papír kartonon, tus, lapméret: 57x77 cm, képméret: 44x64 cm
BTM Kiscelli Múzeum 65.30.1-3
Irodalom: Komarik 1984, 139.
Az iskola épületének 1872-ben készült tervanyaga szerepelt az 1873-as bécsi világkiállításon, ahol 1873-ban Pest városát első osztályú éremmel tün-

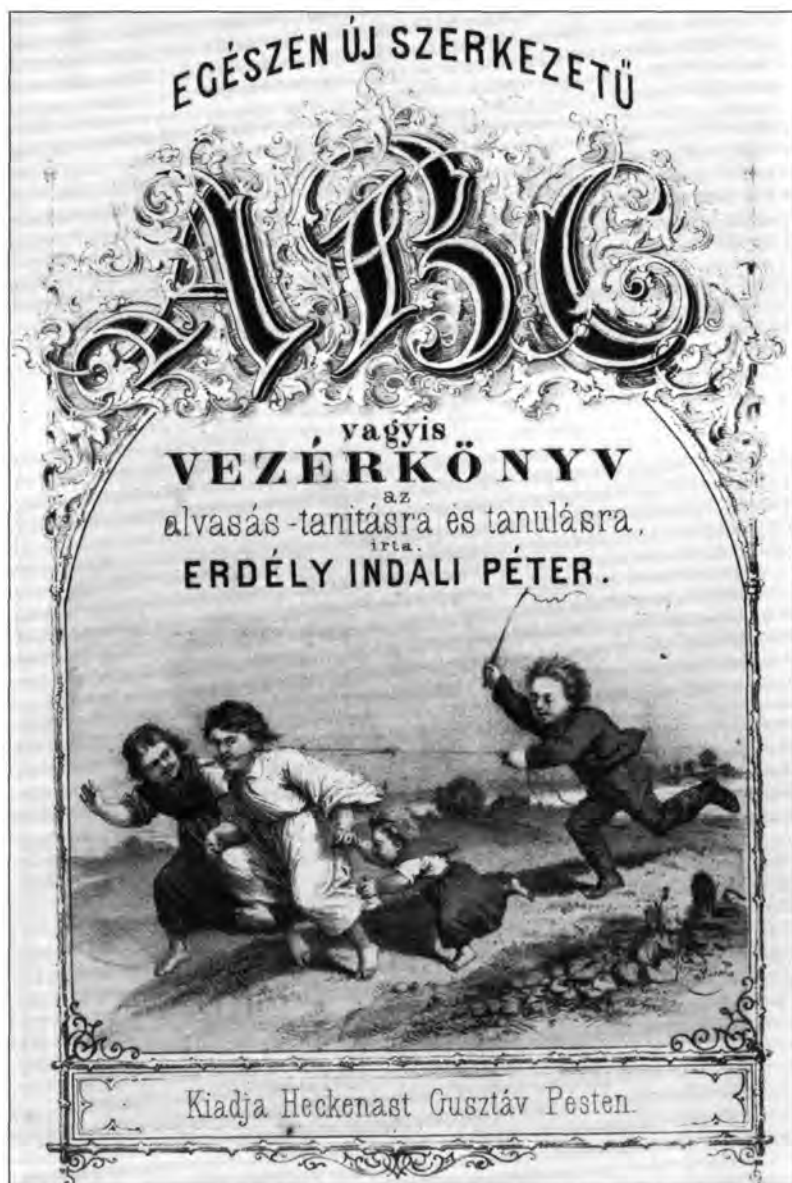
tették ki a bemutatott iskolaépítkezésekért. A székesfőváros az 1878-as párizsi világkiállításra számos iskolája – köztük Feszl Nagymező utcai iskolájának terveit is egységesen megrajzoltatta. A terv e sorozat része. Az épületben ma a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola található.

3.4.9. A Mintarajziskola és Rajztanárképző épülete, 1879
Klősz György felvétele a Gerlóczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 339/21X27

A Mintarajziskola szervezője és első igazgatója Kelety Gusztáv volt. Az épületet tervezte Rauscher Lajos, az Andrássy út 71. sz. alatt áll.

3.4.10. Díszkút az Andrássy út 71.-ben, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 12.830/6X9

3.4.11. A Zeneakadémia régi épülete, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép

3.4.7. Ábécés könyv
címlapja

3.4.9. A Mintarajziskola és Rajztanárképző épülete

3.4.15. Rabbiképző Intézet, 1879. Klösz György felvétele

3.4.14. Marastoni József: A kir. magyar Tudomány Egyetem orvostanári testülete

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780
Tervezte Láng Adolf, ma Liszt Ferenc Múzeum,
Andrássy út 67.

3.4.12.-13. Liszt Ferenc levele Erkel Ferenchez, és Erkel
Ferenc levele a Városi Tanácshoz, 1878–79
Papír, kézirat
BFL Budapest Szfv.It. Tanácsi üo. iratai IV.1407.b.
(1879)

*Liszt Ferenc javaslata az 1873-ban alapított Liszt
Ferenc jubileumi díj kiosztásáról.*

3.4.14. Marastoni József: A kir. magyar Tudomány Egye-
tem orvostanári testülete, 1863

Papír, litográfia

Jelzés b. l.: Természet után kőre rajzolta Marastoni Jó-
zsef; j. l.: Nyomt. Pollák testvérek Pesten 1863.

BTM Fővárosi Képtár 98.1872.l.

3.4.15. A Rabbiképző Intézet, 1879

Klözs György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.70

*Közép-Európa egyetlen rabbiképző intézete 1877-
ben nyitotta meg kapuit a Röck Szilárd utcában,*

Pesten.

3.4.16. Műsorozata a Magyar Tudományos Akadémia pa-
lotájában elhelyezett Esterházy hercegi képtárnak
1866, Khor és Wein könyvnyomdája, Pest
Papír, nyomtatvány, könyv, 32 oldal, 16,8x11,9 cm
BTM Kiscelli Múzeum 33.019

3.4.17. A Pest Józsefvárosi nyilvános alreáltanoda első tu-
dósítványa

Papír, nyomtatvány, füzet

BFL Pest város lt. Tanácsi iratok IV. 1303.f.

3.4.18. MTA ünnepélyes megnyitásának albuma

Fényképalbum

BTM Kiscelli Múzeum

3.4.19. Ism. m. (XIX. sz. második fele):

Csengery Antal, 1871

Papír, litográfia, 38,5x27,5 cm

Jelzés b. l.: Vereby Soma; j. l.: Légrády testvérek nyom-
dája Pesten

Megjelent: Vereby Soma: Honpolgárok könyve

BTM Fővárosi Képtár

Csengery Antal (1821–1880) publicista, író, 1871-

től a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke. Verby Soma az 1860-as, 1870-es években sorozatban adta ki a különféle arcképalbumokat, amelyek nevezetes „hazánkfiait” ábrázolták.

3.5. SZÍNHÁZI, ZENEI ÉLET

Az 1860–70-es években átmenetileg megerősödött a német nyelvű színház, Pesten öt német színház működött hosszabb-rövidebb ideig. A magyar nyelvű színházást két törekvés jellemezte, egyrészt a nagy számú német ajkú lakosság „megmagyarosítása”, átcsalogatása a könnyű múzsa hajlékaiba, másrészt a feltörekvő néprétegek meghódítása olcsó, de színvonalas könnyű műfajú előadásokkal. Ez volt az ún. népszínházi eszme, ennek jegyében a vállalkozó kedvű színházépítő direktorok – a Budai Népszínházban vagy az István téri színházban – támogatás híján megbuktak. E cél vezette a nivósabb vidéki színtársulatokat is, amelyek nyaranként kibérelték a Budai Nyári Színkört. Végül a főváros segítségével 1875-ben megnyílt a népszínmű és operett otthona, a Népszínház. A Nemzeti Színház repertoárjáról lekerült a könnyű műfaj. 1884-ben az opera is saját otthonába költözhetett, és nemzeti drámai színházként elindulhatott az ún. „aranykorszak” felé vezető úton.

Az 1870-es években teremtődött meg az európai színvonalú hangversenykultúra is, melyben jelentős szerepe volt a Budapestre rendszeresen hazajáró Liszt Ferencnek.

3.5.1 Deutsches Stadtheater (Német Városi Színház) az Erzsébet téren
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 10409
A Pollack Mihály tervezte épületben 1853-tól 1870-ig működött a színház, sok külföldi, elsősorban ismert bécsi vendégművésszel.

3.5.2. Biczó Géza (1853–1907) u.:
Gyapjú utcai német színház, 1880 körül
Nyomat, 16x11,4 cm
Jelzés b. l.: Biczó Géza
BTM Fővárosi Képtár 3316
A Theater in der Wollgasse (Gyapjú utcai színház), a mai Báthory u. 24.-ben volt, 1889-ben leégett.

3.5.3. Lewinsky, Josef, mint III. Richard
Bécs, Krziwanek felvétele
Papír, fénykép; 28,5x34 cm
OSZK KS 4248/1

Josef Lewinsky, a bécsi Burgtheater tagja mint vendég Shakespeare III. Richárdjának címszerepében lépett fel 1880-ban, Budapesten.

3.5.4. Charlotte Wolter mint vendég Grillparzer Sappho című színművében
1880. március-április, a Gyapjú utcai színházban
Dr. Székely felvétele, Bécs
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB. 3866/2

3.5.5. Adolf Sonnenthal a Gyapjú utcai színházban mint Nero, 1876. márc. 28.
Dr. Székely felvétele, Bécs
Papír, fénykép, cabinet
Vizvári Gyulának dedikálva
OSZK KB 4724/4

3.5.6. Lucca Pauline énekesnő
Bécs, Luckhardt felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB 6183/2
A híres művész 1877-ben a Gyapjú utcai színház, majd a Népszínház vendége volt.

3.5.7. Alt, Rudolf (1812–1905) u.:
A Budai Nyári Színkör belseje
Papír, litográfia, 14,2x18,5 cm
OSZMI 55.2377.1
A Budai Nyári Színkör a vidék befogadó színháza volt, nyaranként más-más társulat igazgatója bérelte.

3.5.8. Frank, J. M.:
A Budai Népszínház, 1861
Papír, fametszet, 28x38 cm
OSZK 1950/1941
Az 1861-ben épített budai Népszínház a könnyű műfaj első otthona volt. Népszínművet, operettet és bohózatot játszottak benne, de anyagilag nem volt sikeres. Az épületet 1871. szeptember 16-án felrobantották.

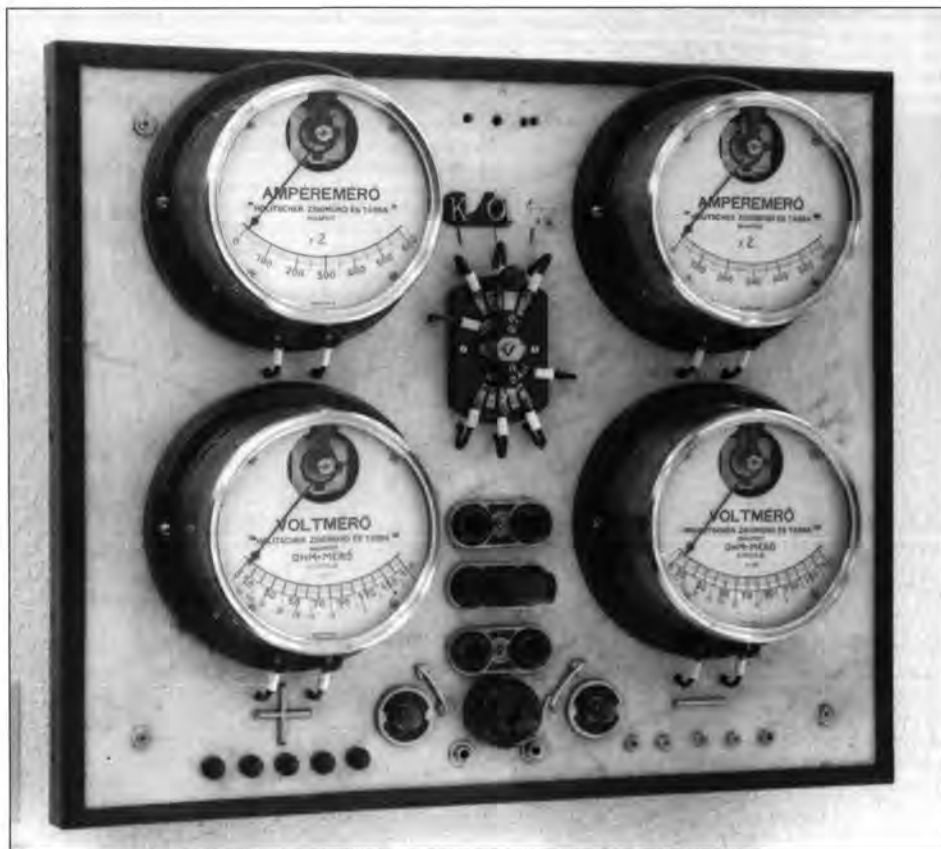
3.5.9. Pollák Zsigmond:
Molnár György, 1874 k.
Papír, színezett fametszet, 14,5x16,6 cm
OSZK KD 510
Molnár György, a Budai Népszínház megalapítója és 1867–1870 között igazgatója az ún. népszínházi eszme egyik leglelkesebb harcosa volt.

3.5.10. Jászai Mari mint Izabella Offenbach Az ördög pilulái című operettben
Schrecker felvétele, Budapest
Papír, fénykép, vizit

3.5.42. Zichy Mihály: *Ádám az űrben*, 1885 után

3.5.43. A Nemzeti Színház egyenáramú kapcsolótáblája

Másolat; eredeti: OSZK KB 3901/10

Jászai Mari a Budai Népszínházban kezdte pályáját,
1868. március 27-én

3.5.11. A Miklóssy Színház

Papír, színezett metszet, 14x20 cm

OSZK 584/1988

Az 1872-ben épült faépület az István téren (a mai
Klauzál tér közepén) állt. Szintén a könnyű múzsa
hajléka volt, de 1874-ben leégett.

3.5.12. Vizvári Gyula mint Bobéche király Offenbach:

A kékszakállú herceg című operettjében

Gonday és Egey színezett felvétele, Budapest

Papír, fénykép

OSZK KC 4933/2-P

A Miklóssy Színház bemutatója

3.5.13. A Népszínház a Kerepesi út sarkán, 1879

Klősz György felvétele, a Gerlőczy-díszdoboz számára
Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.45

1875. október 15-én nyitotta meg kapuit a főváros
által adományozott telken (ma a Rákóczi út és a
Nagykörút sarka) a bécsi Fellner és Helmer cég ter-
vei alapján épült Népszínház. A megnyitón Ferenc
József és Rudolf trónörökös is részt vett.

3.5.14. Spannraft Ágoston (1855–1910):

Díszletterv Offenbach *Orpheus a pokolban* című művé-
hez, 1882. máj. 12. Papír, tempera, 47x66 cm

OSZK KF 1580

3.5.15. „A csárdás”. A Népszínház művészei népszínmű-
szerepekben

Streliksy fénykép-kompozíciója

Papír, fénykép; 18,5x38 cm

OSZK KS 5317/1

3.5.16. Mellvéd a Népszínház királyi páholyából, 1875

Festett, aranyozott fa, gipsz, 70x185x52 cm
OSZMI Id.96.2

3.5.17. Fotelek a Népszínház királyi páholyából
Fa, bársony, 76x66x56,5 cm
OSZMI Id.96.3.1-2

3.5.18. Zala György (1858–1937):
Blaha Lujza mellszobra
Festett gipsz; m.: 108 cm
Jelzés talapzaton: Zala Gy.
BTM Fővárosi Képtár 7863
Restaurálta 1998-ban Nuber Noémi.
A népszínművek sztárja a Nemzeti Színházból átszerződött Blaha Lujza volt. A szobor szerepelt az 1885-ös országos ipari kiállításon.

3.5.19. Elischer Lajos:
Népszínházi Emléklap, 1878
Papír, litográfia, 43x94 cm
OSZK KF 488

3.5.20. Blaha Lujza jelmeze a *Sárga csikó* című népszínműből
1875–85
Selyem, pamutvászon, halcsont, vászonbélés, zsinór dísz, fémgomb, kézzel és géppel varrott; mellbőség: 110 cm, háta h.: 23 cm
Szarmazás: Blaha Lujza ajándéka a fővárosnak, 1913
BTM Kiscelli Múzeum 6943

3.5.21. Főkötő
1878
Selyem, fémfonal és gyöngydísz, vászonbélés, kézzel és géppel varrott; fejbőség: 52 cm
Szarmazás: Blaha Lujza ajándéka a fővárosnak, 1913
BTM Kiscelli Múzeum 6922
A főkötőt Blaha Lujza viselte Csepreghy Lajos: „A piros bugyelláris” című népszínművében.

3.5.22. Blaha Lujza és Lányi Géza cimbalmos *A piros bugyellárisban*
1878 nov. 22. Strelisky felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK NSz KB.B.70

3.5.23. „Ő nevet!” Blaha Lujza hármasképe
Strelisky felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK NSz KB B.71

3.5.24. Legyező
Blaha Lujza szerepportréjával a *Peking rózsája* című darabban, 1870–80 k.
Festett papír, fa küllőkésnyél, szalagdísz, 37x20,5 cm
Szarmazás: Blaha Lujza ajándéka a fővárosnak, 1913

BTM Kiscelli Múzeum 6918

3.5.25. Csörgődob
Blaha Lujza színpadi kelléke a *Királyfogás* című darabban
1870–80
Bőr, festett faabroncs, fémcsőrgők; m.: 7 cm, átm.: 41 cm
Szarmazás: Blaha Lujza ajándéka a fővárosnak, 1913
BTM Kiscelli Múzeum 6932

3.5.26. Pálmay Ilka Offenbach *Szép Heléna* című operettjének címszerepében
1882. okt. 7. Strelisky felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB. F.189
Pálmay Ilka a Népszínház nagy sikerű operettprimadonnája volt.

3.5.27. Pálmay Ilka a *Koldusdeákban*
Papír, fénykép, cabinet
OSZK 1171/2

3.5.28. Sarah Bernhardt
Nadar felvétele, Paris
Papír, fénykép, cabinet
OSZK 2302/1990
Sarah Bernhardt Racine Phaedrájának a címszerepével vendégszerepelt a Népszínházban 1880. november 14-én

3.5.29. Kassai Vidor Tóth Ede *A falu rossza* című darabjában, mint Gonosz Pista, 1875. nov. 19.
Veress felvétele
Papír, fénykép, vizit
OSZK KB 4108/2

3.5.30. Színlap Sullivan *A Mikádó* című operettjéhez
Selyem, nyomott, színezett, 28,5x39 cm
OSZK 1465/5/1950

3.5.31. Album
A fedőlapon a Nemzeti Színház ábrázolása, belül Borsos József felvételei a Nemzeti Színház színészeiről
1869 előtt
Bőrkötés, veretek, zománcdísz, karton, papír, fényképek, 50 oldal, 47x56,7 cm
OSZK 1992/167=151 alb.
A Nemzeti Színház intendánsának, Radnótfáy Sámuelnek ajándékozta a színház társulata 1869. január 1-jén.

3.5.32. Laborfalvi Róza
Keller és Borsos felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB 4204/2

A híres tragika Jókai Mór felesége volt.

3.5.33. Prielle Kornélia Szigligeti Ede *A bajusz* című darabjában, 1868. okt. 4., Borsos József felvétele, Pest
Papír, fénykép, cabinet
Prielle Kornélia dedikációjával
OSZK KB 4566/10

3.5.34. Prielle Kornélia gallérja és kezelője
1867, Pest
Préselt karton, áttört, csipkét utánoz, 38,5x9,2 cm
26x12,5 cm
OSZMI 59.383.1/e, 59.382.2/i.e.

3.5.35. Ism. m. (XIX. sz. második fele):
Szigligeti Ede arcképe, 1870-es évek
Vászon, olaj, 59x73 cm, j. n.
OSZK 38/1965
Szigligeti Ede (1814–1878), színműíró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Száznál több színdarabját játszották magya színpadon.

3.5.36. A Nemzeti Színház, 1879
Klősz György felvétele, a Gerlóczy-díszdoboz számára
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 64.780.65
A Szkalnitzky Antal tervei alapján 1875-ben történt átalakítás után. A sarokházban bérlakások voltak, melyek bevétele a Nemzeti Színházat gazdagította,

s ott működött a Színi Tanoda.

3.5.37. Aranyossy Ákos (XIX. sz. második fele):
Paulay Ede arcképe, 1880-as évek
Vászon, olaj, keretben, 60x78 cm, j. n.
OSZK 37/1985
Paulay Ede (1836–1894) színész, rendező, 1878–1894 között a Nemzeti Színház igazgatója. Működése idején a színház fénykorát élte.

3.5.38. A Nemzeti Színház társulata a színház udvarán,
Paulay Ede igazgatósága idején, 1884
Papír, fénykép; 39x38,5 cm
OSZK KS 4434/3

3.5.39. Spannraft Ágoston (1855–1910):
Típusdízlet
Papír, vízf., 36x52,5 cm
OSZK KF 1586

3.5.40. Jászai Mari mint Éva Madách Imre: *Az ember tragédiája* c. drámájának egyiptomi, athéni, párizsi és római színében, 1883. szept. 21.
Strelisky felvételei
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB J.98, 120, 129, 82

3.5.41. Gyenes László mint Lucifer Madách Imre

4.1.16. A Műcsarnok belseje az 1885. évi budapesti országos kiállításon

Az ember tragédiája című drámájában

Goszléth felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB 3903/26

3.5.42. Zichy Mihály (1827–1906)

Ádám az úrben
Illusztráció Madách Imre *Az ember tragédiája* című műve számára, 1885
Papír, szén, 79x50,3 cm
Jelzés b. l.: Zichy 85
MNG 1905-1760

Paulay Ede 1883. szeptember 21-én nagy sikerrel mutatta be az addig előadhatatlannak tartott Madách-színművet, amelynek mindmáig legsikeresebb – a későbbi színpadi megoldásokat is inspiráló – illusztrációját Zichy Mihály alkotta meg.

3.5.43. A Nemzeti Színház egyenáramú kapcsolótáblája
Fa, sárgaréz, üveg, festett, zománcozott fém; 60x70x5 cm
Magyar Elektrotechnikai Múzeum

*A Nemzeti Színház 1883-ban az európai színházak közül másodikként alkalmazott villanyvilágítást Madách *Az ember tragédiája* című drámájának bemutatóján.*

3.5.44. Helvey Laura Sardou *Odette* című darabjának címszerepében

1882. márc. 3. Nemzeti Színház
Kozmata Ferenc felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB 5187/32

3.5.45. Helvey Laura legyezője

Festett textil, faküllök; 31,5 cm
OSZMI 61.1713.I.a.

3.5.46. Gaál Irma, Szigeti Jolán és Kölesi Mari,

három színinövendék a Nemzeti Színházból
1875 k.

Kozmata Ferenc felvétele
Papír, fénykép, cabinet
OSZK KB 10.674/1

3.5.47. Szigeti Jolán legyezője

Festett selyem, csontküllök, 27,5 cm
OSZMI 58.1276

3.5.48. Díszpohár fedéllel

XIX. sz. közepe
Aranyozott, festett, köszörült üveg, ezüstfedél, m.: 11 cm, szá.: 7,3 cm, tá.: 6 cm

A Vigadó és a mai Deák Ferenc utca, felirata: Theater in Pesth

BTM Kiscelli Múzeum 2354/1

3.5.49. Díszpohár

1860-as évek stílusa

A pesti Német Színház metszett képével, felirata: Der Theaterplatz in Pesth

Csiszolt, köszörült, metszett üveg, m.: 14,5 cm, szá.: 10,9 cm, tá.: 8,5 cm

BTM Kiscelli Múzeum 9102

3.5.50. Emlékpohár

A régi Nemzeti Színház épülete, felirata: National Theater in Pesth

Kristályüveg, m.: 14,2 cm, szá.: 10 cm, tá.: 6 cm
BTM Kiscelli Múzeum 1204

3.5.51. Schickedanz Albert:

Az Ybl Miklós tervezte Operaház egyik változatához tartozó távlatrajzok

1874–75 k.

Karton, ceruza, vízf., 17,6x27,4 cm, 18,8x27,9 cm

Jelzés b. l.: egymásba írt SA betűk

BTM Kiscelli Múzeum 51.709.5-6

Irodalom: Ybl Miklós, 114., Schickedanz, É9., É10.

Az Operaház építése Ybl Miklós tervei alapján

1875. október 11-én kezdődött és kilenc évig tartott.

1884. szeptember 27-én tartották a nyitó előadást.

Schickedanz Albert (1846–1915) ugyancsak jeles építész és festő ugyanitt építésvezető volt.

3.5.52. Scholtz Róbert (XIX sz. második fele):

Az Operaház nézőtere és a színpad perspektivikus rajza, 1880 k.

Karton, tus, vízf., 47x56 cm

BTM Kiscelli Múzeum 17239

Irodalom: Ybl, 1991, X. tábla; BTM, 1995. 85.

3.5.52. Jankó János (1833–1896):

Erkel Sándor, az Operaház első karnagya

Papír, ceruza, 18x24,5 cm

Magyar Állami Operaház gyűjteménye, 72.96.94.

3.5.54. A nyitó előadás színpajza, 1884. szeptember 27.

Papír, nyomtatvány, eredeti keretben, 58x51 cm

Magyar Állami Operaház gyűjteménye

3.5.55. Lotz Károly:

Az Olympos

Az Operaház mennyezetfestményének vázlata, 1882

Papír, ceruza, olaj, átm.: 77 cm, j. n.

BTM Fővárosi Képtár 58.103.1.

Irodalom: Ybl, 1938. 205.; SzDG, 1987. 32.

3.5.56. Than Mór:

Az Operaház kupolájának falkép-terve, 1882

Vászon, olaj; 150x140 cm, j. n.

BTM. Fővárosi Képtár KM. 71.35.

Irodalom: Wilhelmb, 1982.

3.5.57. Than Mór:

Operaházi falképvázlat, 1882 k.
Vászon, olaj, 28,5x53 cm, j. n.
BTM Fővárosi Képtár 20793

3.5.58. Liszt Ferenc: Koronázási mise
1867, Schentiván hava, Budapest, az első kiadás partitúrája, Schubert J. és Tsa. kiadása
OSZK Mus. pr. 7282

3.5.59. Bartalus István: Magyar Zeneműköltők Kiállítási Albuma
1885, Rózsavölgyi és Tsa, Budapest
Az 1885. évi Országos Magyar Kiállítás alkalmával
OSZK Mus.pr. 8153

3.5.60. Kottaállvány
1878, osztrák, tervezője Storck, Josef Bécs, kivitelező a Haidai Szakiskola, Csehország
Faragott diófa; m.: 165 cm, szé.: 54 cm, mé.: 50 cm
IM 62.108
Irodalom: Historizmus 1992. 15. sz.
Szerepelt az 1878-as párizsi világhiállításán.

3.5.61. Zongora
1856, Streicher, Bécs
Paliszander, furnéros, h.: 234 cm, szé.: 134 cm, m.: 92 cm
Jelzés: a rezonánusra ragasztott ovális, nyomtatott címkén: J.B.Streicher vormals N. Streicher geb. Stein und Sohn. Wien. No 5155. (gyártási sz.)
Származás: A Zeneművészeti Főiskola ajándéka
MNM. H.1959.44.
Irodalom: Három nemzedék, 1988. 386. sz.
1873 novemberében ünnepelte a Hungária Szálló-dában Liszt Ferenc művészi pályafutásának ötven-éves jubileumát, s az estélyen ezen a zongorán játszott. A művész és a vendégek a hangszer rezonán-sán megörökítették a nevüket.

3.5.63. Kriehuber, Josef (1800–1876):
Liszt Ferenc
Papír, litográfia, 55,7x43,3 cm
Jelzés b. l.: Kriehuber 839; j. l.: Gedr. Bei Joh. Höfelich.; felirat alatt középen: Bécsben Haslinger Tóbiás, cs.k. udvari kiváltságosított művészet és hangászat árusnál, Graben, No. 618.
BTM Fővárosi Képtár
Irodalom: Wurzbach, Wolfgang: Die Portratlithographien Josef Kirehubers, Wien – Bad Bocklet/Zürich 1955. 2631. 1298. sz.

3.6. A MŰLT NYOMAI – RÉGÉSZET

A nemzeti tudat erősödésének hatására sorra alakultak a történeti egyletek, melyek a régészeti emlékek kutatását is célul tűzték ki. 1875-ben Rómer Flóris

vezetésével próbaásatások kezdődtek a „Papföldön”, ahol falakat, oszlopokat, bélyeges téglákat találtak, melyek arra utaltak, hogy ott jelentős római település lehetett.

Az 1870-es évek végén a Műemlékek Országos Bizottsága felhívta a Vallás- és Közoktatási Minisztérium figyelmét arra, hogy a római vízvezeték pil-léreit az óbudai lakosság lassan teljesen elbontja. A főváros a terület megtekintése után ásatásokat rendelt el. 1880-ban az ún. Csigadombon Torma Károly kezdett feltárást. Az ásatásokat nagy érdeklődés kísérte, a főváros lakossága ezrével látogatott el Aquincumba. A munkák során a Csigadombon a polgárvárosi amfiteátrum romjai kerültek elő.

A régészeti feltárások eredményeképpen a főváros további összegeket szavazott meg, és határozatot hozott, hogy az ásatásokat felügyelő bizottság foglalkozzon a római emlékeken kívül a „hazai régiségek” kutatásával, pl. az óbudai Fehéregyházának gondolt késő középkori pálos kolostor területével, s keresse Árpád sírját.

Az ásatásokon megtalált leleteket először az 1885-ös országos kiállítás fővárosi pavilonjában mutatták be Torma Károly rendezésében.

3.6.1. E. H. u. Millmann, C.:
Az aquincumi amfiteátrum ásatás közben, 1880
Papír, fametszet, 16,5x22,7 cm
Jelzés b. l.: EH–C. Millmann
BTM Fővárosi Képtár 98. 1873.f.

3.6.2. Sírszobor Medea ábrázolással
Kő; m.: 81 cm
BTM Aquincum 64.11.156.
Irodalom: Kuzsinszky Bálint, Archeológiai Értesítő, IX. 1889. 24., Nagy Lajos, Budapest Története, 1942. 480, LXXI/2 Tábla

4. AZ 1885. ÉVI ORSZÁGOS ÁLTALÁNOS IPARI KIÁLLÍTÁS

1879-ben határozta el az országos iparyűlés, hogy országos kiállítást kíván rendezni, melyhez a főváros területet ajánlott fel a Városligetben. 1883-ban a XII. tc. felhatalmazta a kormányt, hogy 1885-ben megrendezze a nagyszabású országos kiállítást, amely méltó módon mutatja be a magyar mezőgazdaság és ipar keresztmetszetét, valamint az új külföldi és magyar találmányokat. A kiállítás anyagát 32 főcsoportba, 3 pótkiállítási osztályba és 14 időleges kiállítási osztályba sorolták. A kiállított anyag az egyes témák szerinti pavilonokban volt elrendez-

4.1.20. A Fővárosi Iparrajziskola kerámia csoportjának vitrinje az 1885-ös ipari kiállításon

ve. Nagy hangsúlyt kapott a mezőgazdaság, az állattenyésztés, az ipar, amelynek termékei között mutatták be az ún. „művészi iparokat”. Külön csarnokot kaptak a képzőművészetek és a délkelet-európai országok – Szerbia, Bulgária, Románia, illetve Törökország –, sőt a kiállított termékeket a magyar állam vásárolta meg, hogy felhívja a figyelmet a kelet felé irányuló export-import lehetőségekre. A keleti csarnok elkülönítése ugyanakkor jól beleillett a magyarság keleti (turáni) eredetét és kapcsolatait hangsúlyozó történeti ideológia koncepciójába.

Az 1885-ös ipari kiállítás, ha nem is vetélkedhetett a nagy metropolisok világkiállításáival, az első látványos rendezvénye volt az egyesített fővárosnak.

4.1.1. Váza

1870–1885 között, Fischer Ignác gyára, Budapest
Festett keménycserép; m.: 35,5 cm
Jelzés: fenékén gyári jel
BTM Kiscelli Múzeum 29.342.

4.1.2. Díszváza

1880-as évek, Fischer Ignác gyára, Budapest

Fajansz, festett; m.: 30 cm, átm.: 10 cm
Jelzés: alján és 937 (gyártási sz.?)
BTM Kiscelli Múzeum Ip.65.112

4.1.3. Díszserleg

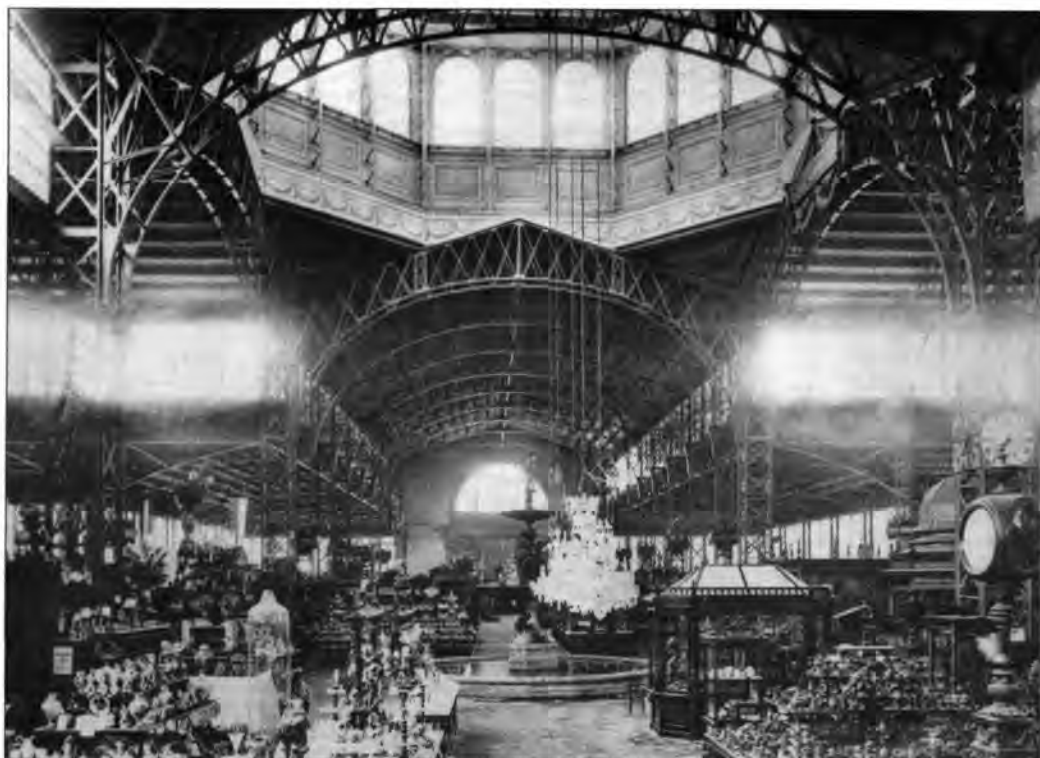
1870–1880 között, Fischer Mór porcelángyára, Herend
Porcelán, plasztikus dísszel, aranyozással; m.: 29,5 cm,
szá.: 12 cm, tá.: 11,2 cm
Jelzés: alján benyomott Herend jegy
IM 54.930
Irodalom: Historizmus 1992., 199. sz.

4.1.4. Váza

1885, Fischer Ignác gyára, Budapest
Kőedény, máz alatti és máz feletti festéssel, aranyozással;
m.: 136 cm, tá.: 30 cm, szá.: 46 cm
Jelzés: alján kék bélyegzővel: Fischer J. Budapest
IM 58.179.1.
Irodalom: Historizmus 1992., 251. sz.
Szerepelt az 1885-ös országos ipari kiállításon, az Iparcsarnokról készült fényképen jól felismerhető, l. 4.1.14.

4.1.5. Nádler Róbert (1858–1938):

Az 1885-ös Országos Kiállítás, 1886

4.1.14. Az Iparcsarnok belseje az 1885. évi budapesti Országos Kiállításon

Vászon, olaj, 103,5x152 cm
Jelzés k. l.: Nádler Róbert 1886
BTM Fővárosi Képtár 1306

4.1.6. Falitálok Liphay Béla báró ebédlőjéből (6 db),
1875, Zsolnay Vilmos gyára, Pécs
Finomfajansz, sablonnal korongozott forma, díszítés különböző technikákkal, üveges, áttetsző, színes mázzal és színes fedőmázakkal; m.: 3,4 cm, tá.: 12,7 cm, átm.: 30,7-31 cm
Jelzés: hátoldalon masszába benyomott Z.W. PÉCS 220
Szarmazás: Ajándék özv. báró Liphay Bélánétól
IM 9519, 9523, 9526, 9528, 9531, 9533
Irodalom: Katona, 3-6. sz.; Historizmus 1992. 235. sz.

4.1.7. Dísztányér
1878, Zsolnay Júlia terve, Zsolnay Vilmos gyára, Pécs
Porcelánfajansz, sablonnal korongozott forma; m.: 3,7 cm, tá.: 13,7 cm, 24,2 cm
Jelzés: hátoldalán masszában benyomott Z.W. PÉCS 459 (fazonszám), máz alatt kobaltkékkel bélyegzett Zsolnay Pécs öttorony, TJM
IM 70.293.1.
Irodalom: Katona, 1977, 113. kép; Historizmus 1992. 237. sz.

4.1.8. Váza
1879, Zsolnay Vilmos gyára, Pécs
Porcelánfajansz, korongozott, színes, magas tűzű mázzal festett; m.: 13,8 cm, tá.: 5 cm, szá.: 2 cm
Jelzés: talpán masszába benyomott „531” (fazonszám) alig olvashatóan, máz felett arannyal „24”
Szarmazás: áttét a Műszaki Egyetem Kémiai Technológiai Tanszék, Wartha Vince gyűjteményéből, 1949.
IM 21.953
Irodalom: Historizmus 1992. 238. sz.

4.1.9. Díszedény
1879, Zsolnay Teréz terve, Zsolnay Vilmos gyára, Pécs
Porcelánfajansz, öntött, magas tűzű zománctechnika, máztalan, cserépre festett aranyozás és vastartalmú, ún. holdfénytechnikával festett; m.: 26 cm, tá.: 6,5 cm, szá.: 4 cm
Jelzés: talpán masszába benyomott „553 Z.V: Pécs”.
A máztalan cserépre kobaltkékkel bélyegzett „Zsolnay Pécs” (írott betűkkel) öttorony, „TJM”
Szarmazás: ajándék, Zsolnay Vilmostól, 1896
IM 1339
Irodalom: Historizmus 1992. 239. sz.

4.1.17. A Keleti pavilon belseje az 1885. évi budapesti Országos Kiállításon

4.1.10. Falitál

1881, Klein Ármin, Zsolnay Vilmos gyára, Pécs
Porcelánfajansz, korongolt, mázas; m.: 7 cm, tá.: 25,4 cm,
átm.: 47,7 cm

Jelzés: hátoldalon masszába nyomott „Z.W. PÉCS”, máz
alatt kobaltkékkel „Zsolnay Pécs” (kurzív írással) ötto-
rony, „TJM” és 2(?)

Származás: ajándék, Zsolnay Vilmostól, 1896
IM 1290

Irodalom: Historizmus 1992. 245. sz.

4.1.11. Kulacs

1880-as évek, Fischer Ignác gyára, Budapest
Ködedény, színes máz alatti festéssel, arannyal kontúroz-
va; m.: 39 cm, szá.: 4 cm, tá.: 12,5 cm

Jelzés: alján kék bélyegzővel Fischer I. Budapest
Származás: áttét a Műszaki Egyetem Kémiai Technoló-
giai Tanszék, Wartha Vince gyűjteményéből, 1949.
IM 22.348

Irodalom: Historizmus 1992., 244. sz.

4.1.12. Kancsó

1880–1890 között, Giergl Henrik, Budapest
Fúvott, színtelen, átlátszó ólomüveg, színes zománcdí-
szítéssel és aranyozással; m.: 35 cm, szá.: 8 cm, tá.: 13 cm

Jelzés: „GH” monogram feketével
Származás: ajándék, Giergl Henriktől
IM 1156

Irodalom: Historizmus 1992. 310. sz.

4.1.13. Váza

1880–1890 között, Giergl Henrik, Budapest
Fúvott, színtelen, átlátszó rozalin-, illetve uránüveg, szí-
nes, átlátszó zománcfestéssel, illetve aranyozott díszítés-
sel; m.: 23 cm, szá.: 4 cm, tá.: 5,5 cm

Jelzés: cégnévvel, illetve monogrammal ellátott papír-
címke

IM 1136

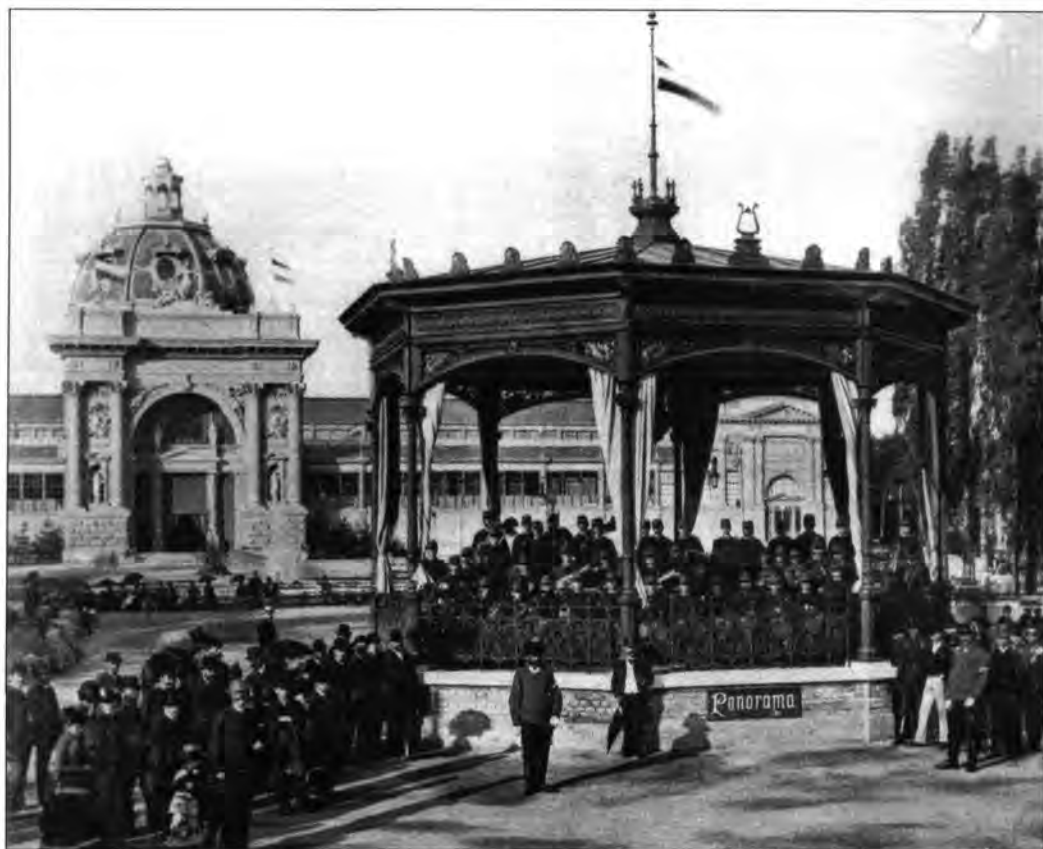
Irodalom: Historizmus 1992., 311. sz.

4.1.14. Az Iparcsarnok, 1885

Kozmata Ferenc felvétele, Budapest

Papír, fénykép

Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 7209.2

4.1.18. Zenecsarnok az 1885. évi budapesti Országos Kiállításon

4.1.15. A királyi pavilon belseje az 1885. évi budapesti Országos Kiállításon

4.1.15. A királyi pavilon belseje, 1885
Kozmata Ferenc felvétele, Budapest
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 7209.8

4.1.16. A Múcsarnok belseje, 1885
Kozmata Ferenc felvétele, Budapest
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 7209.12

4.1.17. A keleti pavilon belseje, 1885
Kozmata Ferenc felvétele, Budapest
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 7209.33

4.1.18. Zenepavilon a kiállításon, 1885
Kozmata Ferenc felvétele, Budapest
Papír, fénykép
Másolat; eredeti: BTM Kiscelli Múzeum 7209.16

4.1.19. Díszkorsó
1896 előtt, Giergl Henrik műhelye, Budapest
Fúvott üveg, színtelen, átlátszó, illetve barnás és tejszínű réteges üveg; m.: 34,5 cm, sz.: 11,5 cm, tá.: 9,5 cm
Jelzés: „G.H” monogram arannyal
Szarmazás: ajándék, Giergl Henriktől, 1898

IM 1161
Irodalom: Historizmus 1992. 331. sz.

4.1.20. A Fővárosi Iparrajziskola kerámiaosztályának kiállítása az 1885-ös ipari kiállításon
Papír, fénykép, 30x22 cm
IM FLT.520
Az üveg- és kerámiatárgyakkal a fényképen kiállított együttest próbáltuk rekonstruálni.

4.1.21. Fedeles díszkorsó
1898 előtt, Giergl Henrik műhelye, Budapest
Fúvott, átlátszó, szelénrózsaszín és uránzöld üveg, színes, átlátszó és opak zománccfestés és aranyozás
m.: 42 cm, szá.: 7 cm, tá.: 9,5 cm
Szarmazás: ajándék, Giergl Henriktől, 1898
IM 1172 a-b.
Irodalom: Historizmus 1992. 332. sz.

4.1.22. Tányér, csemegés
1870 k., Fischer Ignác porcelánfestődjé, Pest
Porcelán, fekete shiang zománccfestés, aranyvonal, átm.: 18,5 cm, m.: 2 cm
Jelzés: fenékén fekete írott betűkkel: Fischer I. Pest
IM 53.679.1

4.1.23. Tányér

1875. Fischer Ignác gyára, Budapest
Porcelán, színes festéssel
Jelzés: hátoldalon Fischer I. feketével
IM 78.51.1

4.1.24. Tányérka

1880 k., Telkibánya
Keménycserép, színes mázzal m.: 2,7 cm, átm.: 20,7 cm
Jelzés: alján masszába benyomva: TELKIBÁNYA
IM 59.323.1

4.1.25. Tányérka

1880 k., Telkibánya
Keménycserép, színes zománccfestéssel és aranyozással;
m.: 2,5 cm, átm.: 20,6 cm
Jelzés: alján masszába benyomva: TELKIBÁNYA
IM 53.324.1

4.1.26. Kancsó

1880 k., Fischer Ignác gyára, Budapest(?)
Keménycserép, színes festéssel és aranyozással; m.: 21
cm, szá.: 7,9 cm, tá.: 6,8 cm, j. n.
IM 59.325.1

4.1.27. Dísztal

1880 k., Telkibánya
Keménycserép, színes festéssel; m.: 17,8 cm, tá.: 3,8 cm,
átm.: 34,5 cm
Jelzés: hátoldalán masszába nyomott jegy: TELKIBÁ-
NYA
IM 53.731.1

4.1.28. Korsó

1870–1880, Fischer I., Budapest
Keménycserép, színes zománcc- és aranydíszítéssel; m.:
20 cm, tá.: 6,5 cm, szá.: 7 cm
Jelzés: talpán bemélyítve és késsel a máz alatt: Fischer J.
Budapest
Származás: ajándék Fischer Ignáctól
IM 9564

4.1.29. Csutora

1870–1880, Fischer Ignác, Budapest
Keménycserép, színes és aranyfestés; m.: 25 cm, átm.:
24 cm
Jelzés: talpán bemélyítve és késsel a máz alatt: Fischer J.
Budapest
Származás: ajándék Fischer Ignáctól
IM 9549

4.1.30. Vázácska

1880 k., Fischer Vilmos festődjéből, Kolozsvár
Keménycserép, színes zománcc- és aranyfestéssel; m.: 9,2
cm, átm.: 3,5 cm
IM 77.151.1

4.1.31. Tányér

1880 k., Herendi fehéráru, festés Fischer Vilmos, Kolozs-
vár
Porcelán, színes zománccfestéssel; m.: 2,6 cm, átm.: 22 cm
Jelzés: fenekén máz, alatt benyomva a masszába HE-
REND és feketével ráégetve Fischer Vilmos Kolozsvárt
IM 21.291

AZ 1884–1885. ÉVI LÁTKÉPPÁLYÁZAT
KÉPEI

L.1. Aggházy Gyula (1850–1919):

A Mátyás-templom (Budavári Nagyboldogasszony-templom), 1884
Vászon, olaj, 99,3x60 cm
Jelzés b. l.: Aggházy Gy.
BTM Fővárosi Képtár 55.128.1
Irodalom: Gábor, 1991/2

L.2. Balló Ede (1859–1936):

Calvin tér, 1884
Vászon, olaj, 38,5x62 cm
Jelzés j. l.: Balló E.
BTM Fővárosi Képtár 20355
Irodalom: Gábor, 1991/2

L.3. Balló Ede: Várkert bazár, 1884

Vászon, olaj, 38,5x62 cm
Jelzés j. l.: Balló
BTM Fővárosi Képtár 20354
Irodalom: Gábor, 1991/2

L.4. Balló Ede: Petőfi tér (Petőfi téri piac), 1884

Vászon, olaj, 50x70 cm
Jelzés j. l.: Balló
BTM Fővárosi Képtár 1135
Irodalom: Gábor, 1991/2

L.5. Feszty Árpád (1856–1914): Lánchíd, 1884

Vászon, olaj, 59,5x92 cm
Jelzés j. l.: Feszty Árpád/Vas utca 17.
BTM Fővárosi Képtár 1134
Irodalom: Gábor, 1991/2

L.6. Györök Leó (1847–1899): Garnison templom (Hely-
őrségi templom), 1884

Vászon, olaj, 45x61 cm
Jelzés j. l.: Györök L. Gy. 1884.
BTM Fővárosi Képtár 832
Irodalom: Gábor, 1991/2

L.7. Györök Leó: Albrecht út, 1884

Vászon, olaj, 65x95,5 cm
Jelzés j. l.: Györök L.
BTM Fővárosi Képtár 13467
Irodalom: Gábor, 1991/2

4.1.14a. Részlet az Iparcsarnokból az 1885. évi budapesti Országos Kiállításon

L.8. Irinyi Sándor (1840–1893): Eötvös tér, 1884

Vászon, olaj, 36x60 cm

Jelzés j. l.: Irinyi

BTM Fővárosi Képtár 16505

Irodalom: Gábor, 1991/2

L.9. Lechner Gyula (1841–1914): Rózsa tér, 1884

Vászon, olaj, 40x60 cm

Jelzés j. l.: Lechner

BTM Fővárosi Képtár 591

Irodalom: Gábor, 1991/2

L.10. Lechner Gyula: Rózsa tér (Sebestyén tér), 1884

Vászon, olaj, 40x60 cm

Jelzés b. l.: Lechner Gyula 1884

BTM Fővárosi Képtár 592

Irodalom: Gábor, 1991/2

L.11. Ligeti Antal (1823–1890): Budapest látképe, 1887

Vászon, olaj, 100x151 cm

Jelzés b. l.: Ligeti A. 1887.

BTM Fővárosi Képtár: 1300

Irodalom: Gábor, 1991/2; Mattyasovszky Zsolnay Péter: Fővárosi Képtár, 105. In: BTM, 1995.

L.12. Mednyánszky László (1852–1919): Váci út, 1884

Vászon, olaj, 47,5x67,5 cm

Jelzés j. l.: Mednyánszky

BTM Fővárosi Képtár 16244

Irodalom: Gábor, 1991/2

L.13. Mednyánszky László: Lánchíd (Budai Duna-part), 1884

Vászon, olaj, 49,5x66,5 cm

Jelzés j. l.: Mednyánszky

BTM Fővárosi Képtár 22678

Irodalom: Gábor, 1991/2

L.14. Molnár József (1821–1899): Calvin-tér, 1885

Vászon, olaj; 100x150,5 cm

Jelzés j. l.: Molnár József 1885

BTM Fővárosi Képtár 1312

Irodalom: Gábor, 1991/2; Mattyasovszky Zsolnay Péter: Fővárosi Képtár, 105. In: BTM, 1995.

L.15. Nádler Róbert (1858–1938): Bomba tér, 1885–87

Vászon, olaj, 104x154 cm

Jelzés j. l.: Nádler Róbert 1884

BTM Fővárosi Képtár 1304

Irodalom: Gábor 1991/2.

L.16. Schickedanz Albert: Nagymező utca, 1884

Vászon; 60x80 cm

Jelzés b. l.: Schickedanz A.

BTM Fővárosi Képtár: 14848

Irodalom: Gábor 1991/2

L.17. Schickedanz Albert: Torony és Duna utca sarok

(Hal tér, a legrégebb pesti ház), 1885

Vászon, olaj, 101x151 cm

Jelzés b. l.: Schickedanz A.

BTM Fővárosi Képtár 1311

Irodalom: Gábor 1991/2.

L.18. Schickedanz Albert: Mátyás-templom (Szent-

háromság tér), 1890–92

Vászon, olaj, 101x151 cm

Jelzés j. l.: Schickedanz A.

BTM Fővárosi Képtár 1305

Irodalom: Gábor 1991/2.

L.19. Schickedanz Albert: Nagymező utca (Terézváros)

Vászon, olaj; 95x146,5 cm, j. n.

BTM. Fővárosi Képtár 24167

Irodalom: Gábor 1991/2.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁCSKAI, 1993=BÁCSKAI Vera: Széchenyi tervei Pest-Buda felemelésére és szépítésére. *Budapesti Negyed*, Budapest, 1993. 2. Koncepció és vízió 5–14.
Budapest, 1993=Budapest Lexikon, Budapest, 1993. I–II.
Budapest, 1975=Budapest története IV. Budapest, 1975
BTM, 1995=Budapesti Történeti Múzeum. szerk.: Havassy Péter, főszerk.: Buzinkay Géza. Budapest 1995
Budapest, 1996=Budapest műszaki útmutatója, Budapest 1996
CSORBA, 1993=CSORBA László: Budapest-gondolat és városegyesítés. *Budapesti Negyed*, Budapest, 1993. 2. Koncepció és vízió 14–31.
DÉRY=DÉRY Attila: A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1870–1914). *Budapesti Negyed*, III. évf. 3. 1995 ősz, 77–97.
Budapest, 1995=Budapest az újkorban. Történelmi pillanatok egy nagyváros életében. Kiállítási vezető. Budapesti Történeti Múzeum, 1995
CSÁNYI, 1954=CSÁNYI Károly: A magyar kerámia és porcelán története és jegyei. Budapest, 1954
CSENKEY, 1985=CSENKEY Éva: A magyar szecesszió kerámiaművészete. Kiállítási katalógus, Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1985
GERSZI, 1960=GERSZI Teréz: A magyar körrajzolás története a XIX. században. Budapest, 1960. A katalógust összeállította: Gerszi Teréz és Wilhelmb Gizella
GÁBOR, 1991/2=GÁBOR Eszter: Az 1984–85. évi budapesti látkép pályázat. *Ars Hungarica*, 1991/2. 193–206.
GERŐ, 1973=GERŐ László: Pest-Buda építésze az egyesítéskor. Budapest, 1973
GUNDEL, 1982=GUNDEL Imre–HARMATH Judit: A vendéglátás emlékei a pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, korcsmák, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb szórakozóhelyek életéből. Budapest, 1982
Három nemzedék, 1988=Három nemzedék ereklyetárgyai a Magyar Nemzeti Múzeumban (1823–1875). Katalógus. Budapest, 1988
HEVESI, 1873=HEVESI Lajos: Budapest és környéke. Budapest, 1873
Historizmus, 1992=Historizmus és eklektika. Az európai művészet stíluskorszakai. Kiállítási katalógus. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1992
HOLLÓ, 1994=HOLLÓ Szilvia Andrea: Budapest régi térképeken 1686–1896. Budapest, 1994
Honismertető, 1873=Honismertető=Magyarország a bécsi 1873-diki közkiállításon. Különleges katalógus. A gazdaság, ipar, tudomány és művészet kiállított tárgyairól. I. rész. Honismertető, II. rész. A kiállítók és tárgyaik lajstroma. Budapest, 1873
HORVÁTH, 1964=HORVÁTH Vera: Az 1885. évi országos általános kiállítás iparművészeti jelentősége. Az Iparművészeti Múzeum és a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum Évkönyve VIII. 1964. 35–41.
KATONA, 1977=KATONA Imre: Zsolnay Vilmos. Budapest, 1977
KATONA, 1978=KATONA Imre: A magyar kerámia és porcelán. Budapest, 1978
KOMARIK, 1984=Feszli Frigyes 1821–1884. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban, 1984. A katalógust írta Komarik Dénes, Budapest 1984.
KÖRMÖCZI, 1992=KÖRMÖCZI Katalin: „...ami megmarad, fordítsa jó czélokra!” Deák Ferenc relikviái. Budapest, 1992
KÖRÖSI, 1870=KÖRÖSI, Josef: Die königliche Freistadt Pest im Jahre 1870. Resultate der Volkszählung und Volksbeschreibung. Sz. K. Pestvárosi Statistikai Hivatalának közleményei. Pest, 1870
LIBER=LIBER Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. *Statistikai Közlemények* 69/1, Budapest, é. n.
PULSZKY, 1874=PULSZKY Károly: Kalauz a Magyar Iparművészeti Múzeum gyűjteményeihez. Budapest, 1874
RÓZSA, 1963=RÓZSA György: Budapest régi látképei, (1493–1800). Budapest, 1963
RÓZSA, 1997=RÓZSA György: Budapest legszebb látképei. Budapest, 1997
SCHIKEDANZ, 1996=SCHIKEDANZ Albert 1846–1915. Ezredévi emlékművek múltnak és jövőnek. Kiállítási katalógus. Szépművészeti Múzeum, Budapest, 1996
SCHOEN, 1936=SCHOEN Arnold: Buda-pesti képek, könyvek Csillag Béla gyűjteményében, Budapest 1936.
SIKLÓSSY, 1931=SIKLÓSSY László: Hogyan épült Budapest? 1870–1930 Budapest, 1931
SZILÁGYI, 1986=SZILÁGYI István: Régi boltok krónikája. A pest-budai kereskedelem történetéből. Budapest, 1986
SzDG, 1986=SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella: A

budapesti falképfestészet történetének vázlatos áttekintése, 1863-tól 1903-ig. *MÉ*, 1986, 3–4sz., 133–172.
 SzDG, 1987=Az Operaház dekorációja. In: Az Operaház, 19–42. Budapest 1987
 SzDG, 1998=Vay Miklós szobrászművész. In: „Egyszer volt...” A Telekiek... Szerk.: Holopcey Péter, Miskolc, 1998, 113–122.
 VÖRÖS, 1973=VÖRÖS Károly: Egy világváros születése. Budapest, 1973
 VÖRÖS, 1979=VÖRÖS Károly: Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917 Budapest, 1979
 YBL, 1938=YBL Ervin: Lotz Károly élete és művészete, Bp, 1938
 YBL, 1956=YBL Ervin: Ybl Miklós. Budapest, 1956
 YBL, 1991=YBL Miklós építész 1814–1891. A Hild–Ybl Alapítvány kiállítása a Budapesti Történeti Múzeumban. Szerk.: Kemény Márta, Farbaky Péter. Budapest, 1991

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

BFL=Budapest Főváros Levéltára
 BTM=Budapesti Történeti Múzeum
 MNM=Magyar Nemzeti Múzeum
 IM=Iparművészeti Múzeum
 MKVM=Magyar Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Múzeum

MNG=Magyar Nemzeti Galéria
 MNM MTKcs=Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Történelmi Képcsarnok
 OMM=Országos Műszaki Múzeum
 OSZK=Országos Széchényi Könyvtár
 OSZMI=Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet
 OM=Óbudai Múzeum
 VU=Vasárnapi Újság

átm.=átmérő
 b.=balra
 b. l.=balra lent
 é.=évek
 h.=hosszúság, hossza
 Ism. m.=ismeretlen mester
 j.=jobbra
 j. l.=jobbra lent
 j. n.=jelzés nélkül
 k.=körül
 k. l.=középen lent
 m.=magasság
 mé.=mélység
 műk.: működött
 szá.=szájátmérő
 szé.=szélesség
 tá.=talpátmérő
 u.=után
 vízf.=vízfestmény

A KATALÓGUST SZERKESZTETTE:
F. DÓZSA KATALIN ÉS SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA

LEKTOROK:
BELITSKA-SCHOLZ HEDVIG, BUZINKAY GÉZA, F. DÓZSA KATALIN, GYÁNI GÁBOR, HORVÁTH J. ANDRÁS,
NAGY ILDIKÓ, RÓZSA GYÖRGY, SIPOS ANDRÁS, ZSIDI PAULA

FOTÓ:
BAKOS ÁGNES, DABASI ANDRÁS, FÁRYNÉ SZALATNYAI JUDIT, TIHANYI BENCE

LAYOUT:
BEYER KREATÍV STÚDIÓ

ISSN 0238-55-97
© BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM, 1998
FELELŐS KIADÓ:
BODÓ SÁNDOR FŐIGAZGATÓ

NYOMDAI MUNKÁLATOK
HSTART

PICTURES OF THE LAST CORONATION IN HUNGARY

**EXHIBITION IN THE BUDAPEST HISTORICAL MUSEUM
19th March–28th July 1996**

SPRING FESTIVAL BUDAPEST